

KOHTI KESTÄVIÄ RATKAISUJA?

Ikäihmisten kulttuurihyvinvointi ja
taiteilijoiden toimintaedellytykset

OLLI RUOKOLAINEN

OLLI JAKONEN

KATJA OKSANEN-SÄRELÄ

EMMI LAHTINEN

Cuporen verkkojulkaisuja 76
Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore
© Tekijät ja Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö 2023
Ulkoasu ja taitto: Aurora Ferm
ISBN 978-952-7200-79-7 (pdf)
ISSN 1796-9263 (pdf)

KOHTI KESTÄVIÄ RATKAISUJA?

IKÄIHMISTEN KULTTUURIHYVINVOINTI JA
TAITEILIJOIDEN TOIMINTAEDELLYTYKSET

OLLI RUOKOLAINEN
OLLI JAKONEN
KATJA OKSANEN-SÄRELÄ
EMMI LAHTINEN

Cuporen verkkojulkaisuja 76
Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore
© Tekijät ja Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö 2023
ISBN 978-952-7200-79-7 (pdf)
ISSN 1796-9263 (pdf)

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ	8
SUMMARY	10
SAMMANDRAG	12
ALKUSANAT	14
1 Johdanto	15
1.1. Tutkimuksen tarkoitus	15
1.2. Menetelmät ja aineistot	17
1.3. Tutkimushankkeen konteksti: Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille (IKO)	21
2 Kulttuurihyvinvointi: tausta ja käsitteet	23
2.1. Kulttuurihyvinvointi, kulttuurinen vanhustyö, ikäihmiset	23
2.2. Poliittikkatoimet ja -toimijat	26
Kulttuurihyvinvoinnin moninainen toimijakenttä	29
Toimintamuotoja ja -malleja	31
2.3. Taiteilijat kulttuurihyvinvointitoiminnassa	34
Kulttuurihyvinvointitoimijat yhdyspinnoilla	38
2.4. Kulttuurihyvinvointia koskeva tiedontuotanto	40
2.5. Aikaisempia tunnistettuja kehittämistarpeita	43
3 Havaintoja kulttuurihyvinvointitoiminnasta ja taiteilijoiden toimintaedellytyksistä	46
3.1. Kulttuurihyvinvoinnin rahoituksen ja resursoinnin sirpaleisuus	46
3.2. Puutteellinen toiminnan koordinaatio	55
3.3. IKO-toimijoiden ja taiteilijoiden moninaiset tavoitteet	59
3.4. Ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnassa vaadittava osaaminen	63
Taiteilijalta vaadittava monipuolinen osaaminen	63
Heikko tilaaja- ja hankintaosaaminen sote-sektorilla	66
3.5. Vaikuttavuuden vaikea todentaminen	68
Tutkimus ja tiedonkeruut vaikuttavuuden todentamisen perustana	72
3.6. Hyvinvointialueuudistuksen murrostila	74
3.7. Kulttuurihyvinvoinnin kehittämisen esteet	78
4 Suositukset: ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin tulevaisuus ja taiteilijat	81
5 IKO-toiminnan saavutuksia	85
6 Johtopäätökset	88
LÄHTEET	91

LIITTEET		101
Liite 1. Asiantuntijahaastattelut		101
Liite 2. Haastattelurunko asiantuntijahaastatteluihin		101
Liite 3. Kyselylomake IKO-hanketoimijoille		102
Liite 4. Taike: Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille (IKO)		104
Liite 5. IKO-toiminnan rahoitus ja hankkeet		105
KUVIOT		
Kuvio 1.	Kulttuurihyvinvoinnin politiikka- ja kehittämistoimia Suomessa vuosina 2010–2023.	27
TAULUKOT		
Taulukko 1.	Kyselytutkimuksen vastaajien roolit.	19
Taulukko 2.	Julkishallinnon rahoituskanavia kulttuurihyvinvoinnin edistämiseen vuosina 2020–2023.	49
Taulukko 3.	Vastaajien keskeisimmät yhteistyökumppanit ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnan edistämisessä.	57
Taulukko 4.	Tunnistetut ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnan edistämisen esteet.	79

TIIVISTELMÄ

Tutkimushankkeemme tavoitteena oli luoda kulttuurihyvinvoinnin poliittishallinnollisen järjestelmän tilannekuva vuonna 2023 ja tarkastella siinä avautuvia toimintamahdollisuuksia ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin parissa toimivien taiteilijoiden kannalta. Hyödynsimme sekä aiempia että keräämiämme uusia haastattelu- ja kyselyaineistoja. Hankkeen kehyksenä toimi sosiaali- ja terveysministeriön (STM) ikäihmisten toimintakykyä ja terveyttä edistävä Kansallinen ikäohjelma sekä Taiteen edistämiskeskuksen (Taike) Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -hankekokonaisuus (IKO), josta tutkimuksemme rahoitettiin. Jatkoimme Cuporessa kulttuurihyvinvoinnin parissa tehtyä työtä ja tarkastelimme ajankohtaista tilannetta sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämismvastuun siirryttyä hyvinvointialueille vuoden 2023 alussa.

Kulttuurihyvinvointitoiminnan lähtökohtana on näkemys taiteen ja kulttuurin hyvinvointia lisäävistä vaikutuksista, jolloin tavoitteet liittyvät kulttuurin saavutettavuuteen sekä terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen taidelähtöisin menetelmin. Kulttuurihyvinvointitoiminta kiinnittyy eri asteisesti sosiaali- ja terveyssektorilla tehtävään työhön, laajasti yhteiskunnassa vaikuttavasta ennaltaehkäisevästä toiminnasta kiinteästi sote-palvelurakenteissa olevaan toimintaan. Tarkastellessamme taiteilijoiden toimintaedellytyksiä tutkimusraporttimme fokus on pääsääntöisesti jälkimmäisessä; kulttuurihyvinvointitoiminnassa, joka on tuotu osaksi terveyspalvelujärjestelmää esimerkiksi hoivalaitoksissa ja päiväkeskuksissa.

Taiteilijoiden toimintaedellytyksien kehittäminen ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin parissa ei ole irrallaan kulttuurihyvinvoinnin yleisistä perusedellytyksistä. Ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnan edistämisen suurimpia esteitä ovat tutkimuksemme perusteella tutut ja pitkäkestoisiksi osoittautuneet ongelmat: pysyvien resurssien puute ja pienuus, toiminnan hankepainotteisuus, alueellisen koordinaation puuttuminen sekä sote-sektorin heikko tilaaja- ja ostajaosaaminen.

Hyvinvointialueuudistus on tuottanut lisäksi kulttuurihyvinvointitoimintaan murroskohdan, joka tarjoaa mahdollisuuden toiminnan kehittämiseen, mutta toisaalta saattaa uhata jo saavutettuja asioita. Tutkimuksemme toteutusajankohtana juuri toimintansa aloittaneet hyvinvointialueet aiheuttivat kulttuurihyvinvointitoiminnalle lisähaasteen: toimijoiden väliset niin sanotut yhdyspinnat olivat paikoitellen tyystin kadoksissa sote-sektorin alueellisten ja paikallisten organisaatorakenteiden muututtua.

Analyysimme perusteella taiteilijoiden toimintaedellytyksien kehittäminen ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin parissa tarkoittaa kulttuurihyvinvointitoiminnan yleisten perusedellytyksien kohentamista. Tähän liittyen esitimme suosituksia kuudessa, toisiinsa limittyvässä kategoriassa: 1) tavoitteet, strategiat ja vaikuttaminen, 2) rahoitus, 3) koordinaatio, 4) ymmärrys ja osaaminen, 5) toimintamallit sekä 6) vaikuttavuus ja tiedontarpeet.

Suosituksia voidaan tiivistää seuraavasti: kulttuurihyvinvointia tulisi saada yhä kiinteämmäksi osaksi päätöksenteko- ja ohjausjärjestelmiä ja sen merkitys tulisi kirkastaa päätöksentekijöille erityisesti hyvinvointialuekontekstissa, tulisi kehittää pysyviä rahoitusratkaisuja joissa sote-sektorilla olisi suurempi rooli, kulttuurihyvinvointitoimintaa tulisi koordinoita paremmin erityisesti alue- ja hyvinvointialueilla, tilaajaosaamista tulisi kehittää sote-sektorilla sekä lisätä edelleen sote- ja hyte-toimijoiden ymmärrystä kulttuurihyvinvointitoiminnan vaikuttavuudesta ja merkityksestä. Toimintamallien tulisi olla yhdenmukaisia, skaalattavia ja samalla riittävän joustavia paikallisten erityispiirteiden huomioimiseksi. Vaikuttavuuden ja tiedontarpeiden osalta tulisi hyödyntää ja soveltaa olemassa olevia tiedonkeruita paremmin sekä luoda yhteistyörakenteita käsitteistön, menetelmien ja teknisten ratkaisujen kehittämiseksi kokonaisuutena.

Kulttuurihyvinvointitoiminnan yleisten edellytysten lisäksi tulisi keskittyä myös taiteilijoiden toimintaedellytyksiin. Erityisesti Taiken tavoitteet tähtäävätkin taiteilijan aseman vahvistamiseen kulttuurihyvinvointitoiminnassa. Taiken kanavoimassa IKO-rahoituksessa ja sen mahdollistamassa toiminnassa erityisenä huomion kohteena ovat olleet toimintamallit ja laatusuosituksen muotoilu. Niiden avulla voidaan epäsuorasti vaikuttaa laajempiin rakenteellisiin seikkoihin, mutta niiden vaikutus näkyy myös konkreettisessa taiteilijan toiminnan kehittämisessä ja systematisoinnissa. Tulee toki huomioida, että IKO-toimintaa on toteutettu osana laajempia muutoksia, joihin sen vaikutusmahdollisuudet eivät välttämättä ulotu.

Olennaista olisi säilyttää tahto kulttuurihyvinvointitoiminnan kehittämiseen myös hyvinvointialueuudistuksen myötä, sillä perusongelmista huolimatta tasaista edistystäkin tapahtuu. Taiteilijoiden toimintaedellytyksiä osana kulttuurihyvinvointitoimintaa olisikin tärkeä tarkastella myös hyvinvointialueuudistuksen aikaansaaman muutostilanteen tasaannuttua.

Asiasanat: ikääntyneet, kulttuurihyvinvointi, kulttuuripolitiikka, sote-uudistus, sote-palvelut, taiteilijat, vanhustyö

SUMMARY

Towards sustainable solutions? Cultural wellbeing for the elderly and the operating conditions of artists

The objective of our research project was to produce a situation picture of the political and administrative system connected to cultural wellbeing in 2023 and to examine its prospects for artists working in the field. We utilized both earlier and new interview and survey data. The research project gets its framework from The National Programme on Ageing 2030 prepared by the Finnish Ministry of Social Affairs and Health (STM) and from the development programme Wellbeing from Culture for the Elderly (IKO) of Arts Promotion Centre Finland (Taike). Continuing on the research on cultural wellbeing carried out at Cupore, we examined the current situation, after the responsibility for organizing health and social services has been transferred to self-governing wellbeing services counties since the beginning of 2023 (Sote reform).

The starting point of cultural wellbeing activities is a conception of the potential of arts and culture to improve wellbeing, connecting its objectives to the accessibility of culture and the enhancement of health and wellbeing through arts-based methods. Cultural wellbeing activities are linked in varying degrees to the health and social services sector, from proactive activities with broad societal impacts to activities that are affixed in the health and social service structures. In our analysis, the focus is largely on the latter.

The development of the operating conditions of artists working with cultural wellbeing for the elderly is not detached from the general operating conditions for cultural wellbeing. Certain long-lasting problems stand out as the biggest obstacles also to the enhancement of cultural wellbeing activities with the elderly: lack and scarcity of permanent resources, a project orientation, lack of regional coordination, and lack of competencies regarding the commissioning and buying of services.

The Sote reform has produced a turning point for cultural wellbeing activities, which offers an opportunity for their further development but on the other hand could endanger some of the things already achieved. The new system of wellbeing services counties has posed an additional challenge to cultural wellbeing activities: the interfaces between the actors have in places been totally lost along with the changes in regional and local organizational structures.

Developing the operating conditions of artists working with cultural wellbeing for the elderly calls for improvements in the basic, general conditions for cultural wellbeing activities. Accordingly, we have presented recommendations in six interconnected categories: 1) objectives, strategies and influence, 2) funding, 3) coordination, 4) understanding and competencies, 5) operating models, and 6) effectiveness and information needs.

The recommendations can be summarized as follows: cultural wellbeing needs to become a fixed element in decision making and steering systems and its significance should be made clearer to the decision makers especially in the context of wellbeing services counties; permanent funding solutions where the health and social services sector has a stronger role should be developed; cultural wellbeing activities should be coordinated more effectively especially at regional level, commissioning competencies in the sector need developing; and actors in the sector need a better understanding of the impacts and significance of cultural wellbeing activities. The operating models should be consistent, scalable and at the same time flexible enough to take local specificities into account. In the context of impacts and information needs, existing data collections should be utilized and applied more effectively and collaboration structures should be created to develop concepts, methods and technical solutions as a whole.

Focus should be placed not only on the general conditions for cultural wellbeing activities but also more specifically on them as an operating environment for artists. The objectives of Taike, especially, aim to strengthen the position of artists in the production of cultural wellbeing. In the IKO funding channelled by Taike, special attention has been given to operating models and the formulation of quality recommendations. These can have an impact on broader structural factors but their impact can also be seen in the concrete development and systematization of artists' work. One should however note that the IKO programme has been implemented as a part of broader changes that might be beyond its reach of influence.

It is important to maintain the will to keep developing cultural wellbeing activities also along with the health and social services reform, since despite the basic problems there has been steady progress. Consequently, it would be good to reassess the operating conditions of artists as a part of the development of cultural wellbeing activities also after the situation of change caused by the reform has stabilized.

Keywords: the elderly, cultural wellbeing, cultural policy, health and social services reform (Sote reform), health and social services, artists, elderly work

SAMMANDRAG

Mot hållbara lösningar? Äldre personers kulturella välbefinnande och konstnärernas verksamhetsförutsättningar.

Målsättningen med vårt forskningsprojekt var att skapa en situationsbild av det politisk-administrativa systemet år 2023 och granska de verksamhetsförutsättningar som det ger för konstnärer som arbetar med äldre personers kulturella välbefinnande. Vi utnyttjade både tidigare och nyinsamlad intervju- och enkätmaterial. Social- och hälsovårdsministeriets (SHM) nationella åldersprogram som främjar äldre personers funktionsförmåga och hälsa samt Centret för konstfrämjandes (Taike) projekthelhet Kulturell välfärd för äldre (IKO) fungerade som projektets ram. Projektet är en fortsättning på Cupores tidigare arbete kring frågor om kulturellt välbefinnande och nu granskades den aktuella situationen efter att ansvaret att organisera social- och hälsovårdstjänster flyttades till välfärdsområdena i början av 2023.

Utgångspunkten för verksamheten med kulturellt välbefinnande är synen på konstens och kulturens effekter på ökat välbefinnande, med målsättningarna som är kopplade till kulturens tillgänglighet och konstbase-erade metoder att främja hälsa och välfärd. Verksamheten kring kulturellt välbefinnande är kopplad i olika grader till det arbete som utförs inom social- och hälsovårdssektorn, både till det förebyggande arbete som verkar på bred front i samhället och direkt i social- och hälsotjänsternas strukturer. I granskningen av konstnärernas verksamhetsförutsättningar ligger rapportens fokus i huvudsak på den sistnämnda.

Utvecklandet av konstnärernas verksamhetsförutsättningar tillsammans med äldre personers kulturella välbefinnande är inte skilt från de allmänna grundförutsättningarna för kulturellt välbefinnande. De största hindren för äldre personers kulturella välbefinnande är sådana problem som visat sig vara långvariga: bristen på och för små permanenta resurserna, projektbetonad verksamhet, bristen på regional koordinering samt den svaga kompetensen bland beställare och köpare inom social- och hälsovårdssektorn.

De nya välfärdsområdena har även skapat en brytningspunkt i verksamheten med kulturellt välbefinnande vilket erbjuder en möjlighet för utvecklandet av verksamheten, men som å andra sidan kan hota redan uppnådda saker. Under tiden för vårt forskningsarbete orsakade de nya välfärdsområdena ytterligare en utmaning för verksamheten med kulturellt välbefinnande: de så kallade kontaktytorna mellan aktörerna var på sina

ställen helt borttappade när välfärdsområdena och de regionala och lokala organisationella strukturerna förändrats.

På basis av vår analys skulle utvecklandet av konstnärernas verksamhetsförutsättningar inom verksamheten med kulturellt välbefinnande med äldre kräva förbättrade grundläggande förutsättning för verksamheten med kulturellt välbefinnande. För detta presenterade vi rekommendationer inom sex olika sammankopplade kategorier: 1) målsättningar, strategier och påverkan, 2) finansiering, 3) koordinering, 4) förståelse och kompetens, 5) verksamhetsmodeller samt 6) genomslagskraft och informationsbehov.

Rekommendationerna går att sammanfatta på följande vis: kulturellt välbefinnande borde fås till en allt fastare del av beslutsfattnings- och styrningssystemen och dess betydelse borde göras tydligare för beslutsfattare speciellt inom kontexten av välfärdsområden, fasta finansieringslösningar borde utvecklas där välfärdsområdena hade en större roll, verksamheten med kulturellt välbefinnande borde koordineras bättre speciellt på regional nivå, beställarnas kompetens borde utvecklas inom välfärdsområdena samt ökad förståelse för genomslagskraften och betydelsen av verksamheten med kulturellt välbefinnande bland aktörerna inom både social- och hälsovårds- och hälso- och välfärdssektorerna. För genomslagskraftens och informationsbehovets del borde man utnyttja och applicera befintliga datainsamlingar bättre samt skapa samarbetsstrukturer för att utveckla termer, metoder och tekniska lösningar som en helhet.

Utöver de allmänna förutsättningarna för verksamhet kring kulturellt välbefinnande borde man även fokusera speciellt på konstnärernas verksamhetsförutsättningar. I IKO-finansieringen som Taike administrerar har man speciellt koncentrerat sig på verksamhetsmodeller och formuleringen av kvalitetsrekommendationerna. Med hjälp av dessa kan man indirekt påverka större strukturella frågor, men deras effekt syns även konkret i utvecklandet och systematiserandet av konstnärens verksamhet.

Det är väsentligt att bevara viljan att utveckla verksamheten med kulturellt välbefinnande även efter inrättandet av välfärdsområden, då det trots grundläggande problem sker framsteg. Det vore även viktigt att granska konstnärernas verksamhetsförutsättningar som en del av verksamheten med kulturellt välbefinnande även efter att de förändringar som reformen med välfärdsområden åstadkommit har jämnat ut sig något.

Nyckelord: äldre personer, kulturellt välbefinnande, kulturpolitik, hälso- och hälsovårdsreformen, social- och hälsotjänster, konstnärer, äldrearbete

ALKUSANAT

Kulttuurihyvinvointi on suhteellisen uusi teema kulttuuripolitiikan tutkimuksessa. Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutukset ovat olleet olennainen ilmiö niin kauan kuin taidetta ja kulttuuritoimintaa on aktiivisesti suunnattu erilaisille yleisöille, kansalaisten harrastettavaksi ja seurattavaksi. Kulttuuripolitiikan tukitoimien ja strategisen päätöksenteon kohteena hyvinvointivaikutukset ovat olleet lyhyemmän aikaa. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskuksessa teemaan on kiinnitetty huomiota mm. taiteilijoiden toimeentuloa ja työmarkkina-asemaa sekä yhdenvertaisuutta ja moninaisuutta käsitelleissä tutkimushankkeissa.

Kulttuurihyvinvointiin liittyvää tutkimusta niin taiteilijan työn moninaistumisesta ja taiteilijaidentiteetin muutoksista kuin kulttuurihyvinvoinnin nimissä tehtävien toimenpiteiden ja toiminnan vaikuttavuudesta on tehty Cuporessa usean tutkimuksen verran. Kulttuurihyvinvoinnin yhteiskunnallinen merkitys on selvinnyt erityisesti sote-uudistuksen ja hyvinvointialueiden tehtävien yhteydessä. Kyse on poikkihallinnollisesta yhteiskunnallisesta toiminnasta – kulttuurihyvinvointi koskee kaikkia. Tässä tutkimuksessa erityinen huomio kohdistetaan ikäihmisten kulttuurihyvinvointia mahdollistavaan toimintaan.

Tämä tutkimus on osa Taiteen edistämiskeskuksen hanketta ja laajemman työn jatkumoa. Taite on ollut etujoukoissa rakentamassa kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijapalveluita. Tutkimushanke on syntynyt läheisessä yhteistyössä Taiken kanssa, ja erityinen kiitos kuuluu Taiken asiantuntijapalveluille, Isto Turpeiselle ja Satu Kokkoniemelle. Kulttuurihyvinvoinnin teeman ja järjestäytyneen kulttuuripoliittisen toiminnan edistäjä, kulttuuriasiainneuvos Johanna Vuolasto (OKM) on tukenut tutkimushanketta sen alusta alkaen. Kiitokset myös toimijakyselyyn vastanneille ja haastatteluja myöntäneille henkilöille arvokkaasta avusta tutkimukselle.

Cuporen tutkijat Olli Jakonen, Emmi Lahtinen, Katja Oksanen-Särelä sekä Olli Ruokolainen ovat tässä tutkimushankkeessa paneutuneet niin kulttuurihyvinvoinnin käsitteisiin kuin kulttuuripoliittiseen ohjaukseen. Tutkimushankkeesta on julkaistu myös taiteilijoiden toimintaedellytysten näkökulmasta kulttuurihyvinvointialaa esittelevä tietokortti. Kiitokset myös Cuporen tutkijakollegoille ja erityisesti erikoistutkija Sari Karttuselle raporttia edistäneistä kommentteista.

Helsingissä 26. marraskuuta 2023

Marjo Mäenpää

Cuporen johtaja

1 JOHDANTO

1.1. TUTKIMUKSEN TARKOITUS

Suomessa on viimeisen viidentoista vuoden aikana tunnustettu kansallisissa politiikkatoimissa yhä vahvemmin kulttuurin merkitys hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä sekä sosiaalisen osallisuuden ja eheyden vahvistamisessa. Kulttuurin hyvinvointivaikutuksia on tutkittu ja kehitetty monitieteisesti ja monialaisesti. Näiden politiikkatoimien ja -alan kokonaisuuteen on vähitellen alettu viitata kulttuurihyvinvoinnin käsitteellä. Samalla on kehitetty kulttuurihyvinvointipalveluita, joiden toteuttamisessa käytetään taiteilijoiden työpanosta.

Tutkimushankkeemme tavoitteena oli luoda kulttuurihyvinvoinnin poliittishallinnollisen järjestelmän tilannekuva vuonna 2023 ja tarkastella siinä avautuvia toimintamahdollisuuksia ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin parissa toimivien taiteilijoiden kannalta. Hanketta kehystivät sosiaali- ja terveystieteiden (STM) ikäihmisten toimintakykyä ja terveyttä edistävä Kansallinen ikäohjelma¹, Taiteen edistämiskeskuksen (Taike) Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -hankekokonaisuus (IKO)² sekä yleisemmin taide ja kulttuuri osana ikäihmisten palveluita. Tutkimusraporttimme lähtökohta on, että taide ja kulttuuri ovat olennainen osa ikäihmisten hyvinvointia ja että taiteilijoilla on merkittävä rooli taide- ja kulttuuripalveluiden tarjoamisessa ikäihmisille.

Kulttuurihyvinvoinnista on tehty paljon tutkimusta erilaisista lähtökohdista. Myös Cuporessa on käsitelty kulttuurin ja hyvinvoinnin suhdetta eri kulmista, ja käsillä oleva tutkimus on osa tätä jatkumoa (esim. Kangas ym., 2018; Ruokolainen ym., 2019). Tutkimusraporttimme jatkaa erityisesti taiteen prosenttiperiaatteen soveltamista sote-sektorille käsitelleen tutkimushankkeen havainnoista (Jakonen & Lahtinen, 2019).³ Päivitämme kulttuurihyvinvointitoiminnan tilannekuvan keskittyen kuitenkin ensisijaisesti ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoimintaan ja taiteilijoiden toimintaedellytyksiin siinä. Liikomme tutkimusraporttissamme taiteilijoiden toiminnan ja sitä mahdollistavien rakenteiden tutkimisen välimaastossa.

1 Ks. <https://stm.fi/ikaohjelma> [Haettu 22.8.2023].

2 Ks. <https://www.taike.fi/fi/projektit/iko-hyvinvointia-kulttuurista-ikaihmisille-hankkeet> [Haettu 9.11.2023].

3 Ks. vuonna 2019 julkaistun raportin sivusto: <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/kulttuurin-karkihankkeen-arviointi> [Haettu 2.11.2023].

Tutkimusraportissa kysytään:

1. Millainen on kulttuurihyvinvointitoiminnan rakenteiden ja sitä koskevien tavoitteiden tilannekuva?
2. Millaisia ovat taiteilijoiden toimintaedellytykset sote-sektoreilla, erityisesti ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnassa?
3. Mitä toimenpiteitä tarvittaisiin ikäihmisiä koskevan kulttuurihyvinvointitoiminnan ja tähän kytkeytyvän taiteilijoiden toiminnan edistämiseksi?

Esitämme raportissa tuoretta tietoa sekä kulttuurihyvinvointitoiminnan yleisistä kehittämistarpeista että ikäihmisten kanssa työskentelevien taiteilijoiden toimintaedellytyksistä tilanteessa, jossa sote-rakenteissa on juuri siirrytty hyvinvointialueuudistuksen jälkeiseen aikaan. Muutos aiheuttaa epävarmuutta, mutta samalla se avaa mahdollisuuksia kulttuurihyvinvointitoiminnan kehittämiseksi (vrt. Lilja-Viherlampi, 2021; Nuutinen ym., 2022), sillä lähivuosina sote-rakenteiden ja toimintatapojen uudistaminen väistämättä jatkuvat (esim. VM, 2023, s. 55). Pyrimme samalla tuomaan esille kulttuurin ja hyvinvoinnin politiikkatoimien pitkää linjaa ja aikaisempia suosituksia kulttuurihyvinvoinnin parissa tehtävän työn edistämiseksi (esim. Anttila ym., 2022; Jakonen & Lahtinen, 2019; OKM & STM, 2018). Uuteen, vuonna 2023 keräämäämme aineistoon ja aikaisempaan tietämykseen perustuen esitämme suosituksia sekä yleisemmin kulttuurihyvinvointitoiminnan että sen osana ikäihmisten parissa työskentelevien taiteilijoiden toimintaedellytyksien kehittämiseksi.

Samalla on tarpeen määrittää, mitä tutkimuksemme ei koske. Emme tarkastele tai arvioi kulttuurin hyvinvointivaikutuksia tai niiden ilmenemistä. Aihepiiristä on lukuisasti tutkimuskirjallisuutta ja raportteja (esim. Clift ym., 2021; Fancourt & Finn, 2019; Kippo ym., 2023; Timonen ym., 2022). Luomme tähän tutkimuskirjallisuuteen ainoastaan lyhyen taustoitettavan katsauksen. Keskitymme pääosin toimenpiteisiin, joissa hyvinvointi ja sen edistäminen kulttuurilla ovat aukikirjoitettuja ensisijaisia tavoitteita sote-viitekehityksessä. Emme siis tarkastele esimerkiksi yleisen ja omatoimisen kulttuuri-osallistumisen ohessa tapahtuvien hyvinvointivaikutusten aikaansaamista. Tarkastelumme ei kohdennu myöskään ikäihmisten kulttuuriin tarpeisiin, kulttuuriaktiivisuuteen tai taiteisiin osallistumiseen (ks. esim. Pynnönen, 2011). Käsittelemme pikemminkin toimenpiteitä ja rakenteita, jotka voivat mahdollistaa ikäihmisten kulttuuristen oikeuksien toteutumista.

Käsitellessämme taiteilijoiden toimintaedellytyksiä emme tarkastele taiteilijoiden työtä arjen ja käytäntöjen tasolla. Esimerkiksi taiteilijoiden ammatillisen toimijuuden rakentumisesta ikääntyneiden hoivayhteisöissä on tuoretta tutkimusta (esim. Nuutinen ym., 2022). Ylipäätään taiteilijoiden ammattia, toimijuutta ja taiteilijaidentiteettiä kulttuurihyvinvoinnissa ja laajemmin sosiaalisesti sitoutuneen taiteen tekemisessä on analysoitu useissa tutkimuksissa (esim. Ansio ym., 2018; Karttunen, 2017). Emme myöskään keskity sellaisenaan tai pelkästään kulttuurihyvinvointitoimintaa kehystäviin hallinnollisiin rakenteisiin tai politiikkatoimiin (ks. esim. Backman ym., 2023, s. 31–34; Laitinen ym., 2020), vaikka ne ovatkin osa tutkimuksemme sisältöä. Kulttuurihyvinvoinnin rakenteet toimivat kuitenkin raportin taustana, jota vasten muodostamme kirjoitusajankohtaan sijoittuvan tilannekuvan. Myös tässä teemassa hyödynnämme uusia, tätä tutkimusta varten keräämiämme aineistoja.

Raportissa esittelemme hankkeemme aineiston ja kontekstin, luomme tiiviin katsauksen kulttuurihyvinvoinnin ilmiöön ja muotoihin sekä sitä koskeviin politiikkatoimiin ja tiivistämme aikaisemmin tunnistettuja kehittämistarpeita. Tämän jälkeen käymme läpi pääasiassa uuteen aineistoomme perustuen kulttuurihyvinvointitoiminnan ja taiteilijoiden toimintaedellytyksien kehittämiseen liittyviä teemoja. Lopuksi pohdimme Taiken tukeman IKO-toiminnan merkitystä, esitämme suosituksia ja pohdimme kulttuurihyvinvoinnin kehitystä jatkossa sekä vedämme yhteen tutkimuksemme tuloksia.

1.2. MENETELMÄT JA AINEISTO

Tutkimushankkeen aikana hyödynnettiin olemassa olevia aineistoja ja kerättiin uutta aineistoa. Aiemmin kerättyjä aineistoja käytettiin yleiskuvan luomiseen tutkittavasta aihepiiristä sekä täydentämään uuden aineiston analyysiä. Keräämämme uuden aineiston avulla syvensimme aikaisemmin muodostettua tietämystä.

Hyödynsimme aiemmin Cuporen tutkimuksissa ja Taiken selvityksissä kerättyjä aineistoja. Taiken syksyllä 2021 toteuttamassa Taiteilijat osana

organisaatioita -kyselyssä (TOO-kysely)⁴ (Karhunen ym., 2021) kartoitettiin kulttuurihyvinvointialalla ja muissa työorganisaatioissa toimivien taiteilijoiden näkemyksiä kulttuurihyvinvointialan toimintatavoista sekä toiminnan esteistä ja kehittämistarpeista. Kyselyyn vastasi yhteensä 122 henkilöä. Tämän tutkimuksen tarkoituksiin erottelimme sellaiset vastaajat, jotka kertoivat toimivansa ensisijaisesti kulttuurihyvinvoinnin parissa (62 vastaajaa). Lisäksi hyödynsimme Cuporen ja Taiken toteuttamia taiteen ja kulttuurin barometrikyselyitä. Barometriaineistojen kautta muodostimme suuntaa antavan yleiskuvan siitä, kuinka moni taiteilija on työskennellyt kulttuurihyvinvoinnin parissa sekä tarkastelimme taiteilijoiden työnkuvaa ja asenteita esimerkiksi toimialarajat ylittävän työn suhteen.

Hankkeen uusi aineisto kerättiin haastattelujen ja kyselyn kautta. Aineiston keräämisessä kuulumme keskeisiä (ikäihmisten) kulttuurihyvinvoinnin toimijoita sekä Taiken IKO-rahoitettuja ja rahoitusta hakeneita hanketoimijoita ja -kumppaneita.

Haastattelimme keväällä 2023 kymmentä keskeistä kulttuurihyvinvoinnin parissa toimivaa tahoa tai sidosryhmän edustajaa.⁵ Näiden haastatteluiden tarkoituksena oli päivittää tietämyksemme tällä hetkellä keskeisistä asioista kulttuurihyvinvointitoiminnassa ja muodostaa tilannekuva kulttuurihyvinvointitoiminnasta hyvinvointialueuudistuksen jälkeen. Lisäksi haastatteluissa käsiteltiin taiteilijoiden toimintaedellytyksiä. Haastatteluissa keskustelimme erityisesti seuraavista teemoista:

- ajankohtaiset muutokset ja kehityskulut kulttuurihyvinvointitoiminnassa (erityisesti hyvinvointialueuudistuksen vaikutukset)
- taiteilijoiden toiminta sote-kontekstissa
- taiteilijoiden näkökulma ja toimintaedellytykset (ikäihmisten kanssa toteutettavassa) kulttuurihyvinvointitoiminnassa
- keskeiset toimijat ja verkostot
- kulttuurihyvinvointia koskevat tiedontarpeet.

4 TOO-kyselyä jaettiin syyskuussa 2021 TOO-toimijoiden Facebook-ryhmän uutiskirjeen kautta (noin 700 henkilöä). Lisäksi kyselyä jaettiin Taikusydämen uutiskirjeessä, jolla oli tuolloin 1100 tilaajaa ja se jaettiin myös Taikusydämen Facebook-sivulla, jota seurasi 2039 henkilöä. Taide osana organisaatioita (TOO) on Taiken oman kuvauksen mukaan ”monialainen ja vapaamuotoinen verkosto, joka käy keskustelua ja kokoaa tietoa taiteen mahdollisuuksista osana työelämän organisaatioiden kehittämistä.” TOO-toimintaa kehitettiin Taiken Taiteilijan asiantuntijuuden ja välittäjätoiminnan kehittämisohjelmassa vuosina 2018–2022. Ks. <https://www.taike.fi/fi/taike-vaikuttaa/ohjelmat-ja-projektit/taiteilijan-asiantuntijuuden-ja-valittajatoiminnan> [Haettu 2.10.2023].

5 Lista haastatelluista henkilöistä löytyy liitteestä 1.

Haastattelut tuottivat asiantuntijuuteen perustuvaa tietoa. Haastatteluai-
neistoa kertyi litteroituna yhteensä 130 sivua. Haastatteluiden tarkoitus oli
myös ohjata kysymyksenasettelua toteuttamassamme kyselyssä.

Kyselyn tarkoituksena oli luoda tilannekuvaa taiteilijoiden ja kult-
tuuritoimijoiden työskentelyedellytyksistä sosiaali- ja terveyssektorilla, eri-
tyisesti ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnassa.⁶ Vastaajia ohjattiin
vastaamaan IKO-hanketoiminnassa muodostuneiden kokemusten pohjalta.
Toteutimme sähköisen kyselyn touko-kesäkuussa 2023. Kysely kohdennet-
tiin Taiken IKO-rahoitusta⁷ hakeneiden ja saaneiden tahojen edustajille
sekä hankekumppaneille. Kysely lähetettiin yhteensä 123 vastaanottajalle
ja vastauksia saimme 33 (vastausprosentti 27 %). Yhteensä 24 vastaajaa oli
mukana toimijana (joko hanketoteuttajana tai kumppanina) rahoitusta saa-
neessa IKO-hankkeessa. Vastaajista yhdeksän oli puolestaan tahoja, jotka
olivat hakeneet mutta eivät saaneet rahoitusta. Suurin osa vastaajista oli
joko kulttuurisektorin organisaatioita, taiteilijoita tai alue- ja kuntatason
toimijoita. Vastaajia sosiaali- ja terveyssektorilta tai hyvinvointialueilta oli
vain muutamia (ks. taulukko 1).

TAULUKKO 1.

Kyselytutkimuksen vastaajien roolit.

Rooli	Lukumäärä	Prosenttia kaikista vastaajista
Taide- tai kulttuuriorganisaation edustaja	10	30%
Taiteilija	9	28%
Kunta- tai aluetason edustaja (esim. kunta, kaupunki, maakunnan liitto)	9	27%
Muu*	3	9%
Sosiaali- ja terveyssektorin toimija	1	3%
Hyvinvointialueen edustaja	1	3%
Valtion organisaation edustaja (esim. valtion aluehallinnon toimija)	0	0%

* Muut vastaajat (n=3) olivat taiteilija osuuskunnassa, Ev.lut. seurakunnan edustaja sekä
valtakunnallisen kulttuurisen seniorei- ja vanhustyön AILI-verkoston edustaja.

6 Kyselyrunko kysymyksineen on esitetty liitteessä 2.

7 <https://www.taike.fi/fi/myonnettyt-apurahat/taike-jakoi-780-000-euroa-ikaihmissen-kulttuurihyvinvointihankkeisiin> [Haettu 7.8.2023].

Käytimme kyselyä laadullisena työkaluna, jolloin vastauksissa esille tulevat eri näkemykset sekä syvälinen tietämys ja kokemukset erityisestä aihepiiristä ovat vastausten lukumäärää tärkeämpiä (ks. Braun ym., 2021). Oletuksemme oli, että hankkeiden edustajat ovat ajan tasalla olevia kulttuurihyvinvointitoiminnan asiantuntijoita, joista useilla on vuosien kokemus toimimisesta aiheen parissa. Kyselyn teemoina olivat:

- motivaatio ja syyt kulttuurihyvinvoinnin parissa toimimiseen
- toiminnan rahoitus ja resurssit
- tietoperusta ja osaaminen sekä niiden kehittäminen
- kulttuurihyvinvoinnin yhteistyö ja verkostot
- hyvinvointialueuudistuksen tuomat muutokset
- kulttuurihyvinvointitoiminnan kehityksen esteet ja niiden ratkaiseminen
- taiteilijoiden aseman parantaminen
- konkreettiset esimerkit IKO-hankkeessa toteutetusta toiminnasta.

Kyselyn sisältö pyrittiin sopivin osin muotoilemaan niin, että se muodostaisi osittaista jatkoa Taiken toteuttaman TOO-kyselyn (syksy 2021) kulttuurihyvinvointia koskevaan aineistoon. Kaikkia teemoja koskevat kysymykset pyrittiin muotoilemaan niin, että vastaajat saataisiin miettimään nykytilan lisäksi kehittämisehdotuksia ja kulttuurihyvinvoinnin tulevaisuutta. Tiedontuotannon jatkuvuuden ja laaja-alaisuuden vahvistamiseksi kytkimme tutkimuksemme myös Taiteen ja kulttuurin barometriin 2023, johon tuli tutkimuksemme myötä mukaan kysymyksiä taiteilijoiden toimimisesta kulttuurihyvinvoinnin alueella. Barometrin tiedot ovat käytettävissä vuoden 2024 aikana.

Haastatteluiden tapaan IKO-hankkeiden tuottama kyselyvastausaineisto oli yleisesti ottaen pohdiskelevaa ja tuotti syvällistä tietoa. Kyselyaineistoa kertyi yhteensä 35 sivua (Webropolin peruseräraportti). Aineiston analyysissa teemoittelimme keräämämme haastattelu- ja kyselyaineiston siten, että ensin jäsentelimme haastattelu- ja kyselyaineistot erikseen teemakokonaisuuksiin. Tämän jälkeen yhdistelimme vastausten joukosta nousseita, keskeiseltä vaikuttavia ja usein toistuvia teemoja isommiksi kokonaisuuksiksi. Näin otimme käsittelyyn teemoja, jotka analyysivaiheessa nousivat tutkimusaineiston kokonaisuudesta (kysely, haastattelut sekä aiempi aineisto kuten TOO-kyselyvastaukset) sekä resonoiivat aieman tutkimuksen havaintojen kanssa. Samalla pyrimme olemaan avoimia myös uusille, yllättäville teemoille, jotka eivät välttämättä toistuneet aineistossa kovin usein.

1.3. TUTKIMUSHANKKEEN KONTEKSTI: HYVINVOINTIA KULTTUURISTA IKÄIHMISSILLE (IKO)

Tutkimushankkeemme sai rahoitusta Taikelta osana STM:n rahoittamaa IKO-kokonaisuutta. IKO-kokonaisuudessa Taike kanavoi rahoitusta ikäihmisten kulttuurihyvinvointia edistäviin hankkeisiin ja tuki hankkeiden toimintaa. Tutkimuksemme fokuksen muotoiluun vaikutti se, että Taiken keskeisenä päämääränä on taiteilijan aseman vahvistaminen ja työllisyyden edistäminen kulttuurihyvinvointitoiminnassa. IKO-kokonaisuutta koordinoi Taikeen vuonna 2020 perustettu kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijapalvelu, jonka tavoitteena ”on tehdä taiteilijan työstä arvostettu ja luonteva osa hyvinvointia ja terveyttä edistävää toimintaa” (Taike, 2023b). Lisäksi IKO oli osa laajempaa STM:n Kansallista ikäohjelmaa, jonka yhtenä tavoitteena on iäkkäiden toimintakyvyn kasvu ja ikäihmisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen samalla, kun puhutaan niin sanotusta ikäkyvykkästä Suomesta (STM, 2020a). STM pyrkii mahdollistamaan hyvän ikääntymisen ja laadukkaat palvelut iäkkäille henkilöille (STM, 2020b).

Vuosina 2021–2023 Taiken rahoittaman IKO-hankekokonaisuuden tavoitteena oli vahvistaa ja edistää toimijoiden ja alueiden kulttuurihyvinvoinnin parissa tekemää toimintaa (Taike, 2023a). Samalla IKO-toiminnassa korostui kulttuurihyvinvoinnin parissa toimivien taiteilijoiden aseman parantaminen. Hankekokonaisuuksien yhtenä tavoitteena oli edistää suoraan tai välillisesti taiteilijoiden työllistymistä kulttuurihyvinvoinnin toimialalla (Taike, 2023a).

IKO-hankekokonaisuuden päätavoitteena oli muodostaa suositus ikäihmisten kulttuurihyvinvointipalveluiden niin sanotusta Suomen mallista. Lisäksi tavoitteena oli yhteiskehittää toiminnan arviointia tavalla, joka parantaisi yhteistä tietopohjaa. Kehitystyö kytkeytyy STM:ssä toteutettavaan hyvinvointi ja terveys- eli hyte-toiminnan kokonaisarkkitehtuurin jalostamiseen.⁸ Lisäksi haluttiin mallintaa palvelupolkuja, joissa laadukkaat ikäihmisten palvelut sisältävät taidetta ja kulttuuria. Tavoitteena oli kulttuurihyvinvointia edistävän työn juurtuminen hyvinvointialueiden, kuntien ja taidetoimijoiden yhteistyöksi eli niin sanotuksi yhdyspintatyöksi. (Turpeinen, 2023.)

IKO-kokonaisuus tarjosi tutkimushankkeellemme rahoituksen lisäksi väylän aineiston keräämiseen hankkeilta ja niitä toteuttaneilta toimijoilta. IKO-kokonaisuutta toteutettiin kolmessa osassa: IKO₁, IKO₂ ja IKO₃. IKO₁-vaiheessa Taike kutsui mukaan kehittämistyöhön keskeisiä toimijoita: Teatterikeskuksen jäsenetattereineen, osallistumiselle avoimia ja monenlaisia yleisöjä ja tekijöitä huomioivia kulttuuripalveluja edistävän Kulttuuria kaikille -palvelun sekä Kulttuurisen seniori- ja vanhustyön AILI-verkoston toimijoinen. IKO₂-vaiheessa toimintaan liittyi mukaan laajempi joukko kulttuuri- ja

⁸ Kokonaisarkkitehtuurista: Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kokonaisarkkitehtuurin kuvaus julkaistu - Sosiaali- ja terveysministeriö (stm.fi) [Haettu 17.10.2023].

vanhuspalveluiden asiantuntijoiden AILI-verkoston kuntia. Lopulta IKO₃-vaiheessa avattiin syksyllä 2022 laajempi hankehaku kunnille ja taideyhteisöille. (Turpeinen, 2023, s. 5.)

IKO-kokonaisuuden toiminta-aika oli syyskuusta 2021 joulukuuhun 2023. IKO-rahoitus (STM 1 990 000 euroa + Taike 80 000 euroa, yhteensä 2 070 000 euroa) kohdistui vuosina 2021–2023 suoraan tai osatoteuttajasopimuksilla yhteensä 19 toimijalle. Näiden toimijoiden joukossa oli 8 kuntaa, 1 maakuntaliitto, 1 säätiö, 1 tutkimuskeskus sekä 8 taide- ja kulttuurialan yhdistystä (Turpeinen, 2023, s. 4). Käytännössä toimijoita oli mukana huomattavasti tätä enemmän, ja tahojen kokonaismäärän tarkka määrittäminen on vaikeaa. Esimerkiksi Teatterikeskuksen saaman rahoituksen avulla eri jäsentatterit pilotoivat toimintamalleja (Hukkamäki, 2023), AILI-verkoston eri jäsenkunnat osallistuivat myös toimintaan ja Etsivän kulttuurisen vanhustyön pilottia olivat mukana toteuttamassa myös yksittäiset taiteilijat. Rahoitus ja hankkeet on kuvattu tarkemmin liitteessä 5.

IKO-kokonaisuudessa kokeiltiin käytännössä erilaisia toimintamalleja ja työkaluja, jotka kohdistuvat pääasiassa kahdelle ikäihmisten kohderyhmälle: omatoimisille sekä niille, jotka tarvitsevat tukea taide- ja kulttuuripalveluiden saavuttamiseksi. Jälkimmäiselle kohderyhmälle on kehitetty niin sanottu Etsivän kulttuurisen vanhustyön toimintamalli⁹, jossa on pyritty tavoittamaan niitä vaikeasti tavoitettavia yli 65-vuotiaita, joiden osallisuutta ja toimintakykyä voitaisiin ylläpitää ja edistää taide- ja kulttuuritoiminnalla. Toimintamallia pilotoitiin ja toteutettiin osassa AILI-verkoston kunnista (Selin, 2023) tavoitteena luoda yhtenäinen toimintamalli palvelupolkuineen. Kulttuurilähete puolestaan on omatoimisille ikäihmisille suunnattu laajennus niin sanotun Kaikukortin toimintamallista, jolla mahdollistetaan vähävaraisten ihmisten taide- ja kulttuuripalveluiden käyttö (Innokylä, 2023; Turpeinen, 2023, s. 2–3). Kulttuurilähetettä toteutti IKO-rahoituksella useiden kulttuurialan kattojärjestöjen ylläpitämä Kulttuuria kaikille -palvelu (emt., s. 7).

IKO₃-vaiheen tavoitteeksi asetettiin suositus ikäihmisten kulttuurihyvinvointipalveluiden niin sanotusta Suomen mallista (emt., s. 1). Suomen malli viittaa tehokkaaksi todettuun toimintaan ja periaatteisiin, joita on toteutettu aikaisemmin lasten ja nuorten harrastamisen tukemisessa (vrt. Laimi ym., 2023). Samalla erityisesti IKO₃-vaiheessa luotiin kulttuurihyvinvointipalveluiden tiekarttaa 2020-luvun loppuun (Turpeinen, 2023, s. 3–4). Yhtenä tavoitteena oli myös taidetoimijoiden arviointikäytäntöjen yhdenmukaistaminen ja vakiinnuttaminen, jotta saataisiin luotua vertailukelpoista tietopohjaa toiminnan vaikuttavuudesta. IKO₂ ja 3-kokonaisuuksien arvioinnissa hyödynnettiin Kukunorin kehittämää hyvinvoinnin arviointialustaa (POKKA).¹⁰

9 Toimintamallista: <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/etsiva-kulttuurinen-vanhustyo> [Haettu 17.10.2023].

10 <https://pokka.kukunori.fi> [Haettu 17.10.2023].

2 KULTTUURIHYVINVOINTI: TAUSTA JA KÄSITTEET

2.1. KULTTUURIHYVINVOINTI, KULTTUURINEN VANHUSTYÖ, IKÄIHMISET

Kulttuurihyvinvointi voi tarkoittaa yksilön kokemusta siitä, että taide ja kulttuuri vaikuttavat omaan hyvinvointiin, tai sillä voidaan kuvata laajemmin ilmiönä sitä, että kulttuurilla ja taiteella on havaittavia hyvinvointiin liittyviä vaikutuksia ja merkityksiä yksilöille ja yhteisöille (Houni ym., 2021; Lilja-Viherlampi & Rosenlöf, 2019). Kansainvälisessä keskustelussa käytetään usein käsitteiden yhdistelmää ”*arts, health and well-being*”; esimerkiksi paljon huomiota saaneessa kulttuurihyvinvoinnin tärkeyttä esille tuoneessa WHO:n raportissa (Fancourt & Finn, 2019; ks. myös Clift ym., 2021). Merkittävää erityisesti taiteilijoiden ja kulttuurihyvinvoinnin yhteyttä analysoitaessa on, että kansainvälisessä keskustelussa rajoitutaan ainakin käsitteiden tasolla nimenomaan taiteiden ja hyvinvoinnin yhteyteen, mutta suomalaisessa keskustelussa käytetään taiteen sijaan yleisesti laajempaa kulttuurin käsitettä (esim. Jakonen & Lahtinen, 2019, s. 101). Suomalaisesta kulttuurihyvinvointi-käsitteestä englanniksi kirjoitettaessa on käytetty muotoa ”*cultural well-being*” (Laukkanen ym., 2022, s. 342). Kulttuurihyvinvoinnin käsite on laaja¹¹, ja yhteisistä suuntaviivoista huolimatta eri toimintaympäristöissä ja eri sektoreilla sille annetut painotukset saattavat erota toisistaan. Avaamme seuraavaksi lyhyesti keskeisiä tutkimuksessa käytettyjä kulttuurihyvinvointiin ja kulttuuriseen vanhustyöhön liittyviä käsitteitä.

Kulttuurihyvinvointitoiminnassa kulttuuri- ja taidetoiminnan tavoitteena on edistää yksilön tai yhteisöjen hyvinvointia, jolloin toimintaan liitetään ”selkeä, julki lausuttu hyvinvointitavoite tai -palvelulupaus” (Kippo ym., 2023, s. 9; 15). Toiminnan vakiintuneisuus ja yhteys muihin, pysyviin toimintarakenteisiin vaihtelee, mutta kiinteimmillään ja pysyvimmillään kulttuurihyvinvointi on osana sosiaali- ja terveyssektorin toimintaa ja palveluja (STM, 2019, s. 12). Kulttuurihyvinvointia kehittävien, edistävien, tutkivien tai käytännössä toteuttavien tahojen joukkoa voidaan kuvata

¹¹ Kulttuurin, taiteen ja hyvinvoinnin yhteyksistä on keskusteltu Suomessakin pitkään jo ennen kuin ilmiötä kutsuttiin ”kulttuurihyvinvoinniksi”. Kulttuurihyvinvoinnin käsitettä on kehitetty erityisesti vuosina 2012–2013 käynnistyneessä Kulttuurihyvinvointia Turussa -verkostoyhteistyössä, jonka keskeisinä toimijoina olivat Turun ammattikorkeakoulu, Turun kaupunki, Turun yliopisto, Taiteen edistämiskeskuksen Varsinais-Suomen toimipiste ja Turun alueen järjestöt. Ks. <https://www.turkuamk.fi/fi/tutkimus-kehitys-ja-innovaatiot/tutkimusryhmat/kulttuurihyvinvointi/> [Haettu 7.8.2023].

kulttuurihyvinvointialan käsitteellä (Lilja-Viherlampi & Rosenlöf, 2019, s. 22). Kulttuurihyvinvointitoiminta voi konkretisoitua myös kulttuurihyvinvointipalveluina, joita kehittävät ja toteuttavat taiteen, kulttuurin, sosiaali-, terveys- ja kasvatustyön ammattilaiset moniammatillisessa yhteistyössä erilaisissa sosiaali- ja terveyssektorien hoito- ja palveluyksiköissä (Lilja-Viherlampi & Rosenlöf, 2019, s. 21). Tutkimuksessamme tarkastelemme kulttuurihyvinvointia pääosin viimeksi mainitusta näkökulmasta keskittyen erityisesti ikäihmisten parissa tehtävään työhön.

Kulttuurisella vanhustyöllä tarkoitetaan taiteen, taidetoiminnan, luovuuden ja kulttuurin tuomista osaksi vanhustyötä ja sen kehittämistä (Huhtinen-Hildén ym., 2017, s. 21). Kulttuurisessa vanhustyössä oleellista on näkemys kulttuuripalveluiden ja -toiminnan hyvinvointia tuottavista vaikutuksista sekä kulttuurin saavutettavuuden takaaminen myös vanhemmille ikäryhmille ja/tai toimintakyvyltään rajoittuneille henkilöille. Tavoitteena on ikääntyneiden hyvinvoinnin ja elämänlaadun parantaminen luovuuden, taide- ja ryhmätoiminnan sekä taidelähtöisten menetelmien avulla. (Huhtinen-Hildén & Vilkkuna, 2013, s. 13.) Kulttuurisen vanhustyön ytimessä on kulttuuripalveluiden ja sosiaalipalveluiden moniammatillinen yhteistyö. Yhteistyö mahdollistaa sen, että taidetta ja kulttuuria pystytään tarjoamaan myös niille, jotka eivät muuten pääsisi kulttuurin pariin. Kulttuurisen vanhustyön ohella puhutaan laajemmin ikäystävällisistä taide- ja kulttuuripalveluista, joilla tarkoitetaan saavutettavaa, ikääntyneet huomioidaan tai ikääntyneille kohdennettua kulttuuri- ja taidetoimintaa sekä -palveluita (AILI-verkosto, 2023). IKO-projektin kontekstissa kulttuurisella vanhustyöllä tarkoitetaan erityisesti hyvinvointialueilla ja sote-palveluissa toteutettavaa ikääntyvien kulttuuritoiminnan kokonaisuutta.

Kulttuurisen vanhustyön ja ikääntyneille suunnattujen kulttuuripalvelujen edistämisen taustalla on näkemys ikääntyneiden ihmisten kulttuurisista oikeuksista. Kulttuuriset oikeudet on määritelty YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 27. artiklassa, jonka mukaan ”jokaisella on oikeus vapaasti osallistua yhteiskunnan sivistyselämään, nauttia taiteista sekä päästä osalliseksi tieteen edistyksen mukanaan tuomista eduista”, ja Suomen perustuslaissa, jonka yhdenvertaisuutta koskevassa osiossa (6 §) kielletään ikään perustuva syrjintä, ja määritetään jokaiselle ”yhtäläinen mahdollisuus (...) kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä” (16 §) sekä oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin (17 §) (ks. myös Lehikoinen & Rautiainen, 2016). Ikääntyneiden kulttuurisia oikeuksia pyrittiin saamaan myös osaksi vuonna 2023 uudistettua vanhuspalvelulakia. Tätä ovat ajaneet mm. kulttuuri- ja taidealan keskusjärjestö Kultra ry (2020) ja valtakunnallinen Kulttuurihyvinvointipooli (2021). Uudistuneessa laissa ei kuitenkaan

viitata kulttuuriin hyvinvoinnin edistämisen yhteydessä. Vanhuspalveluslain velvoittamaan kunnan tai hyvinvointialueen hyvinvointikertomukseen tai -suunnitelmaan voi tosin sisältyä kulttuurihyvinvoinnillisia elementtejä, vaikka laki ei siihen velvoita.

Väestön ikääntyminen on eräs Suomea koskevista megatrendeistä (ks. Dufva & Rekola, 2023; Pynnönen, 2011). IKO-hankkeessa määriteltynä kohderyhmänä ovat olleet ikäihmiset (Turpeinen, 2023, s. 2). Ikäihmisten rinnalla kulttuurihyvinvointia sivuavassa keskustelussa ja politiikkaohjelmassa käytetään usein esimerkiksi termejä ”ikäntyneet” ja ”iäkkäät” (STM, 2020a; VN 2021). Ikäihmistä ei määritellä Kansallisessa ikäohjelmassa (Uusikylä ym., 2023; VN, 2022b), vaikka esimerkiksi *Kansallisen ikäohjelman periaatepäätöksessä* sana ikäihminen esiintyy yli 40 kertaa (VN, 2022b).

Tilastollisesti esimerkiksi OECD (2023) määrittelee yli 65-vuotiaat ikääntyneiksi (*elderly population*) tai vanhuksiksi. Tilastokeskus jakaa väestön lapsiin (0–14-vuotiaat), työssäkäyviin (15–64-vuotiaat) ja yli 65-vuotiaisiin tai vielä hienosyisemmin myös yli 85-vuotiaisiin (Tilastokeskus, 2023a). Toisaalta esimerkiksi säännöllisesti Euroopassa toistettava ikääntymistä koskeva tiedonkeruu SHARE määrittelee kohderyhmäkseen yli 50-vuotiaat (Bethmann & Bergmann, 2023, s. 2). Suomen lainsäädännössä ja tilastoissa vanhuus ja ikääntyminen määritellään tarkastikin. Niin sanotussa vanhuspalvelulaissa ja sen kolmannessa pykälässä (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvluista 28.12.2012/980) ”ikäntyneellä väestöllä” tarkoitetaan ”vanhuuseläkkeeseen oikeuttavassa iässä olevaa väestöä” ja iäkkäällä henkilöllä:

henkilöä, jonka fyysinen, kognitiivinen, psyykinen tai sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä alkaneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi taikka korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen johdosta.

Olemassa olevista virallisista määrittelyistä huolimatta eri toimijoiden käsitykset siitä, mihin ikäryhmään kuuluvat ihmiset tulkitaan ikäihmisiksi saattavat poiketa toisistaan. Määritelmä ei ole myöskään tyhjentävä, sillä ikääntyneiden tai ikäihmisten joukossa on monenlaisia yksilöitä, joiden toimintakyky ja -mahdollisuudet eivät välttämättä palaudu ikään. Tämä tuli esiin myös tutkimusaineistossamme.

2.2. POLITIIKKATOIMET JA -TOIMIJAT

Koska tutkimuksemme käsittelee kulttuurihyvinvoinnin nykytilaa, teemme seuraavassa katsauksen siihen, miten nykytilanteeseen on erilaisten politiikkatoimien myötä tultu (ks. kuvio 1). Kulttuurin, taiteen ja hyvinvoinnin yhteyksistä on keskusteltu kulttuuripolitiikan parissa jo kauan ennen kuin ilmiötä kutsuttiin kulttuurihyvinvoinnin käsitteellä (Ks. Jakonen & Lahtinen, 2019, s. 24–27; Rosenlöf, 2023). Pohdintoja taide- ja kulttuuri-toiminnan hyvinvointia ja sosiaalisia suhteita vahvistavista vaikutuksista käytiin jo 1970-luvulla liitettäessä kulttuuria hyvinvointivaltion toimintoihin. Kulttuurin ja taiteen nivomisessa sote-palveluihin, kuten kulttuurihyvinvoinnissa yleisemminkin, on kyse laajentuneesta hyvinvointiajattelusta¹², jonka synty voidaan ajoittaa kansainvälisesti jo 1950–1960-luvuille (esim. Lehikoinen & Rautiainen, 2016; Rosenlöf, 2023).

Kulttuurihyvinvointialan kehitys muuttui Suomessa aiempaa järjestäytyneemmäksi 1990-luvulla, jolloin myös esimerkiksi yhteisötaide tuli tunnetuksi (Rosenlöf, 2023). Taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelmatyö (ks. Opetusministeriö, 2003) nosti 2000-luvun alussa aiempaa vahvemmin esiin taiteen soveltavan käytön monilla yhteiskunnan osa-alueilla, samaten keinona taiteilijoiden työllistymiseen. Tavoitetta alettiin edistää kokeiluhankkeella silloisen opetusministeriön ja STM:n yhteistyönä. Kulttuurin merkitys ikääntyville sekä ikäihmisten kulttuuritoiminta ja -palvelut on nekin tunnistettu kehittämiskohteiksi jo pitkään, esimerkiksi ikäihmisten määrän lisääntymisen myötä (esim. Liikanen, 2010; Pynnönen, 2011).

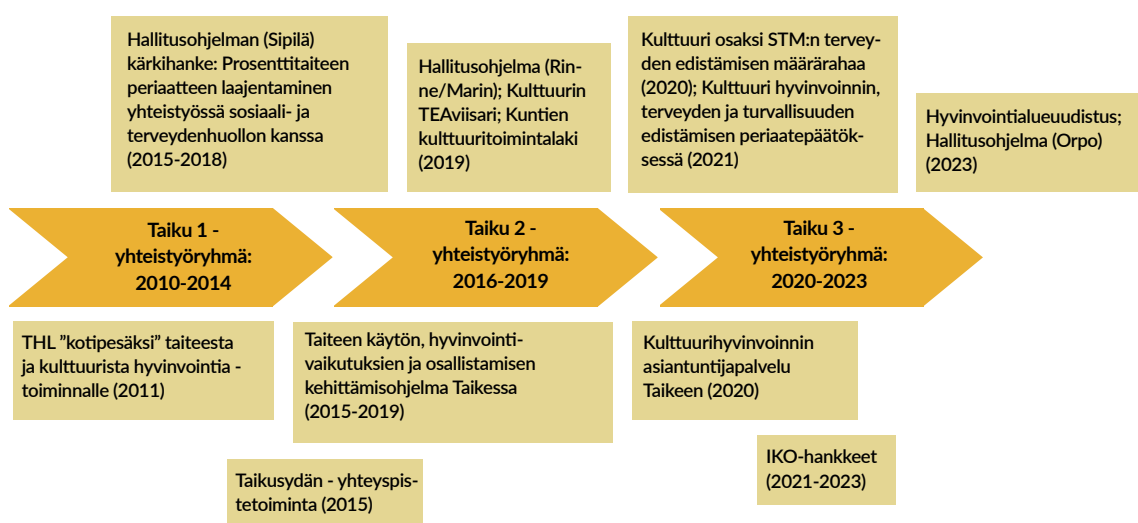
Kansallisten politiikkatoimien tasolla merkittävä askel oli terveyden edistämisen politiikkaohjelman yhteydessä kehitetty poikkihallinnollinen Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -ohjelma vuosina 2010–2014 (Liikanen, 2010). Taide- ja kulttuuritoiminta yleistyi selvästi sosiaali- ja terveydenhuollon kentällä ohjelmakaudella (STM, 2015). Hallitusohjelmassa vuonna 2015 linjattu strateginen kärkihanke (2015–2019) edisti kulttuurihyvinvoinnin verkostomaista kehittämistä ja hallinnonalojen yhteistyötä. Kärkihankkeen myötävaikutuksesta synnytettiin kulttuurihyvinvoinnin verkostomainen toimiala (Backman ym., 2023, s. 45). Esimerkiksi kulttuurihyvinvoinnin

12 Laajentunut hyvinvointiajattelu viittaa siihen, että terveys on täydellistä fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia, eikä pelkkää sairauden tai heikkouden puutetta. Yksilön tai ryhmän pitää pystyä tunnistamaan ja toteuttamaan pyrkimyksiään, tyydyttämään tarpeitaan ja muuttumaan tai pärjäämään ympäristön kanssa. (Lehikoinen & Rautiainen, 2016.)

valtakunnallinen yhteispiste ja yhteistyöverkosto Taikusydän¹³ käynnistyi vuoden 2015 lopulla. Ikäihmisten kulttuuria ja kulttuuripalveluita koskevat teemat olivat mukana useissa kärkihankkeen osahankkeissa, kuten AILI-verkostohankkeessa. Kyseisellä hallituskaudella sote-uudistuksen takuamisesta johtunut epävarmuus ja lopulta uudistuksen kaatuminen hankaloittivat kuitenkin kulttuurihyvinvointitoiminnan vakiintumista (Jakonen & Lahtinen, 2019, s. 52; 88–89).

KUVIO 1.

Kulttuurihyvinvoinnin politiikka- ja kehittämistoimia Suomessa vuosina 2010–2023.

Hyvinvoinnin edistämisestä kulttuurin avulla on tullut yksi kulttuuripolitiikan päämääristä (esim. OKM, 2017). Siitä on linjattu niin taiteilijapolitiittisissa strategioissa (OKM, 2018) kuin viimeisimmissä hallitusohjelmissa (VN, 2019; 2023). Kulttuuripoliittisena tavoitteena kulttuurihyvinvointi sisältää monenkirjavia pyrkimyksiä, mutta se yhdistyy eritoten kahteen näkökulmaan: 1) taiteen ja kulttuurin saatavuuteen ja saavutettavuuteen eri väestöryhmissä sekä 2) taiteen ja kulttuurin käyttöön osana sosiaali- ja terveyspalveluiden hoito- ja asiakaspalvelutyötä sekä ennaltaehkäisevänä toimintana esimerkiksi lasten, nuorten ja perheiden palveluissa (ks. OKM, 2020, s. 52). Kulttuurihyvinvointi sijoittuu monihallinnollisena kulttuuripoliittisena toimintana näin ollen valtionhallinnossa erityisesti OKM:n sekä toisaalta STM:n vastuualueille.

13 Ks. Mitä Taikusydän tekee? <https://taikusydän.turkuamk.fi/info/taikusydän/> [Haettu 20.11.2023].

Vuonna 2019 uudistettu laki kuntien kulttuuritoiminnasta (166/2019) tarkensi kunnan tehtäväksi edistää kulttuuria ja taidetta osana asukkaiden hyvinvointia ja terveyttä sekä tehdä yhteistyötä muiden kuntien, hyvinvointialueiden, viranomaisten ja maakunnan sekä kulttuuri- ja taidealan ja muiden toimialojen toimijoiden kanssa. Kulttuuritoimintalain mukaan (8 §) kuntien tulee myös arvioida kulttuuritoiminnan toteutumista osana terveyden ja hyvinvoinnin edistymistä.

Kulttuurin merkitystä hyvinvoinnille on huomioitu yhä enemmän myös muissa kuin varsinaisissa kulttuuripoliittisissa linjauksissa. Eräs esimerkki tästä on valtioneuvoston hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden periaatepäätöksen toimeenpanosuunnitelma *Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen 2030* (VN, 2021), joka on jatkoa Terveys 2015 -ohjelmalle. Toimeenpanosuunnitelmassa määritellään useita keinoja suomalaisten hyvinvointiin ja terveyteen liittyvän eriarvoisuuden vähentämiseksi (VN, 2021, s. 4). Sen yksi painopiste on hyvinvointia ja terveyttä edistävä kulttuuritoiminta ja -palvelut.

Erytisesti ikäihmisten hyvinvointiin nivoutuvista strategioista merkityksellinen on poikkihallinnollinen *Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030. Tavoitteena ikäkyvykäs Suomi*. Kansallinen ikäohjelma on laadittu poikkihallinnollisessa yhteistyössä eri ministeriöiden, kuntien, kolmannen sektorin ja muiden toimijoiden kanssa. Ikäohjelmassa kannustetaan toimintakykyisen ikääntymisen turvaamiseen sekä taloudellisesti ja sosiaalisesti kestävä palvelujärjestelmän rakentamiseen. Suositelluissa toimenpiteissä kulttuuri nostetaan esiin asiakas- ja palveluohjauksen yhteydessä, jolloin iäkkäitä ohjataan kuntien ja kolmannen sektorin järjestämään toimintaan ja palveluihin, vaikkapa kulttuuri- ja liikuntaharrastuksiin (STM, 2020a, s. 42). Ikäohjelman tavoitteiden toteuttamisessa oleellista on eri alojen ja sektoreiden yhteistyö.

Kulttuurin integroimista sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteisiin on yleisesti hankaloittanut viimeisen kymmenen vuoden aikana sote-uudistuksen jatkuva keskeneräisyys ja muutostila (esim. Lehikoinen & Rautiainen, 2016). Lisäksi keväällä 2020 puhjennut koronaviruspandemia hidasti toiminnan kehitystä lähes kahden vuoden ajan: epidemian hallintaan ja koronapotilaiden hoitoon kohdennetut voimavarat olivat pois muusta toiminnasta ja palveluista (esim. VN, 2022a). Myös monihallinnolliseen yhteistyöhön sosiaali- ja terveydenhuollossa liittyy rakenteellisia haasteita.

Tätä tutkimusta kirjoittaessa keskustellaan parhaillaan siitä, miten kulttuurin ja liikunnan hyvinvointivaikutukset voitaisiin ottaa kokonaisuutena paremmin huomioon päätöksenteko- ja ohjausjärjestelmissä (Backman ym., 2023). On esitetty, että kuntien, valtion ja hyvinvointialueiden

tulisi sekä yhdessä että erikseen edistää kulttuurihyvinvointitoimintaa ja että kulttuurialan koulutuksen saaneiden valmiuksia hyödyntää osaamistaan myös kulttuurialan ulkopuolella tulisi vahvistaa. (OKM, 2022.) OKM:n ja STM:n Kulttuurihyvinvoinnin yhteistyöryhmä Taiku₃ on paneutunut työssään hyvinvointialueuudistuksen tuomiin muutoksiin sekä kulttuurihyvinvoinnin yhdyspintojen ja toimintamallien kehittämiseen (Taiku₃-yhteistyöryhmä, 2023). Kulttuurin hyvinvointivaikutukset ja kulttuurihyvinvointiala laajemmin on kirjattu useiden puolueiden tavoiteohjelmiin (Jakonen & Renko, 2023). Kulttuurihyvinvoinnin edistäminen on saanut jälleen myös poliittisen mandaatin, sillä Petteri Orpon hallituksen ohjelmaan¹⁴ on kirjattu tavoitteeksi OKM:n ja STM:n yhteistyön vahvistaminen sekä kulttuurin ja taiteen sekä liikunnan laajempi hyödyntäminen ennaltaehkäisevässä sosiaali- ja terveydenhuollossa (VN, 2023, s. 92). STM:n *Hyvinvoinnin kokonaisarkkitehtuuri* -julkaisussa (Lohtander ym. 2021, s. 3) tavoitteeksi on määritelty ”...siirtää painopistettä sairauksien hoidosta ja ongelmien korjaamisesta hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen sekä ennaltaehkäisevään toimintaan”.

Kulttuurihyvinvoinnin moninainen toimijakenttä

Kulttuurihyvinvointi on poliittisena tavoitteena lähtökohtaisesti poikkeileikkaava ja monihallinnollinen, mikä näkyy myös toimijakentän moninaisuudessa. Kuvassimme edellä kulttuurihyvinvoinnin politiikkatoimia ja poikkihallinnollista työtä, jota kulttuurihyvinvoinnin parissa on tehty. Kulttuurihyvinvoinnin parissa toimii monenlaisia tahoja eri sektoreilta (esim. Backman ym. 2023, s. 16). Kulttuurihyvinvointitoiminnan kehittämisessä on olennaista, että eri toimijat tunnistavat toistensa roolit ja osaamisen

¹⁴ Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuri- ja taidepolitiikan osaston hallitusohjelmaehdotuksissa keväällä 2023 kulttuurihyvinvoinnin edistämisestä linjattiin varsinaiseen hallitusohjelmaa päätyntä tekstiä laajemmin. Voidaan olettaa, että ministeriön muotoilut toimivat hallituskauden aikana toimeenpanon ohjenuorana: ”Lisätään ja vakiinnutetaan taiteen ja kulttuurin tarjontaa ja käyttöä sosiaali- ja terveydenhuollossa ja ennaltaehkäisevissä palveluissa, erityisesti hyvinvoinnin ja työkyvyn edistämiseksi. Vahvistetaan eri hallinnonalojen yhteistyötä kulttuurihyvinvoinnin edistämiseksi ja jatketaan opetus- ja kulttuuriministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön yhteistyötä perustamalla sitä varten neuvottelukunta. Luodaan valtionhallintoon pysyvä rakenne kulttuurihyvinvoinnin asiantuntija-, koordinaatio- ja yhteyspistetoiminnalle Taiteen edistämiskeskukseen. Tuetaan kuntien ja hyvinvointialueiden yhdyspintatoimintaa. Toteutetaan kulttuurihyvinvointitoimintaan liittyviä kokeiluja osana hyvinvointitalousajattelun toimeenpanoa, tarvittaessa myös yhteistyössä muiden alojen kanssa.” (OKM, 2023, s. 12.)

sekä tekevät yhteistyötä yli sektorirajojen. Kuntatasolla vakiintuneet poik-kihallinnolliset rakenteet, jossa käsitellään hyvinvointia edistävää kulttuuritoimintaa, näyttäisivät tuoreen selvityksen mukaan olevan jossain määrin vahvistumassa. Kunnilla on myös lisääntyvästi vakiintuneita alueellisia rakenteita, joissa tehdään yhteistyötä kuntien, maakunnan ja kunnan tai hyvinvointialueen ja kunnan välillä. (Saukko ym., 2023, s. 3–4.) Kulttuurihyvinvoinnin keskeisiä hallinnoijia ja edistäjiä ovat muun muassa:

- **Valtionhallinto:** Erityisesti opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) sekä sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (STM), mutta myös esimerkiksi työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) ja ympäristöministeriö (YM) ovat olleet omalta osaltaan edistämässä kulttuurihyvinvointia. Taikella ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella (THL) on keskeinen rooli käytännön toimissa.
- **Hyvinvointialueet:** Uudet hallinnolliset yksiköt, jotka vastaavat sosiaali- ja terveystieteiden palveluiden järjestämisestä alueellaan.
- **Kunnan sivistys/kulttuuritoimet:** Kunnan organisaatiot, jotka järjestävät taide- ja kulttuuritoimintaa kuntalaisille.
- **Kulttuuri- ja taidealan organisaatiot:** Laitokset, järjestöt ja yhdistykset sekä yritykset, jotka järjestävät taide- ja kulttuuritoimintaa ja välittävät palveluja.
- **Sosiaali- ja terveystieteiden järjestöt:** Sosiaali- ja terveystieteiden palveluita tarjoavat järjestöt, jotka voivat hyödyntää taidetta ja kulttuuria osana palveluitaan.
- **Sote-palveluja tuottavat tahot:** Esimerkiksi palvelutalot, jotka tarjoavat taide- ja kulttuuritoimintaa asukkailleen.
- **Yksittäiset taiteilijat, kulttuurialan ammattilaiset ja luovan alan yrittäjät:** Tarjoavat taide- ja kulttuuripalveluita tai -toimintaa erilaisille asiakasryhmille.
- **Koulutusorganisaatiot (yliopistot, AMK), tutkijaverkostot:** Tekevät tutkimusta kulttuurihyvinvoinnin alalla ja/tai kouluttavat uusia ammattilaisia alalle.
- **Koordinoivat ja verkostoivat toimijat (esim. Taikusydän):** yhdistävät toimijoita, valvovat etuja ja/tai levittävät tietoa.

Tätä raporttia kirjoitettaessa keskeinen uusi tehtäviä ja vastuita koskeva tekijä on aiemmin mainittu hyvinvointialueuudistus ja sen vaikutus kuntien

ja hyvinvointialueiden roolitukseen. Kulttuurihyvinvointitoiminnan kannalta olennaista on, että kunnilta on poistunut vastuu sote-palveluiden järjestämisestä, mutta niillä on edelleen vastuu kuntalaisten hyvinvoinnin ja terveyden (hyte) edistämisestä (Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä, 612/2021). Lain kuudennen pykälän mukaan ”[k]unnan on edistettävä asukkaidensa hyvinvointia ja terveyttä”, ”seurattava kuntalaisten elinoloja, hyvinvointia ja terveyttä sekä niihin vaikuttavia tekijöitä alueittain ja väestöryhmittäin” sekä ”valmistettava valtuustolle valtuustokausittain hyvinvointikertomus ja -suunnitelma [...], jotka on toimitettava hyvinvointialueelle ja julkaistava julkisessa tietoverkossa.” Kuntien rooli korostuu toisin sanoen astetta pehmeämmissä, hyvinvointia ja terveyttä edistävissä ja ennalta ehkäisevissä toimissa ja palveluissa, jotka ovat – tai joiden ainakin tulisi olla – kokonaisvaltaisesti osa kuntien toimintaa.

Hyvinvointialueille on siirtynyt vastuu varsinaisten sosiaali- ja terveyspalveluiden (sote) järjestämisestä, mutta myös ne osallistuvat hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen (Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä, 612/2021, 7–8 §). Myös hyvinvointialueilla tulee tehdä alueellinen hyvinvointikertomus ja -suunnitelma (emt., 7 §). Hyvinvointialueet ovat siis tahoja, joiden kanssa kulttuurihyvinvointipalveluita tarjoavien tahojen on tavalla tai toisella oltava entistä enemmän yhteistyössä. Samalla kulttuurihyvinvointia edistettäessä joudutaan tai päästään vaikuttamaan hyvinvointialueita koskevaan päätöksentekoon.

Kulttuurihyvinvointitoiminnan, taiteilijoiden ja muiden kulttuuritoimijoiden kannalta olennaisia ovat kirjaukset yhteistyöstä. Laissa on maininta ensinnäkin siitä, että hyvinvointialueiden tulee tehdä yhteistyötä alueidensa kuntien kanssa (emt., 7 §). Lisäksi sekä kuntien että hyvinvointialueiden on toimittava yhteistyössä ”hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyötä tekevien muiden julkisten toimijoiden, yksityisten yritysten ja yleishyödyllisten yhteisöjen kanssa.” (emt., 6–7 §). Toisaalta kunnilla tai hyvinvointialueilla ei sinänsä ole velvoitetta esimerkiksi liittää kulttuurisisältöjä osaksi kirjattuja hyvinvointisuunnitelmia.

Toimintamuotoja ja -malleja

Kulttuurihyvinvointi käsittää monenlaista toimintaa, jossa taide ja kulttuuri edistävät yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvointia (ks. esim. Jakonen & Lahtinen, 2019, s. 50). Toiminnan vakiintuneisuus ja samalla taiteilijoiden panos ja toimintatavat vaihtelevat. Esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon piirissä taidetta ja kulttuuria hyödynnetään ohjatussa toiminnassa, yksittäisissä tapahtumissa tai osana elinympäristöä. Kulttuurihyvinvointitoiminnassa on myös kehitetty erityisiä toimintamalleja, kuten taloudellisen tuen mallit,

kulttuurilähete ja etsivän kulttuurisen työn prosessit (ks. myös Backman ym., 2023, s. 44). Tässä kuvaamme lyhyesti IKO-kokonaisuudessa toteutettuja ja edelleen kehitettyjä kulttuurihyvinvointitoiminnan muotoja. Toimintamuodot edellyttävät sosiaali- ja terveystoimen, kuntien kulttuuritoimien ja kolmannen sektorin välistä yhteistyötä.

OKM:n ja STM:n kulttuurihyvinvoinnin yhteistyöryhmä Taiku3:n selvityksessä (Anttila ym., 2022) tarkasteltiin kolmen hyvinvointialueella käytössä olevan kulttuurihyvinvoinnin toimintamallin (taloudellisen tuen malli, kulttuurilähete ja palveluohjaus) yleisyyttä ja kohderyhmiä. Taiku3-selvityksessä tarkastelluista toimintamalleista laajimmin käytössä olivat taloudellisen tuen mallit. IKO-hankkeen kontekstissa keskeinen taloudellisen tuen malli on Kaikukortti. Kaikukortti on kulttuuritoimijoiden vastikkeeton palvelu, jossa sosiaali- ja terveystoimintoihin ja kunnallisille kulttuuripalveluille tulee vain toiminnan koordinaatiokustannuksia (Anttila ym., 2022, s. 7). Kaikukortti on suunnattu Kaikukortti-verkostoon kuuluvien sosiaali- ja terveydenhuollon tai hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen toimijoiden sekä joidenkin järjestöjen asiakkaille, jotka eivät taloudellisista syistä pääse taiteen ja kulttuurin pariin. Aiemmin ensisijaisesti muulle aikuisväestölle suunnattu palvelu on IKO-kokonaisuuden puitteissa laajennettu myös ikäihmisiin (Haataja, 2023, s. 6). Kaikukortti -toiminta on esimerkki kulttuuritoimijoiden ja sote-toimijoiden yhdyspintatoiminnasta, joka osana kulttuurihyvinvointitoimintaa sijoittuu mm. osaksi alueellisten hyvinvointiverkostojen toimintaa sekä Suomen kestävän kasvun ohjelmassa kehitettävään hyte-palvelukonseptiin ¹⁵.

Kulttuurilähete on omatoimisille ikäihmisille suunnattu laajennus Kaikukortin toimintamallista (Innokylä, 2023; Turpeinen, 2023, s. 2–3). Kulttuuriläheteen tavoitteena on ohjata vähävaraisia sosiaali- ja terveystoimintoihin osallistumaan omaehtoisesti erilaisiin taide- ja kulttuuripalveluihin. Kulttuurilähete-toiminnan esikuvat ovat Isossa-Britanniassa, jossa ns. social prescribing-toiminnalla pyritään estämään syrjäytymistä esimerkiksi yhteisöllisen taidetoiminnan avulla. Suomessa alun perin lapsiperheille suunnatun kulttuurilähete-sovellusalue on laajentunut kattamaan myös vanhusväestöä. Kulttuuriläheteä pilotoitiin Tampereella vuonna 2022 yli 60-vuotiaille osana Kulttuurihyvinvoinnin palveluohjaus Pirkanmaalla -projektia (Kartano, 2023, s. 63–73). Myös niin sanotussa kulttuurireseptitoiminnassa ohjataan sellaisia runsaasti terveystoimintoihin käyttäviä

15 Hyte-palvelukonseptista: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/suomen-kestavan-kasvun-ohjelma-rrp-/hyvinvointia-ja-terveytta-edistavat-toimintamallit/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-palvelukonsepti> [Haettu 19.10.2023].

ikäihmisiä, joiden nähdään hyötyvän kulttuuritoiminnasta, kulttuurihyvinvointipalveluiden piiriin (Houni ym., 2021, s. 152). Kulttuurilähetetoimintaa on mm. IKO-rahoituksella edistänyt useiden kulttuurialan kattojärjestöjen ylläpitämä Kulttuuria kaikille -palvelu (Turpeinen, 2023, s. 7).

Kulttuurilähetetoiminta kytkeytyy toiminnallisesti monialaiseen palveluohjaukseen, jossa asiakas ohjataan esimerkiksi sosiaalitoimen kautta kunnan kulttuuritoimen palveluihin (Anttila ym., 2022, s. 15–16). Taiku3-selvityksen mukaan eri asiakasryhmistä palveluohjausmallia kohdennetaan tyypillisesti (sekä asumispalveluissa että kotona asuville) ikäihmisille¹⁶. Kulttuurin palveluohjausmallit kunnissa tai hyvinvointialueilla toteutuvat verkostomaisina yhteistyömalleina, palveluun ohjaavina toimintamalleina tai kulttuuritoimintaan osallistavina malleina. Ikääntyneiden asiakas- ja palveluohjauksessa tarjotaan neuvontaa ja ohjausta hyvinvointialueen, yksityisten palveluntuottajien, kolmannen sektorin, vapaaehtoisten ja seurakunnan ikääntyneille tarkoitettuista palveluista.

IKO-kokonaisuuden puitteissa on kehitetty myös niin sanottua Etsivän kulttuurisen vanhustyön toimintamallia¹⁷, jossa on pyritty tavoittamaan niitä vaikeasti tavoitettavia yli 65-vuotiaita, joiden osallisuutta ja toimintakykyä voitaisiin ylläpitää ja edistää taide- ja kulttuuritoiminnalla. Etsivän kulttuurisen vanhustyön kohteena ovat syrjäytymisvaarassa olevat ikäihmiset. Mallissa rakennetaan paikallisia, ikäihmisille kohdennettuja palvelupolkuja yhdessä moniammatillisen toimijaverkoston kanssa. Toimintamallia on pilotoitu ja toteutettu osassa AILI-verkoston kunnista (Selin, 2023), tavoitteena luoda yhtenäinen toimintamalli palvelupolkuineen. Mallin kehittämistyön osana on ollut myös kulttuurikirjaamisen kehittäminen (Turpeinen, 2023, s. 10).

Taiku3-selvityksessä arvioitujen toimintamallien järjestäjinä toimivat tällä hetkellä pääasiallisesti kunnan sosiaalipalvelut, yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa, mutta kohderyhmät, joille palveluita järjestetään, vaihtelevat toimintamalleittain. Onkin nähty, että kulttuurihyvinvoinnissa käytössä olevien toimintamallien yhdenmukaistaminen mahdollistaisi niiden kehittämistyön, mikä puolestaan edellyttäisi valtakunnallista koordinaatiota (Anttila ym., 2022, s. 3).

16 Taiku3-selvityksen mukaan palveluohjausmallin suurin kohderyhmä oli asumispalveluita hyödyntävät ikäihmiset, (29 %), toiseksi suurin kotona asuvat ikäihmiset (19%) (Anttila ym., 2022, s. 15).

17 Toimintamallista: <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/etsiva-kulttuurinen-vanhustyo> [Haettu 17.10.2023].

2.3. TAITEILIJAT KULTTUURIHYVINVOINTITOIMINNASSA

Kulttuurihyvinvointitoimintaa toteuttavat pääsääntöisesti kolmannen sektorin kulttuuritoimijat. Kulttuurialan yhdistysten kokonaismäärä liikkuu 8500:n ja 22 800:n välillä, tietolähteestä riippuen. (Backman ym., 2023, s. 17.) Esimerkiksi Taiken keskeisenä päämääränä on saada taiteilijan työ vakiintuneeksi osaksi hyvinvointia ja terveyttä edistävää toimintaa (Taike, 2023b), mutta toteuttamista hankaloittaa, että kulttuurihyvinvoinnin parissa työskentelevien taiteilijoiden määrästä ei ole tarkkaa tai yhdenmukaista tietoa. Määrä riippuu osaltaan kulloisestakin kulttuurihyvinvoinnin määritelmästä, minkä lisäksi kulttuurihyvinvoinnin alalla ei kerätä kootusti tietoa alan toimijoista.

Arviot Suomen ammattitaiteilijoiden lukumäärästä kokonaisuudessaan vaihtelevat, koska (ammatti)taiteilijuudelle ei ole yhtä, vakiintunutta määritelmää. Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen mukaan vuonna 2022 Suomessa taideammateissa työskenteli yhteensä 16 360 henkilöä (Pitkänen, 2023; ks. myös Weckström, 2023).¹⁸ *Taiteen ja kulttuurin barometrissa 2023* (Cupore & Taike, ilmestyy) niistä taiteilijoista, jotka määrittivät tehneensä taidetta jollain alalla vuonna 2022 (1317 vastaajaa) 16 prosenttia ilmoitti tehneensä taidetta ”kulttuurihyvinvoinnin/hyvinvointia kulttuurista” -toiminnan parissa. Niistä vastaajista, jotka ilmaisivat tehneensä muuta taiteilijan ammattitaitoa edellyttävää työtä¹⁹ (840 vastaajaa), 19 prosenttia ilmoitti työskennelleensä kulttuurihyvinvoinnin parissa. Vaikka taiteilijat oletettavasti tulkitsevat hieman vaihtelevasti sitä, onko kulttuurihyvinvoinnissa toimiminen ja työskenteleminen ”taiteen tekemistä” vai ”muuta taiteilijan ammattitaitoa edellyttävää työtä”, esitetyt luvut antavat mittaavaa barometriin vastanneiden taiteilijoiden toimimisesta kulttuurihyvinvoinnin alalla.

Kyselyssämme painopisteenä ei ollut kulttuurihyvinvoinnin parissa toimivien taiteilijoiden työmarkkina-asema, eikä aineiston suhteellisen pienen koon vuoksi olisi myöskään mahdollista esittää tästä luotettavaa kuvausta. Osviittaa antavat kuitenkin Taiken toteuttaman TOO-kyselyn tulokset. TOO-kyselyyn vastanneista kulttuurihyvinvointiin suuntautuneista vastaajista (n=62) kolme neljäsosaa toimi ainakin osittain²⁰

18 Tässä taideammatit rajautuvat siten, että ne sisältävät seuraavat ammattiryhmät: kuvataiteilijat, muusikot, laulajat ja säveltäjät, tanssitaiteilijat ja koreografit, ohjaajat ja tuottajat, näyttelijät, kirjailijat ja muut taiteilijat. Laajemmin kulttuuriammateissa päätyössään toimivia oli vuonna 2022 yli 136 000 henkilöä.

19 Muu kuin taiteen tekeminen.

20 Vastaajat saattoivat määritellä useita vaihtoehtoja.

palkansaajana, ja hieman yli puolet freelancerina. Toiminimien ja osakeyhtiöiden osuus oli hieman alle kolmasosa ja osuuskuntien kuusi prosenttia vastaajista. Kaiken kaikkiaan yritysmuodossa (joko kokonaan tai osa-aikaisena, ml. osuuskunnat) toimi 37 prosenttia kulttuurihyvinvoinnin piirissä toimivista taiteilijoista. TOO-vastauksissa kuvattiin taiteilijoiden usein yrittäjämäistä toimintatapaa, mutta samalla peräänkuulutettiin taiteilijan aseman vakiinnuttamista organisaatioissa siten, että taiteilija voisi työllistyä (pitkäaikaiseen) palkkasuhteeseen. Samalla toivottiin, että (sote-)organisaatioissa tunnistettaisiin nykyistä vahvemmin taiteilijan työn tarve ja arvo.

Taiteilijoiden työnkuva on tyypillisesti moninainen. Työtä tehdään jaksottaisesti useissa eri työmarkkina-asemissa, ja toimeentulo muodostuu useista lähteistä. Toimeentuloa haetaan taiteellisen työn lisäksi samanaikaisesti tai jaksottaisesti muilta toimialoilta. Liikanen (2010, s. 40–41) totesi jo viitisentoista vuotta sitten yhä useamman taiteen ammattilaisen oman alan palkkatöiden puutteen tai apurahojen riittämättömyyden vuoksi etsivän toimeentuloa muilta kuin taiteen toimialoilta, vaikkapa sote-palveluiden piiristä. Ilmiöön on kytkeytynyt pitkään myös taiteilijoiden yrittäjyyden lisääntyminen ja esimerkiksi toiminimien perustaminen y-tunnuksen saamiseksi (esim. Leppisaari, 2013, s. 23–24). Myös uudempien selvitysten mukaan taiteelliseen työhön suoraan liittymättömän työn merkitys taiteilijoiden toimeentulolle on merkittävä (Hirvi-Ijäs ym., 2020, s. 102–103). Taiteilijoiden halukkuus työskennellä taiteen kentän ulkopuolella on ollut jo pitkään kasvussa (Liikanen, 2010, s. 41; Ruusuvirta ym., 2022), mikä kytkeytyy taiteilijan ammatti-identiteetin laajentumiseen, monityösuhteisuuden ja työn hybridisyyteen (Nuutinen ym., 2021, s. 237–239). Hybridityötä tekevät taiteilijat saattavat omassa elämässään ylipäänsä kyseenalaistaa autonomisen taidetyön ja taiteeseen liittyvän työn välisen jaottelun (Ansio ym., 2018; Karttunen, 2017).

Taiteilijoiden muuttuvaa asemaa ja roolia on sanoitettu useilla, osittain päällekkäisillä käsitteillä. Ansio ym. (2018, s. 6–8) käyvät läpi hybriditaiteilijuuden ja moniammattilaisuuden yhteen kietoutuvia käsitteitä kirjoittaessaan sosiaalisesti sitoutuneen taiteellisen työn tekemisestä. Hybriditaiteilijoilla he tarkoittavat:

...taiteilijoita, jotka eivät vain tee montaa työtä tai harjoita useampia eri ammatteja vaan työtoiminnassaan luovat uusia töiden ja ammattien yhdistelmiä. Ydinajatuksenamme on siis kolmannen kategorian syntyminen “autonomisen taidetyön” ja “taiteeseen liittyvän työn” rajoja hämärtämällä, taidetta muihin ammattiosaamisiin yhdistämällä tai tekemällä taidetta uusissa konteksteissa. (Ansio ym., 2018, 7.)

Moniammatillisuus tarkoittaa Ansion ym. (2018, s. 6) mukaan sitä, että

[...] henkilö hyödyntää työssään useaa eri ammattitaitoa (joista vähintään yksi on taideperustainen), työskentelee samaan aikaan tai peräkkäisissä jaksoissa useilla eri ammattistatuksilla tai tekee ansiotyön ohella siihen liittyvää tai liittymätöntä, palkallista tai palkatonta muuta työtä.

Karttunen (2017, s. 17) puolestaan tiivistää hybriditaiteilijuudelle aikaisemmassa tutkimuksessa muodostuneet kriteerit seuraavasti: Hybriditaiteilija ylittää tietoisesti ja mielellään sektorirajoja moniammatillisesti. Hybridisoituminen näkyy toimintaympäristössä, työn tavoitteissa ja tavoissa, menetelmissä ja lopputuotteissa. Hybriditaiteilijan identiteetin muodostuminen saa aineksia useista suunnista ja niin sanottu myyttinen taiteilijaidentiteetti väistyy muiden merkitysten tieltä. Tuolloin taiteellisten ja muiden, kuten sosiaalisten tavoitteiden edistämisen ei koeta olevan ristiriidassa keskenään, vaan niiden nähdään täydentävän toisiaan. Hybridisesti suuntautuneita taiteilijoita motivoivat halu toimia vuorovaikutuksessa erilaisten ihmisten kanssa, taiteen vieminen ulos korkeakulttuurisista laitoksista sekä vaihtoehtojen löytäminen taiteilijan perinteisille rooleille ja toimintaympäristöille. (Karttunen, 2017.) Myös Ansion ja kumppanien mukaan yhteisöissä toimivia taiteilijoita motivoivat työn mahdollistamat kohtaamiset ja niissä syntyvä vuorovaikutus ja vastavuoroisuus. Taiteilijat näkivät tärkeäksi myös taiteen saavutettavuuden edistämisen ja mahdollisuuden vaikuttaa yhteisöihin ja organisaatioihin taiteen keinoin. (Ansio ym., 2018, s. 11–13.)

Taiteilijajärjestöjen asiantuntijoiden näkemyksiin perustuneessa taiteen ja kulttuurin barometrissä vuonna 2016 todettiin, että taiteilijoiden osaamista ei hyödynnetä riittävästi yhteiskunnassamme (Hirvi-Ijäs ym., 2017). Myös esimerkiksi tuoreiden taiteen ja kulttuurin barometriin mukaan valtaosa (70 %) vastanneista taiteilijoista näkee tarpeelliseksi sektoreita ylittävien taiteellisten työpaikkojen ja projektien kehittämisen (Hirvi-Ijäs ym., 2020, s. 105–106)²¹. Taiteilijat kokonaisuudessaan siten suhtautuvat positiivisesti taiteilijoiden ammattitaidon hyödyntämiseen muilla toimialoilla, kuten sosiaali- ja terveyssektorilla. Samalla halutaan kuitenkin säilyttää taiteen itseisarvo, jolloin taidetta ei tarvitsisi yleisesti oikeuttaa sen tuottamalla sosiaalisilla tai terveydellisillä vaikutuksilla

²¹ Taiteilijoiden toimimista kunnissa tarkastelevan *Taiteen ja kulttuurin barometrin 2020* (Ruusuvirta ym., 2021, s. 55–56) mukaan erityisesti esittävien taiteiden ja musiikin alalla toimivat taiteilijat olivat halukkaita hyödyntämään taiteellista osaamistaan [kunnan palveluksessa] myös perinteisten taiteen toimialojen ulkopuolella.

(Ruusuvirta ym., 2022, s. 50–51). Tämä näkyy myös taiteilijoiden suhtautumisessa taiteen rahoituskriteereihin, joissa välineellisempiä rahoituskriteerejä, kuten taiteen hyvinvointivaikutuksia, pidettiin selvästi vähemmän tärkeinä kuin taiteen tasokkuuteen ja itseisarvoisuuteen liittyviä kriteerejä (emt., s. 70–71).

Kulttuurihyvinvoinnin piiriin kuuluvan taidetyön moninaisuus käytännön työssä näkyy esimerkiksi Taiteen ja kulttuurin barometrin (Ruusuvirta ym., 2022) taiteilijoiden kuvauksissa niin ihmisryhmien kuin toimintamuotojenkin osalta. Kulttuurihyvinvointityötä oli tehty esimerkiksi vanhusten, nuorten, lasten, päihde- ja mielenterveyskuntoutujien, liikuntarajoitteisten, vammaisten, turvapaikanhakijoiden sekä vankien parissa, muutama myös saattohoidon piirissä. Yhteisötaide ja -taiteilijuus esiintyivät useissa kuvauksissa. Toimintamuotojen moninaisuudesta kertovat vastaajien maininnat esimerkiksi seuraavista rooleista:

...ohjaaja, harrasteryhmän vetäjä, musiikkiterapeutti, aktivoivan musiikkituokion vetäjä, luovan kuntouttavan työn tekijä, vieraileva taiteilija vanhainkodissa, taiteellinen asiantuntija, teatterityöpajan vetäjä, sanataideryhmän vetäjä, sote-henkilöstön kouluttaja ja tanssitaiteilija taiteellisosiaalisessa projektissa.

Myös TOO-kyselyssä (2021) vastaajat määrittelivät itselleen kymmeniä eri ammattinimikkeitä siten, että tyypillisesti yhdellä vastaajalla oli monia eri ammattinimikkeitä, varsinaisten taiteilijan ammattinimikkeiden (esim. kuvataiteilija, näyttelijä) ohella; esimerkiksi tuottaja/kulttuurituottaja sekä taiteen opettamiseen, pedagogiaan ja ohjaamiseen viittaavat nimikkeet. Kulttuurihyvinvoinnin parissa työskentelevien yleisimpiä taiteenaloja olivat kuvataide ja näyttämötaide, ja hieman yli puolet määritteli toimivansa kahdella tai useammalla taiteenalalla. Moninaisuudesta kertoo myös, että toimeksiantojaksojen pituus vaihteli tasaisesti alle päivän kestävästä toimeksiannoista yli vuoden kestäviin. TOO-kyselyn vastaajien mukaan ammattinimikkeiden luominen ja vakiinnuttaminen toisi taitelijoiden kulttuurihyvinvoinnin parissa tekemän työn näkyväksi ja edesauttaisi työn saattamista osaksi pysyviä toimintarakenteita.

Tilannetta parantaisi kunnallisten työehtosopimusten ammattinimikkeiden päivittäminen. Taidekasvattajat, yhteisötaiteilijat mukaan ammattinimikkeisiin ja tätä kautta kulttuurityön arvostus lisääntyisi. (TOO-kysely.)

Kulttuurihyvinvointitoimijat yhdyspinoilla

Suomalaista kulttuurihyvinvointitoimintaa on käsitelty rajapinnan ja rajatyöskentelyn käsitteiden avulla (Laukkanen ym., 2022). Rajapinnat tai rajat (*boundaries*) muodostuvat esimerkiksi erilaisten ammatillisten tai tieteenalojen muodostamien hierarkioiden välille (Daykin, 2019, s. 14–15; Laukkanen ym., 2022). Kulttuurihyvinvoinnin osalta raja voi muodostua taide-toimijan ja sote-toimijan välille johtuen erilaisesta koulutuksesta, tavoitteista ja toiminnan perusteluista. Taiteilijan kulttuurihyvinvoinnin parissa tekemää työtä voidaan kutsua rajatyöksi tai -työskentelyksi (*boundary work*). Tällöin taiteilijat omia toimintamahdollisuuksiaan edistäessään samalla luovat yhteistyösuhteita ja avaavat yhteyksiä eri näkökulmia edustavien toimijoiden välille monimutkaisessa sidosryhmien verkostossa, johon voi kuulua esimerkiksi hoitotyön ammattilaisia, hallintohenkilökuntaa, tutkijoita, rahoittajia ja niin sanottua suurta yleisöä. (Daykin, 2019, s. 14.)

Suomessa on otettu viime vuosina käyttöön yhdyspinta-termi, erityisesti aikaisemman maakunta- ja sote-uudistusyrityksen (Luukkonen ym., 2016, s. 5) ja toteutuneen hyvinvointialueuudistuksen myötä kuvaamaan ”kahden tai useamman organisaation välistä toiminnallista yhteyttä tai liityntäpintaa, jossa korostuu yhdessä tekemisen merkitys” (esim. VN, 2020, s. 1). Kuntaliiton vuonna 2016 raporttoimassa kehittämisaloitteessa raja/yhdyspinnat esitetään palveluiden järjestämisen kannalta kahden itsehallinnollisen toimijan, kunnan ja maakunnan, sekä valtion välisinä yhteistyösuhteina, ja palveluiden tuottamisen tasolla myös asiakkaan ja palvelun tuottajan välisenä toimintana (Luukkonen ym., 2016, s. 5). Sittemmin termin kuvaaman toiminnan osapuolten joukko on monipuolistunut. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL, 2023b) toteaa yhdyspintojen määrittelyssään, että hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä yhdyspintayhteistyötä tehdään eri alueellisten toimijoiden kesken sekä kuntien, palveluntuottajien ja järjestöjen välillä niin, että toimijoiden yhteistyö mahdollistuu. Sote-uudistuksen myötä (kulttuuri)hyvinvointipalvelujen järjestämisen kannalta tärkeä yhdyspinta muodostuu kuntien ja hyvinvointialueiden välille.

Kulttuurihyvinvoinnin yhdyspinoilla toimittaessa kunnilla, hyvinvointialueilla sekä sosiaali- terveys- ja kulttuurialan järjestöillä on yhtäläisesti tärkeä rooli. Nykytilanteessa erityisesti kuntien ja hyvinvointialueiden välinen yhteistyö on tärkeää. Esimerkiksi elintapa- ja palveluohjaustoiminnan tueksi hyvinvointialueilla tarvitaan tietoa kuntien ja järjestöjen toteuttamista palveluista. Samoin tarvitaan yhteistyötä kuntien ja

hyvinvointialueiden välille ns. hyte-palvelukonseptin²² toteuttamisen tueksi, jotta kyettäisiin esimerkiksi osoittamaan hyvinvointilähetteelle sopivia kulttuuripalveluja. Eri palveluita tulee myös voida koordinoita ja tarvittaessa integroida yhteen.

Haastatteluaineistossamme kuvattiin jonkin verran sektoreiden välisen yhteistyön ja yhteisen ymmärryksen rakentumista kulttuurihyvinvointia edistävässä työssä. Tietyistä määritelmällisistä eroista tai alkuvaikeuksista huolimatta yhteisen käsityksen toiminnan suunnasta ja painopisteistä nähtiin syntyneen. Tämä vaatii usein kulttuurihyvinvointitoiminnan “sanoittamista” sosiaali- ja terveyssektorin kontekstiin ja kielelle, ja toiminnan positiivisten vaikutusten osoittamista. Toisaalta kulttuurin ja sosiaali- ja terveyssektorin yhteistyö voi olla *“aina sitä nuoralla tasapainoilua. Et jos sä heittäydyt liikaa toiselle puolelle, ni sit unohtuu jotain merkittävää.”* [H7]²³

Mikä laadukas hoitotyö ja mikä on laadukas taidetyö, miten se sanottas, taiteellinen interventio, mut siis kyl mun mielestä ne pystyy löytämään sen yhteisen jotenki ymmärryksen siitä. Ja jollakin lailla myöski siin taitees ku on tää kohtaaminen ja tällainen, niin sehän on kans täs hoitotyössä tärkeitä. [H5]

Aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa on tarkasteltu taiteilijoiden asemaa ja integroitumista osaksi sote-sektorin työyhteisöjä, jolloin korostuu eri alojen ja koulutustaustoista tulevien ammattilaisten, kuten vanhustyön ammattilaisten sekä taiteilijoiden, taidepedagogien, kulttuurituottajien ja muiden luovien alojen ammattilaisten välinen vuorovaikutus (Huhtinen-Hildén ym., 2017, s. 104). Nuutinen ym. (2022, s. 509–510) ovat tarkastelleet taide- ja hoiva-alan moniammatillista yhteistyötä sitä kautta, miten kiinteästi taidetoimijat ja näiden tekemä työ integroidaan osaksi jokapäiväisiä hoivakäytänteitä. Tuolloin taiteilijan asemoitumista voidaan tarkastella sisäpuolisuuden ja ulkopuolisuuden kautta, vaikka käytännössä sisä- ja ulkopuolisuus usein sekoittuvat (emt., s. 510). Kun taiteilijat ovat osana hoivayhteisöjä niin, että he pääsevät vaikuttamaan kulttuurihyvinvointitoimintaan ja hoitotyön käytäntöjä koskevaan päätöksentekoon, he ovat päässeet sisäpuolisen toimijan asemaan. Tällainen ihannetila näyttäisi edellyttävän taiteilijoiden läsnäolon säännöllisyyttä ja pitkäaikaisuutta. Tuolloin taiteilijoiden organisaatioissa tekemä työ asettuu luontevaksi osaksi hoivatyön arkea (Lehikoinen, 2019, s. 108–116).

22 Hyte-palvelukonseptista: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/suomen-kestavan-kasvun-ohjelma-rrp-/hyvinvointia-ja-terveytta-edistavat-toimintamallit/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-palvelukonsepti> [Haettu 19.10.2023].

23 Haastatteluaineistoon viitataan numerokoodeilla siten, että haastattelu 1 on H1 jne.

Sitä vastoin tilanne, jossa taiteilijan ammatilliselle toimijuudelle ei ole tilaa ja lyhykestoinen tai kertaluontoinen työskentely hoivayhteisöissä tekee taiteilijoista ulkopuolisia, vierailijoita, joilla ei ole vaikutusmahdollisuuksia hoivayhteisöjen arkeen (Nuutinen ym., 2022, s. 509–510). Samalla hoivayhteisöjen työkuultuuria näyttävät määrittelevän kiire, rutinoituneisuus ja ongelmat tiedonkulussa. Taiteilijoiden asema sote-ympäristössä on usein epävarma, yksinäinen ja vailla vaikutusmahdollisuuksia samalla, kun heidät asetetaan ulkokehälle hoitokäytännöissä (Daykin, 2019, s. 16). Taiteilijan ulkopuolelle jäämistä selittävät osittain käytännön hoivatyön kiireisyys ja heikot henkilöresurssit. Vaikka hoitohenkilökunta voi kokea hoivayhteisössä tehtävän kulttuurihyvinvointityön lisäävän myös omaa hyvinvointiaan ja jaksamistaan, yhteisöön tuotu toiminta voidaan kokea myös ylimääräisenä taakkana. Samalla johdon taholta saattaa muodostua paineita käyttää taiteilijaa ilmaisena hoivaresurssina, mikä omalta osaltaan kaventaa taiteilijan ammatillista toimijuutta (Lehikoinen, 2017b).

2.4. KULTTUURIHYVINVOINTIA KOSKEVA TIEDONTUOTANTO

Kulttuurihyvinvoinnin ala on tietopolitiikan kannalta hankala alue (OKM, 2020, s. 54): se muodostaa suhteellisen uuden näkökulman, se ei ole yksiselitteisesti määriteltävissä ja tiedon tuottamisen tarve kohdistuu useisiin eri toimijoihin. Tietoa tuotetaan monissa eri organisaatiossa erilaisin menetelmin ja osin myös erilaisin käsittein. Kehittämistyötä ja tutkimusta, jotka liittyvät kulttuuri- ja taidetoimintaan sekä luovuuteen sosiaali- ja terveystieteiden toimintaympäristössä, leimaavat monitieteisyys ja -alaisuus. Osin tämän takia alan terminologia on vakiintumaton ja jokainen hanke tai toimijataho sanoittaa asiaa omista lähtökohdistaan käsin. (Huhtinen-Hildén ym., 2017, s. 24.) Siksi kuvaammekin, millaista tietoa ja minkä tahojen toimesta kulttuurihyvinvoinnista tuotetaan ja kerätään.

Opetus- ja kulttuuriministeriössä kehitetään parhaillaan kulttuuripolitiikan kokonaisuutta kuvaavaa tilastopalvelua yhteistyössä muun muassa eri taiteenalojen tiedotuskeskusten kanssa (OKM, 2020). Tavoitteena on kehittää kulttuuripolitiikan tieto- ja tilastopohjaa ja siten tukea päätöksentekoa ja tiedolla johtamista, edistää kulttuuri- ja taidealan näkyvyyttä ja tarjota vertailukelpoista tilastotietoa (OKM, 2023). Kulttuurihyvinvoinnin tutkimusta ja sitä koskevaa tietoa seuraa ja koostaa Taikusydän-verkosto.²⁴ Taikusydän toimii samalla kulttuurihyvinvoinnin toimijoiden yhteyspisteenä ja yhteistyöverkostonä. Verkoston toimintaa rahoittaa esimerkiksi OKM:n hallinnonalalla Taiteen edistämiskeskus.

Kulttuuripalveluiden käyttöä koskevaa tietoa saadaan väestökyselyistä, kuten Tilastokeskuksen vapaa-aika- ja ajankäyttötutkimuksista sekä THL:n

24 Ks. <https://taikusydän.turkuamk.fi/> [Haettu 16.10.2023].

väestön terveystietäytymistä mittaavista kyselyistä. (OKM, 2020, s. 53). THL:n (2023a) toteuttamassa Terve Suomi -kyselyssä kartoitetaan valtakunnallisesti eri ikäryhmien kulttuuripalveluiden saatavuutta ja käyttöä. Peruspalvelujen alueellista saatavuutta ja tilaa tarkastelevassa aluehallintoviraston joka toinen vuosi toteuttamassa selvityksessä arvioidaan myös kuntien kulttuuritoimintaa esimerkiksi eri ikäryhmien huomioimisen näkökulmasta.

Kunnilla on kasvavasti vastuuta kunnassa tehtävän hyvinvointityön näkyväksi tekemisessä ja vaikutusten arvioinnissa, mikä luo tarvetta yhdenmukaisille seurantatyökaluille ja -mittareille. Arviointiin ja tiedolla johtamiseen THL ja OKM ovat kehittäneet TEAviisarin, terveyden edistämisen vertailutietojärjestelmän, jonka tehtävänä on kuvata kunnan toimintaa hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyössä (ks. Saukko ym., 2023). Tietoa kerätään joka toinen vuosi jokaisesta Manner-Suomen kunnasta. Vuonna 2019 TEAviisariin sisällytettiin ensimmäistä kertaa kulttuuritoimintaa koskeva kysely, jolla seurattiin uuden kuntien kulttuuritoimintatavan viemistä käytäntöön, kuten eri väestöryhmien huomioon ottamista kunnan kulttuuritoiminnassa, kulttuuria kuntastrategiassa sekä kulttuurin huomioimista osana hyvinvointikertomusta.

Kuntien täytyy terveydenhuoltolain (1326/2010 § 12) velvoittamana tehdä hyvinvointikertomus. Asiakirja laaditaan eri hallinnonalojen yhteistyössä ja sitä käytetään erityisesti johtamisessa, apuna poliittisessa päätöksenteossa sekä pohjana strategiatyölle, suunnittelulle ja toimeenpanolle. Strategisessa toimintaa ohjaavassa hyvinvointikertomuksessa käydään läpi muun muassa väestöä koskevia hyvinvointi- ja terveystietoja sekä hyvinvointipolitiikkaa, jota kunta toteuttaa. Hyvinvointikertomuksesta käyvät ilmi nimetyt vastuutahot, jotka huolehtivat terveyden ja hyvinvoinnin edistämisestä. Kulttuurin rooli hyvinvointikertomuksissa on useimmissa kunnissa ollut aiemmin suhteellisen pieni, eikä sitä usein mainittu erikseen (Jakonen & Lahtinen, 2019, s. 33). Kulttuuritoimintaa koskevia tavoitteita on kuitenkin kasvavasti sisällytetty hyvinvointikertomuksiin ja -suunnitelmiin²⁵, ja vuonna 2023 tämä toteutui jo 82 prosentissa kunnista (Saukko ym., 2023, s. 3). Hyvinvointia, terveyttä ja osallisuutta edistävä taide- ja kulttuuritoiminta sekä ikääntyneiden kulttuuritoiminta on kasvavasti huomioitu myös kuntien toiminta- ja taloussuunnitelmissa. Kuntatasolla tiedon hyödyntämiseen liittyvänä yleisenä pulmana kuitenkin on, että kulttuurilainsäädäntöä ja kulttuuria koskevia tietolähteitä hyödynnetään päätöksentekotasolla melko niukasti (Saukko ym., 2023, s. 1–2).

Kulttuuri otettiin myös hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kuntien valtiosuuden lisäosaan eli hyte-kertoimeen yhdeksi indikaattoriksi²⁶

25 Hyvinvointikertomuksen osaksi kuntia suositetaan laatimaan kulttuurihyvinvointisuunnitelma, jolla on tarkoitus kehittää kulttuurin hyvinvointia ja terveyttä edistävää toimintaa, mutta suositus ei ole sitova (Houni ym., s. 2021, 24–25).

26 Indikaattori: Kunta madaltaa kulttuuriin osallistumisen kynnyksiä.

vuonna 2023. Hyte-kerroin on kannustin, jossa kuntien rahoituksen valtionosuuden suuruus määräytyy osaksi niiden tekemän terveyden ja hyvinvoinnin edistämistyön mukaan. Hyvinvointialueilla hyte-indikaattorien mukainen jako otetaan käyttöön vasta seuraavan vaalikauden viimeisenä kokonaisuena vuonna 2026. Kaiken kaikkiaan nykyisellään hyte-kertoimissa on ongelmallisuuksia eikä niiden ohjausvaikutus kulttuurihyvinvointiin ole kovin tehokas (ks. esim. Backman ym., 2023).²⁷ Hyvinvointialueita koskevan lain (Laki hyvinvointialueesta 29.6.2021/611) mukaan hyvinvointialueet kutsuvat vähintään kerran vuodessa kunnat ja muut hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen toimijat koolle hyte-neuvotteluihin, mutta käytännöt ovat vasta muotoutumassa (esim. H4).

Sote-alan ammattilaisilla on lakisääteinen velvoite kirjata asiakastyössä tekemäänsä toimintaa. Kulttuurisen seniori- ja vanhustyön valtakunnallinen AILI-verkosto on suosittanut myös asiakkaiden kulttuuristen toiveiden kirjaamista osaksi hoito- ja palvelusuunnitelmaa sosiaali- ja terveydenhuollossa. Kirjaaminen tekee kulttuurisen työn näkyväksi, minkä lisäksi näin voidaan arvioida toiminnan vaikuttavuutta, seurata kulttuuristen oikeuksien toteutumista ja kehittää johtamista (Houni ym., 2021, s. 194–195). Kulttuurikirjaaminen ja kulttuuritoiminnan arviointi ei ole vielä ollut kovin systemaattista, mikä on osaltaan hidastanut kulttuurin juurtumista niin vanhuspalveluihin kuin sote-palveluihin yleensä.²⁸ On huomattava, että kirjaaminen vaatii resursseja ja työaikaa. Raskaita, sote-henkilöstön työaikaa vieviä kirjaamis- ja lausuntokäytäntöjä on myös kritisoitu julkisessa keskustelussa.

THL kerää yhteen erilaisia hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta edistävien toimintamallien arviointeja Hyte-toimintamallien arviointisivustolle.²⁹ Arvioitujen toimintamallien joukossa on myös kulttuurihyvinvointimalleja, kuten sairaalaklovnitoiminta sekä osallistava tanssielokuva.

27 Vuoden 2022 lopulla todettiin, että kulttuurihyvinvoinnin valmistelu osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä edistyi hyvinvointialueilla eritahtisesti alueen mukaan. Kehittämistyö tulee jatkumaan seuraavat vuodet, vaatien aktiivisuutta ja alueellista yhteistyötä erityisesti kulttuurihyvinvoinnin toimijoilta. Ks. <https://www.kulttuurihyvinvointipooli.fi/kulttuurihyvinvoinnin-valmistelu-edistyy-hyvinvointialueilla-eritahtisesti-osana-monialaisia-hankkeita-ja-rakenteita/> [Haettu 16.10.2023].

28 <https://valtioneuvosto.fi/-/1410845/aali-vahvistaa-kuntien-yhteistyota-kulttuurisessa-vanhustyossa> [Haettu 16.10.2023].

29 <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/tieto-ja-toimintamallit/hyte-toimintamallien-arviointi> [Haettu 16.10.2023].

2.5. AIKAISEMPIA TUNNISTETTUJA KEHITTÄMISTARPEITA

Ennen siirtymistä tutkimuksemme aikana kerätyn aineiston analyysiin ja IKO-toimijoiden kokemuksiin ja kehittämistarpeisiin, luomme yleiskuvaa yleisistä kulttuurihyvinvointitoiminnan ongelmakohdista ja aikaisemmin tunnistetuista kehittämistarpeista. Samalla esittelemme kehittämisehdotuksia ja myös sitä, mikä tekee kulttuurihyvinvointitoiminnan hankalasti kehitettäväksi.

Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa on tunnistettu kulttuurihyvinvointitoiminnan tai -alan perusongelmia: alan toimijoiden kenttä on hajanainen ja toiminta on riippuvaista pienten organisaatioiden ja jopa yksilöiden kehittämisinnosta. Ei myöskään ole riittävää jaettua visiota siitä, miten skaalata toimintaa niin, että se hyödyttäisi laajempaa joukkoa osallisia erilaisissa konteksteissa (Daykin, 2019, s. 10; Daykin ym., 2017). Ongelmat ovat tuttuja myös suomalaisessa toimintaympäristössä. Esimerkiksi Kulttuurihyvinvoinnin Taiku₃ -yhteistyöryhmän raportti toimikaudelta 2020–2023 (Taiku₃-yhteistyöryhmä, 2023, s. 19–20) tuo esille viime vuosina tapahtuneen myönteisen kehityksen mutta myös nostaa esille olennaisia kehittämishaasteita. Kulttuurihyvinvointitoiminnan hyödyntämisessä on suuria alueellisia eroja, vakiintuneetkaan toimintatavat eivät välttämättä leviä koskemaan suurta osaa väestöstä, hankkeissa kehitettyä toimintaa ei välttämättä pystytä vakiinnuttamaan, ja toiminnan rahoittamisessa olisi kehitettävää.

Monet kulttuurihyvinvoinnin edistämistä koskevat ehdotukset kytkeytyvät sektoreiden välisen yhteistyön kehittämiseen ja raja-aitojen purkamiseen. WHO:n vaikutusvaltaisen kulttuurihyvinvointia käsitelleen raportin (Fancourt & Finn, 2019, s. 55–56) kehittämissuosituksissa ehdotetaan, että yhteistyörakenteita ja -mekanismeja kulttuuri- sekä sote-sektoreiden välille tulisi luoda esimerkiksi eri sektorien budjeteista rahoitetuilla ohjelmilla, kulttuurihyvinvoinnin menetelmiin tulisi ottaa vaikutteita sote-sektorin menetelmistä esimerkiksi kulttuurilähetteen muodossa sekä lisätä sote-sektorin ammattilaisten koulutukseen kulttuurin merkitystä esille tuovaa sisältöä. Näitä suosituksia on osittain, mutta kuitenkin vajavaisesti, toteutettu tai otettu esille myös Suomessa. Vaikutteita niistä on nähtävissä myös IKO-kokonaisuudessa.

Taidetta peruspalveluna tutkineen ArtsEqual-tutkimushankkeen toimenpidesuosituksessa (Koivisto ym., 2020, 2–3) tuodaan esille, että kulttuurihyvinvointia tulisi kehittää strategiatyöllä, kuten laatimalla kulttuurihyvinvointisuunnitelmia ja sisällyttämällä kulttuurihyvinvointi sote-toimijoiden strategioihin, sekä koordinoimalla toimintaa

terveyspalveluorganisaatioissa erillisen henkilöresurssin voimin. Lisäksi kirjoitetaan muun muassa seurannan, arvioinnin ja tutkimusyhteistyön merkityksestä. Konkreettisenä toimenpiteenä tuodaan esille myös esimerkiksi terveyspalveluorganisaatioiden resurssien turvin ammattimaisesti toteutetun taidetoiminnan järjestäminen pitkäjänteisesti. (emt., s. 2–3.) Samansuuntaisia kehitysehdotuksia on myös aiemmassa hankkeen toimenpidesuosituksessa, jossa esille nousevat muun muassa toiminnan rahoitus prosenttiperiaatteella, kirjaukset strategioihin sekä maakuntatason kulttuurihyvinvointitoiminnan keskitetty koordinointi (Lehikoinen, 2017a, s. 2).

Strategiatyön merkitys tunnistettiin myös OKM:n asettaman työryhmän tuoreessa raportissa (Backman ym., 2023, 35–39), jossa painotettiin kulttuurin ja liikunnan hyvinvointivaikutusten integroimista julkisiin päätöksenteko- ja ohjauksjärjestelmiin. Raportissa esitetään suosituksia strategia-, projekti- ja hanketasoille. Suositusten kantavia teemoja ovat kulttuurihyvinvoinnin osalta esimerkiksi hajallaan olevien voimavarojen kokoaminen ilmiöpohjaisella budjetoinnilla³⁰, vaikuttavuus ja sen entistä parempi todentaminen esimerkiksi hyte-mittaristolla, tilannekuvan ylläpitäminen sekä kulttuurihyvinvoinnin omistajuuden lisääminen ministeriötasolla. Erityisesti hyvinvointialueiden osalta mainitaan muun muassa ennaltaehkäisevän toiminnan vahvistaminen, vaikuttavuus ja kuntien sekä muiden toimijoiden kanssa tehtävä yhteistyö, kulttuurin ottaminen osaksi hoito- ja hoivapalveluiden palveluketjuja sekä kulttuuristen oikeuksien turvaaminen paitsi kuntien vastuun myös hyvinvointialueiden kautta.

Hyvinvointialueisiin siirryttäessä haasteina ovat tuoreen kulttuurihyvinvoinnin toimintamalleja käsitelleen selvityksen mukaan esimerkiksi olemassa olevan kulttuurihyvinvointitoiminnan mittakaava ja toiminnan järjestämistapojen epäselvyys (Anttila ym. 2022, s. 22–23). Paikallisesta ja kokeiluperustaisesta toiminnasta on vaikea siirtyä systemaattiseen, todistetavasti vaikuttavaan ja yhtenäisiin kriteerein toteutettuun palveluun (emt., s. 22). Samalla todetaan, että on vaikea laajentaa toimintaa hyvinvointialuetasolle, jos toiminta on aikaisemmin perustunut korvauksettomuuteen ja kuntien kulttuuripalveluista käsin toteutettuun koordinointiin (emt., s. 22). Ratkaisuja ja kehittämisehdotuksia käsiteltäessä puhutaan kulttuurihyvinvointipalveluiden toimintamallien ”seuraavasta kypsyystasosta” (emt., s. 22). Sillä tarkoitetaan toimintamallien selkiyttämistä, yhteisiä toimintamalleja, rahoituksen myöntökriteerien yhtenäistämistä, viestintää ja koulutusta,

30 Ilmiöpohjaisessa budjetoinnissa pyritään budjettirakenteen perinteiset sektorirajat ylittämällä vastaamaan sellaisiin moniulotteisiin ilmiöihin, jotka eivät ratkea minkään yksittäisen hallinnonalan omin toimin. Tällainen teema on esimerkiksi terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen. (Mäkisalo-Ropponen, 2023.)

ammattimaistumista, tiedonkeruun esimerkkimalleja ja keinoja ja ylipääntään toiminnan systematisoitumista. Samalla tuodaan esille, että tällainen kypsytminen ei saisi sulkea pois kevyitä, ketteriä, paikallisia ja ”kotikutoisia” malleja kulttuurihyvinvointipalveluiden tuottamiseksi.

Myös Turun ammattikorkeakoulun toteuttama kysely (Hämäläinen, 2021) alueellisille hyvinvointikoordinaattoreille tai vastaavassa asemassa työskenteleville toi esille tuoreita kehittämiskohteita hyvinvointialueuudistuksen kynnyksellä. Esille nousivat varsin tutuilta kuulostavat suositukset kulttuurin kirjaamisesta hyvinvointisuunnitelmiin, tarve hyvinvointialueiden hyte-rakenteisiin sijoittuvalle alueelliselle koordinaattorille sekä tarve määrärahalle hyvinvointialueiden kulttuurihyvinvointitoimintaan. Lisäksi ehdotettiin kulttuuritoimijoiden järjestäytymistä ja verkostoitumista kulttuurialan alueellisiksi toimielimiksi, eli selkeämmäksi kumppanitahoksi sote-sektorin kanssa tehtävää yhteistyötä varten.

Edellä tunnistetut haasteet ja ratkaisuehdotukset eivät monilta osin ole uusia. Jo ennen toteuttamatta jäänyttä maakuntauudistusta dokumentissa *Suositus taiteen ja kulttuurin saatavuuden parantamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollossa* esitettiin keinoja maakunnille ja kunnille kulttuurihyvinvointitoiminnan parantamiseksi (OKM & STM, 2018). Dokumentissa mainitaan toiminnan strateginen ohjaus, taide- ja kulttuuritoiminnan ottaminen mukaan osaksi toiminnan ja talouden suunnittelua, toiminnan seuranta ja raportointi sekä kulttuurihyvinvointitoiminnan kirjaaminen palvelustrategiaan (emt., s. 3). Lisäksi todetaan, että hyvinvoinnin ja terveyden edistämistehtävän laajuus edellyttää poikkihallinnollista yhteistyötä niin kuntaorganisaatiossa kuin muidenkin toimijoiden välillä (emt., s. 4). Myös hallitusohjelman kärkihankkeessa vuosina 2016–2019 tavoitteena oli edistää taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta osana sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita. Arvioinnin mukaan (Jakonen & Lahtinen, 2019, s. 8–9) hankkeen jälkeiset kehittämistarpeet liittyivät erityisesti rahoitus- ja vastuukysymyksiin, toiminnan vakiinnuttamiseen ja juurtumiseen sekä arviointi- ja tutkimustiedon tuottamiseen ja hyödyntämiseen.

Tunnistetut kehittämistarpeet ja kehitysehdotukset kattavat monenlaisia teemoja ja toimia aina valtionhallinnosta konkreettisten ruohonjuuritason toimenpiteiden tasolle. IKO-kokonaisuudessa on ollut mahdollista vastata vain osaan näistä esitetyistä tarpeista, mutta IKO-toimintaa tarkastelemalla saadaan kuitenkin lisätietoa siitä, miten kehittämistarpeisiin voidaan vastata. Pohdimme näiden tunnistettujen tarpeiden ja ongelmien tilannetta sekä mahdollisia ratkaisuja asiantuntijahaastatteluiden ja IKO-hanketoimijoiden kokemuksen kautta seuraavassa luvussa.

3 HAVAINTOJA KULTTUURIHYVINVOINTITOIMINNASTA JA TAITEILIJOIDEN TOIMINTAEDELLYTYKSISTÄ

Tässä osiossa siirrymme keräämämme uuden empiirisen aineiston analyysiin. Käsittelemme kulttuurihyvinvoinnin rahoitusta ja resursseja, koordinaatiota, tavoitteita, kulttuurihyvinvointitoiminnassa vaadittavaa osaamista ja taitoja niin taiteilijan kuin sote-sektorin osalta, vaikuttavuuden todentamista ja tiedontarpeita sekä hyvinvointialueuudistuksen vaikutuksia. Näin vastaamme tutkimuskysymyksiimme: Millainen on kulttuurihyvinvointitoiminnan rakenteiden ja sitä koskevien tavoitteiden tilannekuva? Millaisia ovat taiteilijoiden toimintaedellytykset sote-sektorilla, erityisesti ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnassa? Mitä toimenpiteitä tarvittaisiin ikäihmisiä koskevan kulttuurihyvinvointitoiminnan ja tähän kytkeytyvän taiteilijoiden toiminnan edistämiseksi?

3.1. KULTTUURIHYVINVOINNIN RAHOITUKSEN JA RESURSOINNIN SIRPALEISUUS

Kulttuurihyvinvoinnin politiikkaohjelmien yleistyessä pohdinnat toiminnan rahoituksesta ja rahoitusvastuista ovat lisääntyneet (esim. Liikanen, 2010, s. 15), mutta mikään uusi keskustelu määrärahat tai niiden puute eivät ole (esim. Liikanen, 2003, s. 155). Hallitusohjelman 2015–2019 kärkihankkeen keskeinen tavoite oli saada aikaan toiminta- ja rahoitusmalleja erityisesti sosiaali- ja terveydenhuoltoon, mutta vakiintuneita, valtakunnallisia rahoitusmalleja ei saatu luotua (Jakonen & Lahtinen, 2019). Kulttuurin hyvinvointivaikutuksia on rahoitettu ja rahoitetaan edelleen monikanavaisesti niin julkisen vallan, EU-rahoituksen kuin säätiöidenkin³¹ kautta (esim. STM, 2015, s. 13–18). Kulttuurihyvinvointia koskevat politiikkaehdotukset ovat tähän asti ja yhä edelleen edenneet pääosin määräaikaisina hankkeina (Backman ym., 2023, s. 45). Vuosina 2020–2023 toimineen Taiku3-ryhmänkin tavoitteena (2023, s. 9) oli ”saattaa kulttuurihyvinvoinnin painopiste pois hankerahoituksesta kohti vakiintuneita rakenteita ja vakaata rahoituspohjaa.”

31 Säätiöiden osalta suurimpana yksittäisenä tukijana on ollut Suomen kulttuurirahasto, joka jakoi vuodesta 2015 alkaen ”Taidetta hoitolaitoksiin”-apurahoja. Apurahan nimi muutettiin vuonna 2021 muotoon ”Taidetta kaikille”. SKR:n maakuntarahastot ovat tukeneet erityisesti taiteen tarjonnan lisäämistä ikäihmisille (STM, 2015, s. 18).

Valtion kulttuurirahoitusta vuonna 2019 käsitelleessä Cuporen tutkimuksessa (Jakonen ym., 2021) luokiteltiin kulttuurihyvinvoinnin rahoitukseksi OKM:n osalta rahoitus TEAviisarin kehittämiseen, Taiken osalta Sipilän hallituksen ns. kärkihankerahoitus sekä avustukset yhteisöille kulttuurihyvinvoinnin edistämiseen. Kulttuurihyvinvoinnin rahoitukseksi luokiteltiin myös STM:n alla toimivan Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus STEA:n rahoitus taide- ja kulttuuritoimintaa hyödyntäville hankkeille.³² Näin määritellen tunnistettiin valtion rahoitusta vuonna 2019 kulttuurihyvinvoinnille yhteensä 6,7 miljoonaa euroa. Tämän jälkeen vuodelle 2020 STM:n terveyden edistämisen määrärahan painotuksiin otettiin ensimmäistä kertaa mukaan omana alueenaan kulttuurihyvinvointi. Tässä raportissa käsiteltävät, STM:n varoista rahoitettavat IKO-hankkeet ovat rahoitukseltaan suurehko kokonaisuus verrattuna moniin aiempiin kulttuurihyvinvoinnin tukitoimiin (esim. HI).

Ensimmäinen vuonna 2010 alkanut Taiku-toimintaohjelmakausi kasvatti kulttuurihyvinvoinnin tukea. Kulttuurihyvinvoinnin hankeavustukset delegoitiin OKM:stä Taikeen vuonna 2012³³. Taiken tuki kulttuurin hyvinvointivaikutuksia edistävälle toiminnalle on vuosien saatossa hienoisesti kasvanut. Vuonna 2013 Taike myönsi tarkoitukseen yhteensä 392 000 euroa³⁴ hankeavustuksia, mutta vuoteen 2019 mennessä tuki oli kasvanut yhteensä 452 000 euroon, jolloin 26 yhteisöä sai avustuksen. Tämän jälkeen avustusmuodot osallisuuden ja hyvinvoinnin edistämiseen yhdistettiin. Tässä avustushaussa jaettiin Taikesta vuonna 2023 yhteensä 1,1 M€ (27 yhteisöä

32 Ennen tätä esimerkiksi Raha-automaattiyhdistyksen (RAY) avustuslinjaukset vuosille 2011–2015 mahdollistivat myös taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia-toiminnan tukemisen. Linjausten mukaan hyvinvoinnin vahvistaminen kulttuurin ja liikunnan keinoin tai luontoa hyödyntäen oli RAY-avusteisesti mahdollista silloin, kun toiminnan sisältöjen ja tavoitteiden päähuomio on selkeästi terveyden edistämässä ja sosiaalisen hyvinvoinnin vahvistamisessa. Tarkkoja euromääriä ei tuolloin tilastointijärjestelmästä saatu selville. (STM, 2015, s. 17.)

33 Tuolloin vielä Taiteen keskustoimikunta, joka muuttui Taiteen edistämiskeskukseksi vuoden 2013 alusta.

34 Vuonna 2010 toteutettiin Taiteen keskustoimikunnassa nuorten taiteilijoiden ja kulttuuri- ja sosiaalialan ammattilaisten työllistämishanke, jossa alueellisten taidetoimikuntien myöntämien avustusten turvin tuotettiin ja kehitettiin taide- ja kulttuurisisältöisiä hyvinvointipalveluita. Vuosina 2012–2014 Taiken jakamaa tukea kohdistettiin taiteen ammattilaisten työllistämiseen, taideproduktioihin, lisäkoulutukseen sekä työpajatoimintaan. Tuella kehitettiin myös työhyvinvointihankkeita, asuinympäristöihin liittyviä projekteja ja yhteistyöverkostoja sosiaali- ja terveystoimen ja taiteen alan toimijoiden välillä. (STM, 2015, s. 13–14.)

sai avustuksen). Näin ollen avustusta nimenomaan ”hyvinvoinnin” edistämiseen saavien yhteisöjen määrä on Taiken piirissä ³⁵ vähentynyt. Hyvinvointia ja kulttuurista osallisuutta edistävää toimintaa on tuettu useista OKM:n määrärahoista vuosien varrella (STM, 2015, s. 14; Taiku3-yhteistyöryhmä, 2023).

Taiku3-yhteistyöryhmässä on koottu yhteen ryhmän toimikauden aikana vuosina 2020–2023 kulttuurihyvinvointitoiminnassa hyödynnettyjä rahoituskanavia. Seuraavassa taulukossa 2 on kuvattu Taiku3-raportista käytössä olevat julkisen sektorin rahoitusmuodot kulttuurihyvinvoinnille. Osa rahoituksesta on allukoitu osana isompaa ohjelmakokonaisuutta. Listauksessa näkyy kulttuurihyvinvointiin ohjatun rahoituksen monikanavaisuus, jonka käänntöpuolena on avustusmuotojen pirstaleisuus. Jotkut rahoitusmuodot ovat suoraan korvamerkittyjä kulttuurihyvinvoinnille, toisissa kulttuurihyvinvointi on mukana kokonaisuuden osana.

35 Ks. Myönnettyt apurahat, avustukset ja palkinnot. <https://www.taike.fi/fi/taiketukee/myonnettyt-apurahat-avustukset-ja-palkinnot> [Haettu 8.9.2023].

TAULUKKO 2.

Julkishallinnon rahoituskanavia kulttuurihyvinvoinnin edistämiseen vuosina 2020–2023.

Opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) hallinnonala	<ul style="list-style-type: none"> • Suomen kestävän kasvun ohjelma (RRP) 30 miljoonaa euroa vuosille 2022–2024 (kulttuurihyvinvointi mukana eräissä hankkeissa) • Kuntien kulttuuri toiminnan kehittämisavustukset 3 632 900 euroa, josta kulttuurihyvinvointiin miljoona euroa vuosille 2019–2021 • Taike, saavutettavuuden ja kulttuurihyvinvoinnin avustukset 3 307 000 euroa vuosille 2020–2022
Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) hallinnonala	<ul style="list-style-type: none"> • Suomen kestävän kasvun ohjelma (RRP) 2022–2025 (kulttuurihyvinvointi osana monialaisia palveluja, integroituja toimintamalleja ja digitaalisia palveluja) • Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelma 2022 (kulttuurihyvinvointi mukana ennaltaehkäisevissä toimenpiteissä) • THL, Terveiden edistämisen määrärahat kulttuurihyvinvointiin 1 757 000 euroa vuosille 2020–2022. (kulttuurihyvinvointi mukana myös vuoden 2023 teemapainopisteissä keinona vähentää yksinäisyyttä) • STEA, kulttuuri keinona edistää hyvinvointia ja terveyttä mukana noin 30 avustuskohteessa yhteensä 7,3 miljoonaa euroa vuonna 2023 • Kansallinen ikäohjelma, Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille 2 080 000 euroa vuosille 2021–2023
Muita julkisen rahoituksen kanavia	<ul style="list-style-type: none"> • VM: Helsingin kaupungin koordinoima Lämpiö-hanke, jossa kehitetään ikäihmisten digikulttuurialustaa Turun, Tampereen, Oulun ja Jyväskylän kaupunkien kanssa, 850 000 euroa • ArtWell-hanke, VN TEAS, 200 000 euroa • Museovirasto, Opetushallitus, Aluehallintovirastot • Alueiden kestävän kasvun ja elinvoiman tukemisen määrärahat (AKKE- ja AIKO-rahoitukset) • EAKR, ESR, Maaseutuohjelma ja harvaan asuttujen maaseutalueiden kulttuuri toiminnan rahoitus, Leader-rahoitukset

Julkishallinnon rahoitus kulttuurihyvinvoinnin edistämiseen 2020–2023 (lähde: Taiku3-yhteistyöryhmä, 2023, s. 17–18). Huom! Kunnilla voi olla omanlaisiaan kulttuurihyvinvoinnin rahoitustapoja, mutta niitä ei ole eritelty taulukossa.

Toteuttamamme IKO-kyselyn vastaukset vahvistavat havaintoja toiminnan perusrahoituksen sirpaleisuudesta. Kyselyvastauksissa kulttuurihyvinvointitoiminnan edistymisen kaksi keskeisintä nykyestettä ovat perusrahoituksen puute ja pienuus (25 mainintaa) sekä toiminnan hankepainotteisuus (21 mainintaa).³⁶ Vastaukset kertovat osaltaan siitä, että jo kärkihankkeen aikana tavoitteeksi asetetut sote-sektorin rahoitusmallit kulttuuritoiminnalle eivät toistaiseksi ole toteutuneet toivotulla tavalla. Toiminta on edelleen hankepohjaista ja monin osin kulttuurisektorin rahoittamaa. Myös haastattelussa nousi huoleksi, tulevatko hyvinvointialueet rahoittamaan kulttuurihyvinvoinnin sisältöjä ja kehittämistyötä leikkauslistojen ja säästöjen aiheuttamassa epävarmuudessa (esim. H1; H4).

Tiedustelimme kyselyssämme vastaajilta, mitkä rahoituslähteet ovat heidän näkökulmastaan luontevia kulttuurihyvinvointitoiminnan rahoitukseen. Kaikki vaihtoehdoiksi³⁷ annetut rahoituslähteet saivat mainintoja kulttuurihyvinvointia edistävän toiminnan rahoituskanavina. Kuten edellä esitetystä Taiku3-ryhmän rahoitusvaihtoehtokoosteesta, vastaukset kertovat rahoituksen monikanavaisuudesta ja pirstaleisuudesta. Myös haastattelemamme asiantuntijat näkivät, että kulttuurihyvinvointia rahoitetaan useista lähteistä ja että rahoituslähteiden kirjo on moninaistunut viime vuosina (esim. H1; H5). STM on kasvattanut omaa rahoitusvastuutaan vaikkapa juuri IKO-rahoituksella. Kyselyvastaajat korostivatkin monikanavaisen rahoituksen tukevan myös monialaisuutta. Kulttuurihyvinvoinnin rahoitus tulee jatkossakin lähes väistämättä olemaan monikanavaista, koska toimintaan kytkeytyy monta toimialaa. Kyse on myös lakisääteisestä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen vastuusta, joka on sekä kuntien että hyvinvointialueiden tehtävä: *Näin ollen molempien tulisi olla yhdessä myös rahoittamassa hyvinvointia edistävää toimintaa kuten kulttuurihyvinvointitoimintaa* (IKO-kysely).

Monikanavaisuudessa on edelleen kehitettävää. Eri rahoituskanavat koettiin jossain määrin edelleen liian siiloutuneiksi heijastaen organisaatioiden välisiä rajoja. Jotkut vastaajat esittivätkin rahoituksen kehittämistä sektorisiiloista kohti ilmiöpohjaisuutta:

³⁶ Ks. Luku 3.7., taulukko 4.

³⁷ Vaihtoehdot: a) Kaupunkien ja kuntien rahoitus, b) Taide- ja kulttuurihallinnon tukimuodot (esim. Taiken apurahat ja avustukset), c) Sosiaali- ja terveyssektorin rahoituskanavat (esim. STM, STEA), d) Hyvinvointialueiden rahoitus, e) Säätiöiden rahoitus, f) Yksittäiset sote-palveluiden toteuttajat tai g) EU-rahoitus.

”Ylisektoriseksi eli siten, että kulttuuritoimijoilla on mahdollista saada sote-puolen rahoitusta ja meillä sosiaali- ja terveyssektorin (tässä kyseessä kolmas sektori) toimijoilla mahdollisuus hakea ja saada kulttuuripuolen rahoitusta. [...] Rahoituksen osalta eri organisaatioiden rajat pitäisi saada huokoisemmaksi: kaikki haluamme edistää asukkaiden hyvinvointia. Tällä hetkellä eri rahoituskanavien suhteen on liikaa rajoja ja toiminnan rahoituksen hakeminen näin vaikeutuu.” (IKO-kysely.)

Kulttuurihyvinvoinnin rahoitusvastuun siirtyminen vahvemmin myös sote-sektorille ja STM:n hallinnonalalle on ollut politiikkaohjelmien tavoitteena jo vuosia, esimerkiksi Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelmassa (2010–2014) sekä hallitusohjelman kärkihankkeessa vuosina 2015–2019. Yksi kärkihankkeen tavoitteista oli, että taidetta ja kulttuuria rahoitettaisiin sosiaali- ja terveystalouden palveluiden käyttömenoista. Rahoituksen yleinen vähyys, tehokkuusvaatimukset sekä säästötavoitteet voivat kuitenkin olla ristiriidassa pysyvän rahoituksen tavoitteen kanssa, etenkin jos lainsäädäntö, strategiat ja kannustimet eivät suoraan ohjaa kohdistamaan sote-rahoitusta taiteeseen ja kulttuuriin (Jakonen & Lahtinen, 2019, s. 88).

IKO-toimijoiden vastauksista (kuin myös Taiken syksyllä 2021 toteutetun TOO-kyselyn tuloksista ja haastatteluistamme esim. H₂; H₆; H₉) nousee esiin tilanne, jossa kulttuuri- ja taidesektori edelleen pääosin maksaa toiminnan, huolimatta kehitystavoitteista, jossa rahoitusvastuuta siirretäisiin myös sote-sektorille. Eräs IKO-vastaaaja totesikin kaikkien rahoituslähteiden olevan luontevia, mutta olennaista olevan myös sen, että sote-sektorilla toimiva toiminnan tilaaja maksaa palvelusta: *”...eikä oleteta, että ainoastaan kulttuuritoimijat rahoittavat kulttuurihyvinvointia.”* Toinen IKO-kyselyn vastaaaja toi esille perusongelman: on sekä (taide)palveluiden tarjoajia että tarvitsijoita, mutta näiden väliltä puuttuu rahoitus taiteilijan työlle:

Taiteilijoita on. Ikäihmisiä on koko ajan enenevässä määrin. Kysymys on siitä kuka maksaa työstä järkevän palkan. Sisältöjä on ja niitä keksitään koko ajan lisää, kyse on siitä kuka löytää maksajan, että työllään voi elää. Tämä asia ja tilanne ei valitettavasti ole muuttunut miksiäkään vuosien saatossa. (IKO-kysely.)

Kulttuurihyvinvoinnin rahoitus kytkeytyy isompaan kysymykseen arvovallinnoista: mihin kulttuuripolitiikassa ylipäänsä tähdätään, ja mitä kohteita ja toimintamuotoja priorisoidaan usein vakiintuneissa rahoitusrakenteissa. Nykytilanteessa kulttuuripalveluiden varat eivät riitä kulttuurihyvinvointitoiminnan tarjoamiseen räätälöidysti ja kohdennetusti niille, joiden kulttuuriset oikeudet eivät toteudu ja jotka erityisesti voisivat hyötyä kulttuurin hyvinvointivaikutuksista. Kyse on yleisesti eri ihmisryhmien tarpeet

paremmin huomioivan kulttuuripolitiikan kehityksestä, eikä vain kulttuurihyvinvoinnin erillisrahoituksesta.

...kysehän on pohjimmiltaan myös arvoista ja arvostuksista (taidekasvatukselle laaja paikka kasvattaa eri-ikäisiä taiteen rakastajiksi). Mihin rahoitusta ohjataan nyt? Sitä ohjataan eniten paikkasidonnaisiin taideinstituutioihin kuten konserttitaloille, museoille ja kaupunginteattereille, jotka eivät ole kaikkien saavutettavissa. (IKO-kysely.)

Toinen vastaajien korostama rahoituksen kehitysteema on kulttuurihyvinvoinnin tilaajan tai ostajan resurssit kulttuurisektorin rahoituksen lisäksi. Hyvinvointialueilla ja sote-palveluiden tuottajilla sekä esimerkiksi taiteilijan palkkaavilla tahoilla tulisi olla omaa rahoitusta kulttuurihyvinvoinnille. Sote-sektorin organisaatiot (palvelutaloista ja sairaaloista hyvinvointialueisiin) nähdään luonteviksi rahoittajiksi toiminnalle. Resurssi voi tarkoittaa rahoituksen lisäksi esimerkiksi henkilöresurssia. Tämän lisäksi voisi olla erikseen kulttuurisektorin rahoituksia, joissa taiteilijat toimivat erilaisissa ympäristöissä, mutta työskentelyn pääpaino olisi taiteellisessa työskentelyssä. Vaikka kyselyvastaajat toivovat myös korvamerkittyjä taidetoiminnan budjetteja sote-organisaatioihin, haastatteluissa korostui (H4), että yksittäisiä tai erillisiä instrumentteja kulttuurihyvinvoinnin rahoitukseen tuskin on STM:n hallinnonalalla tulossa. Suunta on pois päin yksittäisistä teemarahoituksista. Hyvinvointialueiden rahoitus on yleiskatteellista. Siksi kulttuurihyvinvointia pitää edelleen saada paremmin osaksi sosiaali- ja terveyssektorin strategista ajattelua ja kokonaisuutta. Tämä mahdollistaa myös toiminnan pitkäjännitteisen kehittämisen.

Kulttuurihyvinvointiin tähtäviä hankkeita tulisi rahoittaa sosiaali- ja terveyssektorin rahoituskanavista sekä hyvinvointialueiden rahoituksesta. Näissä tapauksissa tulisi selkeästi asettaa päämääräksi hyvinvoinnin edistäminen. (IKO-kysely.)

Kulttuurihyvinvointitoiminnan mielekkään ja kestävä toteutuksen edellytys sote-organisaatiossa on, että siitä vastaamaan on nimetty myös hallintoon henkilö, jolla on riittävät resurssit toiminnan organisointiin ja kehittämiseen. Kuinkahan monessa kunnassa tai kuntayhtymässä on nimetty tällainen henkilö? (TOO-kysely.)

Rahoituksen tulisi myös nykyistä paremmin mahdollistaa taiteilijan toimintaa hallinnollisen kulttuurihyvinvointitoiminnan kehitystyön ohella: esimerkiksi tehdä mahdolliseksi yksittäisten taiteilijoiden toimimisen kulttuurihyvinvoinnin parissa suoraan verokortilla asiakkaalle. Taiteen ammatilaisen täytyy nykyisellään tehdä työ kahdesti: ensin hakea rahoitus ja sen jälkeen mennä tekemään rahoituksen mahdollistamaa taidetyötä. Erään

taiteilijan vastauksessa ilmeni mahdollisesti yleisempikin tendenssi suunnata rahoitusta hallinnolliseen kehittämiseen, tai ”*raportteja tehtäville väliportaaseen*” (IKO-kysely), eikä niinkään itse taiteelliseen toimintaan. Myös taiteilijan työnkuvaa valtaa siis ajoittain hallinnollinen ja arviointityö taiteellisen työn kustannuksella (esim. H7; H9). Taiteilijoiden sirpaloitunut työnkuva todettiin kasvavaksi ongelmaksi jo vuoden 2016 *Taiteen ja kulttuurin barometrissa* (Hirvi-Ijäs ym., 2017). Taiteilijan työllistymistä tai palveluja kehittävät hankkeet ovat osittain eri asia kuin hallintoa ja vaikkapa strategisia kirjauksia kehittävät projektit, mutta tätä eroa eivät edes rahoittajat aina ymmärrä tavoitteita asettaessaan (Jakonen & Lahtinen, 2019, s. 48). Kyselyaineistossammekin tarjotaan erilaisia vaihtoehtoja taidetoiminnan rahoittamiseen: hyvinvointialueiden korvamerkityt budjetit taiteelle, jotta *taiteilijat* voivat olla suoraan yhteydessä toimipaikkoihin (IKO-kysely) tai *kulttuurihyvinvointia edistävien yhteisöjen* tukeminen niin, että taiteilijat saavat välillisesti tuotannon kautta raamit ja resurssit työlleen (TOO-kysely).

Hankkeet ovat nykyään tavallinen tapa pyrkiä edistämään asioita julkisin varoin, mutta myös niiden ongelmallinen suhde toiminnan vakiintumistoiiveisiin on tunnistettu jo pitkään. Myös kyselyssämme eri kysymysten avoimissa vastauksissa nousi esiin hankkeisiin perustuvan, lyhytaikaisen rahoituksen kestävyys. Moni vastaaja on turhautunut jatkuviin, aikaa vieviin rahoitushakuihin ja lyhyisiin rahoituskausiin, joiden aikana juurtumista ei tapahdu ja toiminta ei vakiinnu vuosikausien odotuksista huolimatta (myös esim. H5; H7; H10; Jakonen & Lahtinen, 2019). Hankkeisiin tyypillisesti sisäänkirjoitettu vaatimus toimintamuodon uutuudesta ei tue jo käynnissä olevan toiminnan jatkumista ja kehittämistä. Tätä ei mahdollista myöskään yksittäisiin apurahoihin eri paikoista pohjaava taiteilijoiden omarahoitus pohja (IKO-kysely). Hakuprosessit hakemuksineen ovat raskaita, ja hankkehakemusvaiheessa kirjoitettu sisältö rajaa tai ohjaa lopullista toteutusta, joka saattaa kuitenkin tarkentua vasta hakuvaiheen jälkeen. Eräs IKO-kyselyvastaaja kiteytti yleisen tilannekuvan suoraviivaisesti:

Tärkeintä olisi siirtää rahoitus pois erilaisilta kehitys- ym. hankkeilta, joiden valmisteluun, hakemiseen ja päätöksentekoon kulutetaan suunnattomasti aikaa eri tahoilla ja kun kehittämishanke tuottaa vaikuttavia tuloksia, toiminnalle ei löydy rahoitusta vaan pitää kehittää ”uusi” kehittämishanke. Tämä koskee suurta osaa rahoituslähteitä eri tasoilla EU:sta paikalliseen ja säätiöihin. Kaikilla tasoilla tiedetään, että hankkeisiin perustuva rahoitus tuhlaa resursseja monin tavoin, olisi aika tunnustaa se ja saada rahoitusta pitkäjänteisempään tekemiseen.

Tällä hetkellä monien erityisesti heikommassa asemassa olevien ikäihmisten pääsy erilaisiin kulttuuriaktiviteetteihin jää tilapäisten hankkeiden ja

projektien varaan. Kyselymme vastausten mukaan kulttuurihyvinvointipalvelut ja niiden jatkuvuus voitaisiin sitoa esimerkiksi palvelu- ja seniorikeskuksissa rahoitukseen siten, että ”*siinä missä hankitaan ryhmäkoteihin vaikka lakanoita ja hygieniatarvikkeita olisi siellä myös budjettia kulttuurihyvinvointipalveluille*”. Näin muodostettaisiin rahoitusväylä toimintojen juurruttamiselle ja hyväksi todetut toimintamallit voitaisiin näin liittää osaksi jatkuvaa rahoitusta. Kokeilut ja uudet aluevaltaukset voitaisiin edelleen testata hankerahoituksella.

Myös haastatellut asiantuntijat kritisoivat hankemuotoista toimintaa edellä mainituista syistä. Nähtiin, että rahoitusrakenteita tulisi edelleen kehittää strategisempaa, pitkäkestoisempaa hyvinvointia edistävää toimintaa suosiviksi. Nykyisellään pitkäjänteisyys ja vaikuttavuuden esiin saaminen ei täysin toteudu (H1; H7). Tämä edellyttäisi myös toiminnan nykyistä vahvempaa koordinaatiota, esimerkiksi kulttuurihyvinvoinnin alueellisia keskuksia (H10). Hankkeissa kehitettyjä käytäntöjä ja toimintatapoja ei saada koordinoitusti siirrettyä eteenpäin pysyvimmiksi malleiksi, jolloin työ valuu osittain hukkaan. Toistuva ja pitkäkestoinen toiminta on myös taiteilijan näkökulmasta tärkeää, koska se luo erilaisen suhteen osallistujiin ja tarjoaa mahdollisuuden luoda aitoja kohtaamisia (H9) verrattuna lyhytkestoiseen ulkopuolisuuteen (vrt. Nuutinen ym., 2022).

[S]e on vähän edelleen kokeilevaa, minkä takia se rahoitus ei sitten muutu vakinaiseksi. Mutta toisaalta en myöskään tiedä, kuka sitä vakinaista rahaa sitten myöntäisi, mistä se tulisi [...] onhan tämä aikamoinen himmeli ylipäätään tämä rahoituskuvio [...] jotenkin se pitäisi kokonaisvaltaisemmin hahmottaa, siis meidän rahoittajien, että miten sitä voisi ohjata jotenkin kokonaisemmin. Ja varmaan se liittyy siihen, että rahoitus ylipäätään on hyvin määräaikaista tai hankkeisiin sidottua. [H5]

3.2. PUUTTEELLINEN TOIMINNAN KOORDINAATIO

Kulttuurihyvinvoinnin alaa luonnehtii hallinto- ja sektorirajat ylittävä yhteistyö (Lilja-Viherlampi, 2021, s. 84). Nykyisessä julkishallinnossa korostunut verkostomainen toimintatapa erilaisten toimijoiden ja sektoreiden kesken vaatii yhteensovittamista eli koordinaatiota. Koordinaatiota on esitetty tärkeäksi keinoksi ylittää valtion ohjauksen siilomaiset toimintatavat ja rakenteet sekä edistää strategista ohjausta. Taloudellisen ohjauksen ohella koordinaatio voisi olla mekanismi myös kulttuurihyvinvoinnin toimintamallien yhtenäistämiseen (ks. Backman ym., 2023, s. 26; 44). Samalla voitaisiin soveltaa ohjauksessa ilmiöpohjaista ajattelutapaa.³⁸ Myöskään taiteilijoiden asema kulttuurihyvinvoinnin piirissä ei vahvistu ilman eri sektoreita yhteensovittavia toimenpiteitä ja vastuita. Koordinaation parantaminen vastuiden ja resurssien osalta todettiin keskeiseksi jo vuosien 2016–2019 hallitusohjelman verkostomaisen prosenttiperiaatteen laajentamisen kärkihankkeen aikana. Erilaiset hankekoordinaatiotehtävät olisi sovittava yhteen organisaatioissa perustyötehtävien kanssa ja toisaalta poikkihallinnollisten hankkeiden toimeenpanoa tulisi koordinoida eri hallinnon alojen yhteistyössä. Vakiintumisen kannalta nähtiin oleelliseksi, että esimerkiksi maakuntahallintoon saataisiin vähintään yksi ihminen, jonka vastuulle kulttuurihyvinvoinnin suunnittelu ja verkostot tulisivat. (Jakonen & Lahtinen, 2019, s. 90; Lehikoinen, 2017a.)

Nykyinen hyvinvointialueuudistus saattaisi parhaimmillaan muodostua mahdollisuudeksi kehittää kulttuurihyvinvoinnin sektorirajat ylittäviä toimintoja (myös Lilja-Viherlampi, 2021, s. 84). Haastatteluissa kuvattiin alueiden keskinäistä erilaisuutta: jotkin maakuntien liitot ovat olleet aktiivisempia kuin toiset ja toisaalta yksittäiset asiaan vihkiytyneet henkilöt (esim. kulttuuripäällikkö maakunnan liitossa) voivat edistää asiaa (H₂; H₃). Kulttuurihyvinvoinnin edistäminen on yleisesti ottaen ollut henkilösidonnaista niin kulttuuri- kuin sote-sektorin hallinnossa, ja rakenteelliseen yhteistyön kehittämiseen pitääkin edelleen kiinnittää huomiota (esim. H₁; H₅). Sinänsä yksittäisten viranhaltijoiden, poliitikkojen tai kulttuurin ammattilaisten suuri vaikutus kulttuuripolitiikan kulkuun ei ole kansainvälisestikään mikään harvinaisuus (ks. Renko & Hirvi-Ijäs, 2023). Eräs asiantuntijahaastateltava kuvasi koordinaation ja ohjauksen tilaa seuraavasti korostaen myös poliittisen tahtotilan merkitystä:

38 Ilmiöpohjaisuuden avulla pyritään vastaamaan kokonaisvaltaisemmin, systeemisemmin ja budjettirakenteen hallintosiilot ylittäen sellaisiin monimutkaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin tai ilmiöihin, jotka eivät ratkea minkään yksittäisen hallinnonalan omin toimenpitein.

...Taiku3:n tavoitteissa oli jotenkin saada tämä juurruttaminen ja vakinaistaminen [...] kyllä se kovan työn takana näyttää olevan. [...] Että onko se vaan sitten se poliittinen tahtotila, joka puuttuu, vai onko se virkakunnan tahto, joka vielä joku askel puuttuu vai mikä se on. Ja voihan se olla sitäkin, että se on aika sirpaleinen tämä kenttä [...] ja sitten ehkä puuttuu sellainen kokonaiskoordinaatio tai sellainen joku ohjaus kuitenkin juuri tälle [kulttuurihyvinvoinnin] alalle tai toimialalle. [H5]

Koordinaatioteemaan kytkeytyen kyselymme mukaan vastaajien keskeisimpiä yhteistyökumppaneita ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin edistämisessä ovat Taike, kulttuuri- ja taidealan organisaatiot, kunnan kulttuurihallinto, sote-palveluita tuottavat tahot tai yksittäiset taiteilijat. (Taulukko 3.) Vastaukset eivät sinänsä kerro toimijoiden rooleista tai siitä, minkä tahon tulisi ottaa kokonaisvastuuta, mutta ne osoittavat toimijakentän monitasoisuuden ja toiminnan sektorirajat ylittävän luonteen. Kyselyn vastauksissa korostettiin paljon verkostoitumisen, yhteistyön ja kumppanuuksien merkitystä.

TAULUKKO 3.

Vastaajien keskeisimmät yhteistyökumppanit ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnan edistämisessä.

Taho	Vastausten määrä	Kuinka moni vastaajista (yht. 33) valitsi vaihtoehdon
Taiteen edistämiskeskus	24	73%
Kulttuuri- ja taidealan organisaatiot (esim. järjestöt, yhdistykset, taide- ja kulttuurilaitokset)	24	73%
Kunnan kulttuurihallinto	23	70%
Sote-palveluita tuottavat tahot (esim. hoitolaitos, palvelutalo)	21	64%
Yksittäiset taiteilijat	19	58%
Taikusydän ja/tai sen alueverkostot	14	42%
AILI-verkosto	13	39%
Hyvinvointialueet (esim. koordinaattorit, hyte-tiimit, muut toimijat)	10	30%
Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö	8	24%
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL	8	24%
Muu taho, mikä?	8	24%
Opetus- ja kulttuuriministeriö	7	21%
Sosiaali- ja terveysalan järjestöt	7	21%
Koulutusorganisaatiot (esim. yliopistot tai ammattikorkeakoulut, vapaa sivistystyö)	4	12%
Kulttuuri- ja taidealan keskusjärjestö KULTA ry	3	9%
Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA	2	6%
Maakuntien liitot	2	6%
Kuntaliitto	1	3%
ELY-keskukset	1	3%
Kulttuurihyvinvointipooli (valtakunnallisista kulttuurihyvinvoinnin toimijoista koostuva asiantuntijaelin)		0%
Poliitikot tai puolueet		0%

Vastaajat saivat valita useita vaihtoehtoja. "Muu taho" mm. liikuntaseura, kyläyhdistys, seurakunta.

Kyselyn vastaajat kokivat, että erityisesti alueellisen (aiemmin maakuntataso, nyt erityisesti hyvinvointialuetaso), jossain määrin myös valtakunnallisen koordinaation puute on este ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnan edistymiselle. Kaikkiaan koordinaation (alueellinen tai valtakunnallinen) puute mainittiin yli puolessa vastauksista. Käsittelemme seuraavaksi ratkaisuehdotuksia, joita vastaajat saivat esittää koetuihin koordinaatio-ongelmiin.

Erilaiset organisaatorakenteet sekä yhteistyöalustojen tai -raken- teiden puuttuminen hidastavat yhteistä kehittämistyötä. Samalla verkos- tomaista työskentelyä ja hyvien käytäntöjen jakamista hankaloittaa, että käytännön vuorovaikutus toimijoiden välillä on usein sattumanvaraista.

Ensiksi siksi ainakin pitkällä aikavälillä tulisi resursoida valtakunnal- linen koordinaatitaho, joka kykenisi vastaamaan edellä mainittuihin haas- teisiin. Lisäksi kehittämistyötä voidaan viedä vain tiettyyn pisteeseen asti kuntien ”*vajavaisten hyte-/kulttuurihyvinvointiresurssein, kun työtä tehdään usein oman perustehtävän ohella*” (IKO-kysely). Esimerkiksi OKM on esit- tänyt hallitusohjelmavoitteissaan³⁹ keväällä 2023 Taiken valtakunnallisen roolin edistämistä: ”Luodaan valtionhallintoon pysyvä rakenne kulttuu- rihyvinvoinnin asiantuntija-, koordinaatio- ja yhteyspistetoiminnalle Tai- teen edistämiskeskukseen.” Voikin kysyä, miten Taiken jo olemassa olevia kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijapalveluita olisi resursoitava ja kehitettävä vastaamaan tätä tavoitetta.

Toiseksi olisi tärkeää luoda alueellisia koordinoititapoja hyvien käy- täntöjen ja mallien juurruttamiseksi. On suositeltu, että hyvinvointialueet ottaisivat toiminnan koordinoinnin ja kehittämisen osaksi hallintoaan ja toimintaansa (OKM, 2022). Tällä hetkellä eri kunnissa toimitaan eri tavoin. Alueelliset yhteyshenkilöt hyvinvointialueille koko maassa olisivat ensim- mäinen askel toiminnan yhteiskehittämiseen.

Kolmanneksi tarvitaan taidetoimintaan keskittyviä välittäviä tahoja sote- ja taiteilijakentän yhdyspintaan: ”*Ostajalle on helpompaa, kun tar- vitsee ottaa yhteyttä vain yhteen paikkaan ja he tietävät heti ihmisen, joka voi sellaista taidetta tehdä. Esimerkkinä PisteKollektiivi Rovaniemellä*⁴⁰” (IKO-kysely). Välitystoiminnasta voidaan nostaa esiin myös Pirkanmaan kulttuuripankki, joka on kaupungin ylläpitämä maksuton verkkopalvelu ja josta löytyy pirkanmaalaiselta kulttuurikentältä tilattavia palveluita⁴¹.

Neljänneksi, koska kulttuurihyvinvointitoiminta on lakisääteisestikin kuntien ja hyvinvointialueiden yhteisenä työnä, molempien tahojen tulisi

39 Dokumentti ”Kulttuurin edistäminen hallituskaudella 2023–2027 – Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuri- ja taidepolitiikan osaston ehdotukset” saatavilla tämän raportin kirjoittajilta.

40 Ks. <https://www.pistekollektiivi.fi/> [Haettu 8.9.2023].

41 Tekijäksi kulttuuripankkiin voivat rekisteröityä ammattimaisesti toimivat pirkanmaalaiset taiteilijat, tuottajat, kulttuuri- ja taideyhdistykset ja -yhteisöt sekä taidelaitokset. Tilaajaksi voi rekisteröityä kuka tahansa kulttuuri- tai taidepalveluja tarvitseva henkilö tai taho. Ks. <https://kulttuuripankki.fi/info/tietoa-palvelusta/> [Haettu 8.9.2023].

osoittaa henkilöstöresursseja ja rahoitusta toiminnan mahdollistamiseen, esimerkiksi hyte-kehittämis- ja yhdyspintatyötä tekeväle toimialueelle.

Toisaalta vastaajat näkevät, että tarvitaan myös lisää sellaista yhteistyötä, jota koordinoida. Vastauksissa nousee jossain määrin esiin, että koronapandemian aika oli yleisesti kulttuurihyvinvoinnin edistymiselle hiljainen periodi: *”...ei tätä ole kukaan oikeasti tehnyt korona-aikana ja sote-uudistuksen myllerryksessä, kulttuuri on jäänyt ihan heittopussiksi unohduksiin”* (IKO-kysely). Esimerkiksi verkostoyhteistyötä tulisi lisätä ja luoda foorumeita, joissa taiteilijat, ikäihmisten palvelujen parissa toimivat sekä ikään tyneet kohtaavat. Taiteilijoiden ja sote-sektorin kohtaamisia pitäisi lisätä, esimerkiksi työpajoissa, seminaareissa, esityksissä ja koulutuksissa. Yksittäisten taiteilijoiden on vaikea edistää asiaa, joten tueksi olisi oltava yhdisty- tai muuta välittävää toimintaa.

3.3. IKO-TOIMIJOIDEN JA TAITEILIJOIDEN MONINAISET TAVOITTEET

Kulttuuripoliittisesta näkökulmasta kulttuurihyvinvointiin sisältyy monenlaisia pyrkimyksiä, mutta tiivistetysti tavoitteet kohdistuvat erityisesti kulttuurin saavutettavuuteen sekä kulttuurin käyttöön ennaltaehkäisevässä terveyden ja hyvinvoinnin edistämistyössä sekä sosiaali- ja terveyssektorilla tehtävässä työssä. Tavoitteet voivat kohdistua, tahon ja tarkastelunäkökulman mukaan, esimerkiksi hyvinvointivaikutusten tai saavutettavuuden lisäämiseen tai taiteilijoiden työllistämiseen ja toimeentulomahdollisuuksien lisäämiseen (ks. Jakonen & Lahtinen, 2019, s. 59–60). Taiteen tuomista vanhustenhoitoon on perusteltu mm. taiteen tuottamalla fyysisillä ja psyykkisillä terveysvaikutuksilla sekä merkityksellisyyden kokemuksella, osallistujien kulttuurisilla oikeuksilla, hoivaeettisin perustein sekä taiteilijoiden laajentuvilla työllistymismahdollisuuksilla (Lehikoinen, 2017b).

Toimijoiden omat motiivit voivat tietenkin vaihdella huolimatta ylä-tason poliittisista tavoitteista ja diskursseista. Toteuttamassamme kyselyssä IKO-toimijoiden parissa selvitimme kulttuurihyvinvointialalla toimivien tavoitteita ja motiiveja. Osa kyselyyn vastanneista on kulttuurikentän tahoja – sekä yksittäisiä taiteilijoita että kulttuuri- ja taideorganisaatioiden edustajia –, osa alueellisia tai kunnallisia toimijoita ja pieni osa sosiaali- ja terveyssektorilta. Taiteilijoiden näkemyksiä ja vaikuttimia tulkitessa on huomioitava,

että vastaajajoukko on rajautunut, koska kyseessä ovat erityisesti kulttuurihyvinvointialalla toimimiseen motivoituneet taiteilijat.⁴²

Lähes puolet vastaajista (n=15) kertoi keskeiseksi syyksi toimia kulttuurihyvinvoinnin parissa taiteen tekemisen tai edistämisen. Kolmasosalle (n=11) keskeinen syy on hyvinvoinnin edistäminen. Taloudelliset syyt eivät olleet keskiössä juuri kenelläkään; tähän saattaa eräänä selittävänä tekijänä olla se, että kulttuurihyvinvoinnin parissa toimiminen ei ole ainakaan toistaiseksi taidekentälle mikään rahasampo: ”[T]osi paljon työtä menee enemmänkin siihen, että saadaan järjestettyä se jokin resurssi, että päästään paikan päälle” (H9).

Avoimissa vastauksissa vastaajat toivat samalla esiin, miten taiteen ja kulttuurin sekä hyvinvoinnin edistäminen eivät ole erillisiä tavoitteita, vaan ne kietoutuvat yhteen kulttuurihyvinvoinnin parissa toimivien organisaatioiden toiminnassa. Taiteen kentän toimijat voivat linkittää toimintansa hyvinvointipäämäärään osana kulttuurihyvinvoinnin laajaa diskurssia, jossa monentyyppisen kulttuuritoiminnan rahoitusta on alettu perustella hyvinvoinnilla (mm. H5). Tavoitteina mainittiinkin myös rahoituksen haasteiden ratkaiseminen ja esimerkiksi vaikuttavuuden arviointien edistäminen. Edelleen keskeinen yleistavoite on helpottaa taiteilijoiden ja kulttuurihyvinvointipalvelujen tarvitsijoiden kohtaamista (H9).

Haimme vastaajilta näkemyksiä myös siitä, mikä on kunkin tahon oma syvempi motivaatio toimia kulttuurihyvinvoinnin parissa. Aivan kuten koko kulttuurihyvinvointialalla, IKO-toimijoiden tavoitteet kulttuurihyvinvoinnin piirissä ovat moninaisia, eivätkä pelkistettävissä yhteen ainoaan tavoitteeseen. Keskeinen IKO-toimijoiden motivaatio toimintaan on rajatun yhdyspinta, jossa kulttuurin saatavuuden ja saavutettavuuden edistämistavoite yhdistyy hyvinvointivaikutusten laajempaan leviämiseen. Kuten toiminta, myös tavoitteet ja niiden toteuttaminen ovat väistämättä monihallinnollisia: esimerkiksi yhdenvertaisuuden ja saavutettavuuden edistäminen kuuluu kulttuuripolitiikan lisäksi myös muille ministeriöille ja politiikka-alueille (Lahtinen ym., 2017).

Usein mainittu yleistavoite oli erilaisten kohderyhmien, tässä tapauksessa usein ikäihmisten, ja toisaalta koko väestön kokonaisvaltainen hyvinvoinnin ja elämänlaadun lisääminen kulttuurin avulla. Vuorovaikutuksen ja yhteyksien luominen eri ikäpolvien välille sekä yhteisöllisyyden

42 Laajemmin taiteilijakunnan näkemyksiä kulttuurihyvinvoinnin parissa toimimisesta saadaan esimerkiksi Cuporen taiteen ja kulttuurin barometreista, joista 2024 julkaistava tutkimus käsittelee nimenomaan taiteilijoiden työtä eri sektoreilla. Ks. <https://www.cupore.fi/fi/tutkimus/tutkimushankkeet/taiteen-ja-kulttuurin-barometri>.

ja sosiaalisten kontaktien vahvistuminen nähtiin tärkeäksi osaksi toimintaa. Hyvinvointitavoite kytkettiin usein saavutettavuuteen, yhdenvertaisuuteen ja kulttuurisiin oikeuksiin, kaikkien mahdollisuuksiin päästä osallisiksi kulttuurin hyvinvointia tuottavista vaikutuksista. Vastauksissa nousee esiin näkemys, että ilman saavutettavuutta ja kulttuuristen oikeuksien toteutumista ei ole myöskään kulttuurin hyvinvointivaikutuksia. Jotkut korostivat erityisesti niitä heikommassa asemassa olevia ryhmiä, jotka eivät muutoin pääse helposti taiteen ja kulttuurin pariin: *”Kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutusten realisoitumista jokamiehenoikeuksiksi varsinkin niiden osalta, joilla ei ole rahaa, resurssia, mahdollisuutta tai kykyä lähteä kulttuurin äärelle.”* (IKO-kysely, taiteilija).

Kulttuurihyvinvointitoiminnassa keskeistä on osallisuuden ja toimijuuden vahvistaminen taiteen ja kulttuurin keinoin (Koivisto ym., 2020, s. 2.). Yhdessä tasaveroisena toimiminen ja osallisuuden tukeminen on erityisesti yhteisötaiteellisen toiminnan lähtökohtana. Periaate tuli esiin moninaisissa vastauksissa, joiden mukaan ikääntyneiden ei tulisi olla vain toiminnan kohteita, joille kulttuuria tuodaan ulkopuolelta, vaan aktiivisia kulttuurihyvinvoinnin tekijöitä ja kokijoita:

Yllättävän sitkeässä esimerkiksi ikäihmisten koti- ja asumispalveluissa elää edelleen käsitys ikäihmisistä ”virike”-toiminnan kohteina (kun pitäisi puhun osallistavasta virkistystoiminnasta) ja heitä ei koeta myös mahdollisina subjekteina [ja] kulttuurihyvinvoinnin tekijöinä (IKO-kysely, sote-sektori).

Samaa korostettiin haastatteluissa: *”...se kulttuuri on kaikkialla, missä hekin [ikäntyneet] on [...] kulttuurin omistajuus on jo siellä ikääntyneissä [...] osallisuuden näkökulma, tekijyyden näkökulma, toimijuuden näkökulma on tosi vahvana siinä ajattelussa ja kehittämistyössä”* (H7). Muita tärkeitä tavoitteita IKO-toimijoille olivat kulttuurialan ammattilaisten ja taiteilijan aseman parantaminen, kulttuurihyvinvoinnin rakenteiden, rahoituksen ja toimeenpanon edistäminen sekä kulttuurin ja taiteen merkityksen ja arvostuksen kasvattaminen. Taide haluttiin toiminnan kautta myös saada pysyväksi osaksi sote-rakenteita.

Yleisenä lähtökohtana taiteilijan työhön mainittiin, että fokus ei voi olla ainoastaan oman taiteen tekemisessä: *”ajatuksen ’taidetta taiteen vuoksi’ sijaan pitää olla kiinnostunut tutkimaan taiteen suhdetta elämään ja yhteiskuntaan”* (IKO-kysely, taiteilija). Siispä kaikille taiteilijoille hyvinvointialalla toimiminen ei lähtökohtaisesti sovellu (H5). Myös taiteilijoiden vastauksissa toiminnan motivaationa oli oman osaamisen kasvattaminen ja ammattimaisen taiteen arvostuksen lisääminen kulttuurihyvinvoinnin piirissä. Korostettiin myös omien työmahdollisuuksien lisääntymistä.

Haastatteluissa jotkut asiantuntijat pohtivat vuosien varrella havaitsemaansa muutosta taiteilijan asenteissa suhteessa ”välineelliseen” kulttuurihyvinvointitoimintaan.⁴³ Yksilöllisyyden ja taiteellisen autonomian katoamista ei pelätä enää yhtä paljon kuin aiemmin (esim. H2). Taiteilijoissa ja taidekentällä on tapahtunut ajatustavan muutosta, jossa oman toimenkuvan laajentuminen yhteisötaiteeseen tai hyvinvointitavoitteita sisältävään taiteeseen koetaan aiempaa myönteisemmäksi (H5). Myös se, että kulttuurihyvinvointiin voi nykyään kouluttautua, on osaltaan muuttanut ajattelua taiteilijan ammatista (H10).

Kyselyaineistomme sisälsi vain kaksi vastausta sote-sektorin toimijoilta. Yleisesti ottaen STM:n hallinnonalalla korostuu se, kuinka taiteen ja kulttuurin keinoin voidaan edistää hallintosektorin tavoitteita: terveyden ja hyvinvoinnin edistämistä (Jakonen & Lahtinen, 2019). Siten ei ole yllättävää, että sote-sektorin vastauksissa toiminnan tavoitteista korostuu nimenomaan kulttuuri *hyvinvoinnin* tuottajana:

”[T]avoitteena tuoda esille kulttuurin merkitystä mielen hyvinvoinnille sekä keinona edistää osallisuutta kulttuuriin liittyvien toimintojen ja tapahtumien kautta. Kulttuurin pariin ohjaus ja neuvonta matalan kynnyksen toiminnoissa sekä sen tarjonta säännöllisissä palveluissa” (IKO-kysely, hyvinvointialue).

”Tavoitteenamme on hyvinvoinnin ja terveellisten elämäntapojen edistäminen koko väestössä” (IKO-kysely, sote-sektorin toimija).

43 Taiteilijoiden ja taidekentän asenteista ja motivaatiosta saadaan laajemmin ja tarkempaa tietoa esimerkiksi barometreistä ja kyselytutkimuksista. Taiteen ja kulttuurin barometrissä 2021 (Ruusuvirta ym., 2022, s. 51) vastaajat pitivät taiteilijoiden ammattitaidon hyödyntämistä muilla toimialoilla toivottavana tulevaisuuden kehityskulkuna, mutta toisaalta vastaajat pitivät melko epätoivottavana, että vaatimukset hyvinvointiin ja elinvoimaan liittyvistä vaikutuksista lisääntyvät.

3.4. IKÄIHMISTEN KULTTUURIHYVINVOINTITOIMINNASSA VAADITTAVA OSAAMINEN

Kulttuurihyvinvointitoiminta edellyttää osapuolilta monipuolista asiantuntijuutta, ammattitaitoa ja koulutusta eri aloilta. On kuitenkin tarpeen erottaa, mistä asiantuntijuudesta milloinkin puhutaan: esimerkiksi taiteilijan, taidepedagogin tai sote- ja hoitoalan ammattilaisten asiantuntijuuden ydinalueet eroavat toisistaan mutta sisältävät myös toistensa lomaan sijoittuvia ammatillisia kompetensseja. Sote-ammattilaisilla on myös oma tärkeä roolinsa monitoimijaisessa kulttuurihyvinvointityössä.

Taiteilijalta vaadittava monipuolinen osaaminen

[T]aiteilijan työ on muutenkin jo ihan hirveän moninaista, että joutuu hallitsemaan sen taiteellisen osaamisen lisäksi hirveän määrän kaikkea muuta sosiaalipolitiikkaa ja siihen toimeentulon turvaamiseen liittyviä asioita ja viestintää ja tuotteistamista ja hirveä määrä, niin sitten jos vielä tulee lisää vaatimuksia näistä tällaisista mittaamisesta ja todistamisesta ja muuta, niin se on hyvä kysymys, että mikä se taiteilijan ydintehtävä siinä sitten on tässä [kulttuurihyvinvointi] toiminnassa [H9].

Kulttuurihyvinvoinnin parissa toimivalta taiteilijalta edellytetään monipuolista osaamista ja taitoja. Alan kirjallisuuden mukaan kaikenikäisten kanssa tehtävässä kulttuurihyvinvointityössä keskeisiä taitoja ovat pedagogiset taidot, vuorovaikutus- ja kohtaamisosaaminen ja kiinnostus toimia erilaisissa yhteisöissä erilaisten ihmisten kanssa. Taidetoiminta edellyttää taiteilijalta “sekä syvällistä taiteen ammattilaisuutta ja taiteenlajin hallintaa että oman taiteellisen osaamisen soveltamista usein nopeastikin muuttuvissa tilanteissa – yhdenlaista improvisaatiokykyä” (Viherlampi & Rosenlöf, 2019, s. 27–28). Ikäihmisten parissa työskentelevä taiteilija toimii eräänlaisella taiteellisen työn, pedagogian ja vanhushoivan rajapinnalla, mikä edellyttää taiteilijalta edellä mainittujen ominaisuuksien ohella eettistä, osallistujaa kuuntelevaa ja kunnioittavaa lähestymistapaa (Lehikoinen, 2019).

Toteuttamassamme kyselyssä tiedustelimme vastaajilta, millaista erityisosaamista ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin parissa toimiminen kunkin vastaajan omasta näkökulmasta (kulttuuri- tai sote-organisaatio, taiteilija jne.) edellyttää. Saimme yhteensä 31 avointa vastausta aiheeseen. Osa vastaajista edusti kulttuuriorganisaatioita. Osa puolestaan oli yksittäisiä taiteilijoita⁴⁴. Pieni osa vastaajista oli kunta- tai alueorganisaatioiden edustajia.

44 Tämä viittaa IKO1-kokonaisuudessa toimineen Etsivän kulttuurisen vanhustyön pilotin taiteilijoihin, joille kysely osoitettiin suoraan.

Keskeiseksi osaamisalueeksi vastaajat nostivat ymmärryksen toiminnan kohteena olevasta ryhmästä ja sen tarpeista (15 vastausta). Taiteilijalla tulee olla valmiutta tunnistaa toimijoiden tarpeet ja kompetenssit, ja kykyä soveltaa omaa taiteellista osaamista tämän mukaan: ”*Ikäihmisten kanssa työskennellessä erityisen tärkeäksi nousee, että osaa soveltaa taiteen tekemisen niin, että mahdolliset toimintakyvyn rajoitteet eivät häiritse osallistumista.*” (IKO-kysely, taiteilija). Esimerkiksi muistisairaudet tai liikuntaa rajoittavat tekijät on huomioitava: ”*...millaisen ryhmän kanssa ollaan tekemisissä, millaisia haasteita eri ryhmien kanssa voi olla ja minkälainen toiminta/taide- ja kulttuurimuoto erilaisille ryhmille sopii*” (IKO-kysely, kunta- tai alueorganisaation edustaja). Taiteilijalla tulee olla kykyä asettua ikäihmisen asemaan ja vuorovaikutustaitoja: ”*taiteilijoilta edellytetään kohtaamisen taitoa, tehdä vahvasti omaa taiteellista työtään mutta olla samanaikaisesti läsnä mitä erilaisimmissa kohtaamisissa ja tilanteissa*” (IKO-kysely, taiteilija).

Muuttuvissa ja ennustamattomissakin tilanteissa ikäihmisten kanssa tulee uskaltaa myös improvisoida ja kokeilla myös muita kuin totuttuja toimintatapoja, jolloin monitaiteellisesta ja -alaisesta osaamisesta on etua. Kuten muussakin taiteellisessa työssä, ikäihmisten parissa tehtävältä taiteelliselta työltä vaaditaan laadukkaita sisältöjä, ammattimaisuutta ja kiinnostavia kokonaisuuksia. Samalla tulee olla valmis laajentamaan omaa toimintatapaa taiteilijana niin, että

taiteesta tehdään helposti lähestyttävää ja sellaista, että se voi tapahtua arjen lomassa. Taiteilijalle on tärkeää, että hän ei ota omaa taidettaan liian vakavasti vaan voi myös kyseenalaistaa oman taiteensa, keskustella siitä ja ihmetellä sitä yhdessä osallistujien kanssa. (IKO-kysely, taiteilija.)

Ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin parissa toimiminen edellyttää ymmärrystä myös ikäihmisten heterogeenisuudesta, kokemusmaailmojen erilaisuuksista ja siitä, että ikäkäsitys myös ikääntyneiden itsensä keskuudessa on muuttunut ja muuttuu. Keskeistä on hahmottaa ikääntyvät moninaisena joukkona, jolloin samat toimintamallit eivät sovi kaikille.

Toisessa ääripäässä ovat ne ikäihmiset, joilla on mahdollisuus toimia ja toteuttaa omia toiveita kuten suurella osalla työssäkäyvistä aikuisista. Toisessa ääripäässä ovat ne heikoimmassa asemassa olevat ikäihmiset, jotka tarvitsevat hoivaa ja apua ympärivuorokautisesti. Ikä ei siis itsessään ole välttämättä ainoa tai edes merkittävin tekijä. Kulttuurihyvinvoinnin parissa toimijalta edellytetään hyvää ymmärrystä siitä kenen kanssa hän milloinkin työskentelee tai kenelle esiintyy. (IKO-kysely, kunta- tai alueorganisaation edustaja)

Välittömän toiminta- tai työympäristön ymmärtämisen lisäksi taide-toimijalla tulee olla käsitys sote-sektorin organisaatioista, toimijarakenteista

ja toimintatavoista. Vastausten mukaan kulttuuri- ja sotealan yhdyspinnoilla toimittaessa oleellisia ovat valmiudet toimia moniammatillisesti sektorirajat ylittäen: *“Luovaa ajattelua yli sektorirajojen ja paljon rohkeutta kyseenalaistaa niitä rajoja.”* (IKO-kysely, *kunta- tai alueorganisaatio*) Tarvitaan yhteistyötaitoja ja kykyä kommunikoida eri sektorien toimijoiden kanssa sekä halua ja valmiutta verkostoitumiseen. Toteuttavalla organisaatiolla taas tulee olla *“viestinnällistä ja tuotannollista osaamista sekä laaja-alaista näkemystä taiteen eri lajeista. Enenevässä määrin sillä tulee olla myös mahdollisuus erilaisiin teknisiin toteutuksiin ja taloushallinnon resursseja.”* (IKO-kysely).

Kulttuurihyvinvointitoiminnassa työskentelevillä taiteilijoilla on josain määrin kulttuurihyvinvointialalla toimimiseen liittyviä tiedontarpeita tai osaamisvajeita, mikä saattaa asettaa esteitä toiminnalle. Tämä tulee esiin TOO-kyselyn vastauksissa ja myös *Taiteen ja kulttuurin barometrin 2019* tuloksissa, jossa neljäsosa vastanneista taiteilijoista kaipasi Taikelta neuvontaa kulttuurihyvinvointialalla työskentelyyn (Hirvi-Ijäs ym., 2020, s. 77). Mainitun barometrin jälkeen Taikeen onkin perustettu kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijapalvelut. Osa tarpeista liittyy yleiseen työelämäosaamiseen erityisesti yrittäjämuotoisessa toiminnassa, kuten oman työpanoksen tarjoamisessa mahdollisille tilaajille, markkinoinnissa tai oman osaamisen hinnoittelussa (ks. myös Jakonen & Lahtinen, 2019, s. 92).

Alojen rajapinnoilla työskentelystä uusi normaali. Oman osaamisen tuotteistaminen ja myyminen itsestään selvänä osana taidekoulutusta! (TOO-kysely.)

Yrittäjämuotoinen toiminta ei myöskään ole välttämättä taiteilijoille oma valinta (Hirvi-Ijäs ym., 2019, s. 49–50) mikä näkyy ns. pakkoyrittäjyydestä käydyssä keskustelussa. Taidekoulutuksen on toivottu tarjoavan nykyistä enemmän taiteen alan työelämään liittyviä sisältöjä (emt., s. 105–106; Hirvi-Ijäs ym., 2017; 2018). Toisaalta ajatus siitä, että taiteilijalla tarvitsisi olla laajasti liiketaloudellista osaamista saatetaan kyseenalaistaa, ja peräänkuulutetaan välittäjätoimijoita, jotka kantavat päävastuun esimerkiksi tarjousten tekemisestä ja markkinoinnista taiteilijan keskittyessä taiteelliseen ydinosaamiseensa. Kuitenkin on huomattava, että IKO-kyselyssämme myynnin tai markkinoinnin puutetta tai välittäjätoiminnan puutetta ei nostettu keskeisimpien hyvinvointitoimintaan vaikuttavien esteiden joukkoon⁴⁵, vaan esiin

45 Tulokseen vaikuttaa oletettavasti esimerkiksi se, että useat IKO-hankkeet olivat jo aiemmin muodostaneet kontakteja sote-sektoriin ja tottuneet toimimaan tällä kentällä.

nostettiin muita, erityisesti kulttuurihyvinvointitoiminnan rahoitukseen ja hankepainotteisuuteen liittyviä tekijöitä.

Aineistossamme peräänkuulutettiin sekä sosiaali- ja terveyssektorin että taide- ja kulttuuritoimijoiden tietämyksen ja ymmärryksen lisäämistä kulttuurihyvinvointitoiminnasta koulutuksella tai täydennyskoulutuksella:

Ymmärrys kulttuurihyvinvoinnista ja ko. toiminnasta on vajanaista ja erityisesti ikääntyneiden osalta ei tunnisteta vastuuta ennaltaehkäisevästä ja toimintakykyä ylläpitävästä kulttuuritoiminnasta. Ymmärrystä ja osaamisen lisäämistä tarvitaan edelleen sekä kulttuurin ja taiteen puolella että sote-palveluissa. (IKO-kysely.)

Tarve onkin kasvavasti huomioitu: kulttuurihyvinvointialaa voi kirjoitusajankohtana opiskella tutkintoon johtavana koulutuksena korkea-asteella Turun ja Hämeen ammattikorkeakouluissa ja sekä kulttuuri- että sote-alan toimijoille suunnattuna täydennyskoulutuksena useissa yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa. Julkisten hankintojen yleistä hankintaosaamista kehitetään esimerkiksi eri ammattikorkeakoulujen yhteishankkeessa, jossa rakennetaan toimintamallia hankintojen suunnitteluun (Kaljunen, 2022).

Heikko tilaaja- ja hankintaosaaminen sote-sektorilla

Kulttuurihyvinvointitoiminnassa monipuolista osaamista vaaditaan taiteilijoiden ja toiminnan toteuttavien organisaatioiden lisäksi tilaajaosapuolelta, esimerkiksi hyvinvointialueen, kunnan tai yksittäisen hoitolaitoksen edustajalta. Kulttuurihyvinvointitoiminta asettaa siten sote-sektorille omat vaatimuksensa, joita eräs kyselyvastaaja kuvasi seuraavasti:

Soten puolella erityisosaamista tarvitaan siitä, että tunnistetaan paremmin sote-alan mahdollisuudet ja myös yhteiset vastuut terveyttä ja hyvinvointia edistävästä toiminnasta. Esimerkiksi ikääntyneiden palveluohjauksessa olisi osattava tunnistaa ja ohjata eteenpäin ikääntyneet, joiden hyvinvointia ja toimintakykyä voidaan mahdollisesti kulttuurin ja taiteen keinoin ylläpitää tai parantaa. (IKO-kysely.)

Sote-sektorin kulttuuripalveluita ja taiteilijan työtä koskeva tilaaja- ja hankintaosaamisen puute nousi aineistossamme esiin keskeisenä kulttuurihyvinvointitoimintaa vaikeuttavana tekijänä. Kyselyssämme heikko ostaja- ja tilaajaosaaminen nostettiin esiin keskeisenä esteenä (36 % vastaajista) ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin edistämiseksi ja se oli neljänneksi yleisimmin mainittu tekijä perusrahoituksen pienuuden, toiminnan hankepainotteisuuden ja koordinaation puutteen jälkeen. TOO-toimijoille suunnatussa kyselyssä (Karhunen ym., 2021, s. 22) heikko ostajaosaaminen

oli eniten mainintoja saanut este taiteilijan toiminnan laajenemiselle; se mainittiin miltei puolessa vastauksista.⁴⁶

Ostajat ovat erittäin ylityöllistettyjä ja jatkuvien organisaatiomuutosten kourissa. Tyypillisesti heiltä puuttuu taideymmärrystä tai taidetta tarkastellaan harrastusnäkökulmasta. Taidealan ostopäätökset pitäisi viedä strategiselle tasolle ja ohjata ylempää. (TOO-kysely.)

Heikkoudet hankintojen ennakkoinnissa ja yleisemmin hankintaosaamisessa tulivat esiin myös selvitetessä julkisten palvelujen hankinnoista vastaavien näkemyksiä hankintaprosessien ongelmakohdista (Kaljunen, 2022).

Yleisesti kyselyssä ja haastatteluissa (esim. H9) tuotiin esiin, että sosiaali- ja terveyssektorilla ei välttämättä ole käsitystä siitä, mitä kaikkea kulttuurihyvinvointi ja sitä edistävä toiminta pitää sisällään ja mitkä sen hyödyt olisivat sosiaali- ja terveyspalveluissa: *“Harva myös tietää mihin kaikkeen taiteilijoita voisi käyttää, joten jotenkin voisi lisätä tietämystä tähän tilaajapuolelle.”* (IKO-kysely). Myös vapaaehtoistoimijoiden hyödyntäminen palveluntuottajina saatettiin nähdä ongelmallisena. Näin tarjottujen sisältöjen ei nähty antavan tilaajille oikeanlaista käsitystä laadukkaasta kulttuurihyvinvointitoiminnan mahdollisuuksista, ja samalla tilaajaosapuolen resurssien puutteen nähtiin heikentävän ammattimaisesti tuotetun toiminnan asemaa: *“Väärinää tilannetta kentällä eikä palkan perästä tekijöille ole siellä muuta kuin eioota sanottavana, kun harrastelijat ja vapaaehtoistyöntekijät tekevät ja heiltä halutaan koko ajan lisää panosta”* (IKO-kysely). Laadukkaana ja kohderyhmälle sopivan tarjonnan löytämisen lisäksi tilaajaosapuolen tulisi hallita laaja kirjo esimerkiksi erinäisiä tuotannollisia, sopimusteknisiä ja tekijänoikeudellisia kysymyksiä. Tämän nähtiin vaativan resursseja ja kompetensseja, joita tilaajilla ei aina ole.

Tästä puuttuu osaaminen usein kokonaan hoivayhteisöiltä tai hyvinvointialueilta. Ajatus, että ”kaikki otetaan vastaan ketkä ilmaiseksi tulevat”, on hyvin tyypillinen. Erityisosaamista vaaditaan asiakkaalle sopivan esityksen valinnassa, tilallisissa asioissa (mikä sopii jne), sopimusteknisessä osaamisessa (esim. pysyvät teokset), taiteilijoiden löytämisessä, yksilöllisten tarpeiden huomioimisessa, taide-esitykseen liittyvää tapahtumatuotantoa, tiedotusta, luvanvaraisuutta, tekijänoikeudellisia asioita. (IKO-kysely.)

Koettu tilaajaosaamisen puute yhdistyi myös siihen, että tilaajalla ei ole tietoa siitä, mihin ottaa yhteyttä tai mitä toimenpiteitä toiminnan käynnistäminen vaatisi. Kulttuurin tilaamista ja palvelujen löytämistä helpottamaan

46 Tätä seurasivat alan heikko tunnettuus (45 %) ja puutteet markkinoinnissa ja myynnissä (42 %). On huomattava, että Taiken koostama TOO-kyselyn raportti käsittelee kaikkia kyselyn vastaajia, ei vain kulttuurihyvinvoinnin parissa toimivia.

on kehitetty ratkaisuja, kuten Pirkanmaalla toimiva kulttuuripankki⁴⁷ sekä Espoossa pilotoitu digipalvelu⁴⁸, mutta samankaltaisia ratkaisuja ei ole laajalti käytössä. Yhteistyökuvioiden luomista ja vakiinnuttamista on luonnollisesti hidastanut vuoden 2023 alussa voimaan tullut sote-uudistus, jonka myötä vanhat yhteistyösuhteet ja toimijarakenteet ovat murroksessa.

[Alueelliset] erot ovat ilmeisen suuria. Ja sitten [...] kun ne toimintatavat on niin erilaisia myös, ja sitten, että aina ei edes ne tilaavatkaan tahot tiedä [...] kuka saa vaikka tilata (...) Tosi sekava on tilanne nyt, ja sitten nyt nämä hyvinvointialueet tähän päälle [H9].

3.5. VAIKUTTAVUUDEN VAIKEA TODENTAMINEN

Valtionhallinnossa ja julkisella sektorilla korostetaan nykyään vaikuttavuuden aikaansaamiseksi strategisuuksi ja ilmiöpohjaisuutta, mikä vaatisi käytännön toiminnassa tiedon parempaa hyödyntämistä sekä siilomaisten toiminta- ja budjetoitintapojen ylittämistä. Vaikuttavuutta tulisi lähestyä kokonaisuuksien näkökulmasta (esim. Backman ym., 2023). Tämän selvityksen kannalta keskeisiä, erityisesti sote-sektoriin linkittyviä kulttuurihyvinvoinnin politiikkatoimien laajoja vaikuttavuustavoitteita (ks. esim. Hänninen & Junnila, 2012) ovat esimerkiksi kulttuurihyvinvoinnin edistäminen hyvinvointialueiden ja kuntien yhdyspinnoilla, kulttuurialan ammattilaisten hyödyntäminen sote-alalla sekä ohjelmien osalta vaikkapa Kansallisen ikäohjelman 2030 sekä Orpon hallituksen ohjelman tavoitteet. Kaiken kaikkiaan kulttuurihyvinvointipolitiikan vaikuttavuuden arviointi edellyttää, että arvioinnin aikaulottuvuutta on pohdittu, tavoitteet ovat selkeät, kohderyhmät määriteltä, mittarit asetettu ja data arviointiin sopivaa.

Taiteen avulla tapahtuvassa hyvinvointitoiminnassa on lähtökohtaisesti terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen ja/tai osallisuuden lisäämiseen kytkeytyviä tavoitteita. Kyselyssämme IKO-hankkeille selvitimme vastaajien näkemyksiä siitä, mistä vaikuttava kulttuurihyvinvointitoiminta muodostuu. Yhteensä 31 avovastausta voidaan tiivistää seuraaviin pääteemoihin:

47 Ks. <https://kulttuuripankki.fi/> [Haettu 8.9.2023].

48 Ks. Espoo: Kulttuuriketju [Haettu 24.11.2023].

Yksilön kokemus ja tarpeet: Ollakseen vaikuttavaa toiminnan tulee lähteä asiakkaan tarpeista ja toimintaedellytyksistä. Vaikuttavan kulttuurihyvinvoinnin ytimessä on yksilön kokemus, joka heijastuu ympäristöön. Toiminnan vaikutusten arvioinnissa oleellista on subjektiivinen kokemus, jota voidaan tutkia laadullisilla haastatteluilla tai vaikkapa numeroasteikollisilla väittämällä.

Yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja kulttuuristen oikeuksien huomioiminen: Kulttuurihyvinvointitoiminnassa tulee kunnioittaa osallistujien omaa tahtoa ja kokemusta. Osallistujien mielipiteitä on kuunneltava. Kulttuurihyvinvointi liittyy myös kulttuuristen oikeuksien edistämiseen.

Pitkäjänteinen toiminta: Vaikuttava kulttuurihyvinvointitoiminta on pitkäjänteistä ja suunniteltua. Pitkäjänteinen ja jatkuvaluonteinen toiminta tuottaa myös tietoa, jota voi hyödyntää toiminnan kehittämisessä.

Kulttuurihyvinvointitoiminnan moninaisten vaikutusten ymmärtäminen: Kulttuurihyvinvointitoiminta on moninaista, ja sillä on monenlaisia vaikutuksia. Vaikutukset voivat ilmetä elämänlaadun parantumisena, ilon tuottamisena ja kokijoiden lisääntyneenä osallisuuden tunteena. Kulttuurihyvinvointitoiminta muistuttaa osallistujia siitä, että he ovat aistivia, tuntevia, yksilöllisiä ihmisiä. Se vahvistaa asiakkaiden toimintakykyä, ja voi antaa myös henkilöstölle voimavaroja ja uutta näkökulmaa työskentelyyn.

Vaikuttava toiminta tuottaa muutoksia osallistujissa, ja muutokset voidaan todentaa: Vaikutuksia voidaan arvioida saadun palautteen perusteella, asiakkaiden aktiivisuuden ja osallistumisen lisääntymisenä, mielen hyvinvoinnin kasvuna ja terveysvaikutuksina. Laadullinen evidenssi, kuten haastattelut ja avoimet kyselyt, ovat merkittäviä vaikuttavuuden mittaamisessa. Tieteellinen tutkimus kulttuurihyvinvointitoiminnan menetelmistä nähdään tärkeänä.

Selkeiden tavoitteiden asettaminen: Yleinen kulttuuritoiminta kohdistuu laajasti esimerkiksi kuntalaisiin ilman tarkkaa kohderyhmää, kun taas kulttuurihyvinvointitoiminta keskittyy tiettyihin ryhmiin ja vaatii selkeiden tavoitteiden asettamista, jos vaikuttavuutta halutaan todentaa.

Useat vastaajat määrittivät kulttuurihyvinvointityön vaikuttavuutta tuomalla esiin konkreettisia toiminnassa syntyneitä vaikutuksia, kuten iloisuuden ja vapautuneisuuden lisääntymistä, rauhoittumista, sekä ylipäänsä koskettavaa ja parhaimmillaan eheyttävää tunnekokemusta. Välittömän tunnekokemuksen lisäksi vaikuttavan toiminnan nähtiin vahvistavan yhteenkuuluvuuden ja osallisuuden tunnetta ja tuovan uusia ulottuvuuksia

ajatteluun. Ikäihmiset voivat käsitellä tärkeäksi kokemiaan asioita taiteen keinoin, saavat äänensä kuuluville, sekä uusia näkökulmia ja ajatuksia muilta. Vaikuttavan toiminnan nähtiin myös tukevan toimintakyvyn ylläpitoa.

Vastaajien mukaan vaikuttavan kulttuurihyvinvointitoiminnan edellytys on, että toiminta lähtee ikäihmisten omista tarpeista ja toiveista. Vaikutavuuden arvioinnissa tärkeimmäksi vaikuttavuuden määrittäjäksi nähtiin ihmisten oma subjektiivinen kokemus (ks. myös Kippo ym., 2023): *“Asetetuista tavoitteista riippuu, mitä tavoitellaan, mutta toimintaan osallistuvan yksilön kokemusta ja artikulaatiota toiminnan vaikutuksista tulee kunnioittaa.”* Vastaajat näkivät, että taiteen hyvinvointivaikutusten todentamisessa puhtaasti numeraalisilla mittareilla, kuten osallistujamäärillä tai esityskerroilla ei tavoiteta vaikutusten kokonaisvaltaisuutta. Siksi, sikäli kun mittaminen nähtiin mahdolliseksi, kaivattiin määrällisten mittareiden rinnalle ihmisten kokemuksiin perustuvia, laadullisia mittaamistapoja, kuten haastatteluita ja avoimia kyselyjä. Vaikka taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten todentaminen nähtiin haasteelliseksi, alalle kaivattiin myös yhteisiä mittareita, koottua tietoa ja verrattavissa olevaa vaikuttavuustietoa, koska *“tieteellinen objektiivinen tutkimus kulttuurihyvinvoinnin menetelmistä edistää koko alan vakiintumista ja ymmärrystä sen vaikuttavuudesta.”*

Vastaajien mukaan toinen keskeinen vaikuttavan kulttuurihyvinvointitoiminnan edellytys on se, että pistemäisten toteutusten sijaan toiminta on jatkuvaa ja pitkäkestoista. Tämä vaatii pitkäjänteistä suunnitelmallisuutta ja kehittävää otetta. Toiminnan pitkäjänteisyys – tai sen puute – kytkeytyy vahvasti kulttuurihyvinvointitoiminnan vaikuttavuuden todentamiseen, koska vain jatkuvaluonteisen toiminnan kautta voidaan tuottaa sellaista tietoa, joka mahdollistaa vaikutusten systemaattisen seurannan.

Vaikuttavuutta tuovat laatu ja jatkuvuus ja se että kehitetään ja kokeillaan aktiivisesti sekä rohkeasti myös uusia toimintatapoja ja malleja. Yksi kerta tai kokeilu jotakin ei ole mielestäni vielä kovin vaikuttavaa toimintaa. (IKO-kysely.)

Taidetoimintaan osallistumisen sekä laajemmin taiteen ja kulttuurin positiivisista vaikutuksista eri-ikäisten ihmisten terveyteen ja koettuun hyvinvointiin on runsaasti tutkimustietoa (Huhtinen-Hildén ym., 2017, s. 21–24, Nuutinen ym., 2021, s. 232). Hyvinvointivaikutuksien tarkastelussa keskiössä ovat usein tutkittavien subjektiiviset kokemukset taiteen hyvinvointia

tuottavista vaikutuksista.⁴⁹ Esimerkiksi WHO:n *Health 2020* -strategiassa subjektiivisen hyvinvoinnin mittaaminen on keskeinen osa hyvinvoinnin mittaamista ja siitä raportoinnista paikallisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla (Laitinen, 2017, s. 21). Kulttuurihyvinvoinnin vaikuttavuuden ja taloudellisen arvioinnin kehittämistoimenpiteissä koetun hyvinvoinnin mittaaminen halutaan edelleen nostaa kulttuurihyvinvoinnin arvioinnin keskiöön. Alueellisten ja valtakunnallisten toimijoiden, organisaatioiden ja päättäjien tulee kerätä kansallisesti tietoa eri väestöryhmien koetusta elämäntyytyväisyydestä ja niihin yhteydessä olevista tekijöistä. Tiedonkeruun tulee sisältää keskeisten taustamuuttujien lisäksi tietoa kulttuurihyvinvointitoimintaan osallistumisen tiheydestä sekä elämänlaadun eri osa-alueita kuvaavia ja arvioivia mittareita, kuten henkilökohtainen taidesuhde, osallisuus ja toimintakyky. (Kippo ym., 2023, s. 3.)

Kulttuurihyvinvointitoiminnan vaikuttavuuden tutkimuksesta tekee haasteellista se, että taiteen ja kulttuurin vaikuttavuuden tutkimus on määritelmiltään kirjavaa. Usein kvantitatiivisen tutkimuksen periaatteisiin sitoutunut vaikuttavuustutkimus on perustunut käsityksiin siitä, että taiteesta ja kulttuurista on jaettu yhteinen ymmärrys ja että niistä saadut kokemukset ovat yhteismitallisia. Jotta luotettava vaikuttavuuden arviointi mahdollistuisi, tarvittaisiin yhä jäsentyneempiä käsitteenmäärittelyjä (Laitinen-Hildén ym., 2017, s. 23–24) ja yhteisesti luotuja kriteeristöjä kulttuurihyvinvoinnin määrittelemiseen. Mittaamiseen tarvitaan yhteisiä standardeja ja toimintatapoja, jotta tiedon saatavuus, vertaiskehittäminen ja hyvistä käytännöistä oppiminen eri toimijoiden kesken on mahdollista (Kippo ym., 2023, s. 2).

49 Isonsa-Britanniassa on jo varsin varhaisessa vaiheessa tuotu esille huolia taiteen hyvinvointivaikutusten ja sosiaalisten vaikutusten mittaamisesta. Yksi huoli on ollut taiteellisen laadun ja ”esteettisten kriteerien” saama vähäinen huomio arvioitaessa kulttuurihyvinvointitoiminnaksi luettavan toiminnan vaikuttavuutta (Clift ym., 2021, s. 443, 454; Belfiore, 2006, s. 30–33; Mirza, 2006, s. 106–107). Hyvinvointivaikutuksia on pyritty todentamaan myös tunnistamalla hyvinvointikokemukseen liittyviä fysiologisia mekanismeja (Laitinen 2017, s. 23). Lähestymistapaa on myös kritisoitu siitä, että tällainen melko kapea tarkastelutapa ei riittävästi tavoita kulttuurin moniulotteisia vaikutuksia kokonaishyvinvointiin (Laitinen, 2017, s. 42). Vaikuttavuuden todentamiseksi voidaan kuitenkin yhdistää erilaisia lähestymistapoja, ja mittareita voidaan kehittää tältä pohjalta (Laitinen 2017, s. 24–25).

Tutkimus ja tiedonkeruut vaikuttavuuden todentamisen perustana

Tässä mallissa, missä valtio ohjaa hyvinvointialueita strategisesti siinä järjestämisessä, ja kun [...] se perustuu hirveen paljon siihen dataan, niin silloin, jos se kulttuurihyvinvointi ei näy missään, niin sen tavallaan tukeminen myöskin sinne on vaikeampaa. Niin se kannustin tulee siitä myöskin, että kun ymmärretään ja tehdään näkyväksi niitä positiivisia vaikutuksia. [H4]

Kulttuurialan tutkimusta ja tiedonkeruuta tuotetaan tällä hetkellä monella eri taholla, moneen tarkoitukseen sekä erilaisin määritelmien ja rajauksien. (OKM, 2020, s. 13). On kasvava tarve tuottaa taiteenalat ylittävää vertailukelpoista tietoa ja rakentaa tietopohjaa taiteen ja kulttuurin toimialan toiminnoista taide- ja kulttuurialojen seurantaan ja ohjaukseen, kentän itseymmärryksen lisäämiseksi sekä alan edunvalvonnan ja kehittämisen tueksi (emt., s. 24). Taiteen ja kulttuurin toimialan tietoperustan kehittäminen onkin yksi opetus- ja kulttuuriministeriön *Kulttuuripolitiikan strategia 2025:n* tavoitteista (emt., s. 11). Kulttuurialan tietoperustassa tietopohja kulttuurihyvinvoinnista tai kulttuurin käytöstä osana sosiaali- ja terveyspalveluiden hoito- ja asiakastyötä on erityisen ohut. Kulttuurilähtöisten palveluiden käytöstä sosiaali- ja terveysalalla ei nykyisillä tietolähteillä saada kattavasti tietoa. OKM:n selvityksen mukaan kulttuurihyvinvointitietoa tarvittaisiin sosiaali- ja terveyspalveluiden piirissä tarjottavien kulttuuripalvelujen lisäksi erityisesti ikäihmisten kulttuurin käytöstä. Toiminnan rahoituksen selvittämistä puolestaan hankaloittaa, että kulttuuripalveluiden rahoitus ja resursointi on vaikea erottaa sosiaali- ja terveyspalveluiden rahoituksesta. (emt., s. 53–54.)

Kulttuurihyvinvoinnin näkökulmasta esimerkiksi *Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen 2030* -toimenpideohjelmassa peräänkuulutetaan alan tietopohjan kehittämistä. Ohjelmassa mm. esitetään tavoitteeksi kehittää ennaltaehkäisevän ja edistävän työn vaikuttavuutta kuvaavia mittareita, joissa on mukana kulttuurihyvinvoinnin näkökulma, ja luoda tietopankki, jossa on luokiteltu käytössä olevat hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen menetelmät niiden vaikuttavuusnäytön perusteella. (VN, 2021, s. 39–40.)

Haastatteluaineistostamme nousee esiin monen tasoisia kulttuurihyvinvointia koskevia tiedontarpeita. Osa tiedontarpeista liittyi enemmän tiettyyn aihealueeseen tai kulttuurihyvinvoinnin toimijoihin, osa on yleisempiä kehitysehdotuksia liittyen tiedonkeruun aukkoihin ja kulttuurihyvinvoinnin näkyväksi tekemiseen nykyisissä tiedonkeruissa. Yleisesti ottaen haastatteluissa korostui tiedon puute, kustannusvaikuttavuuden

arvioinnin haasteet ja tarve kehittää yhteisiä mittareita ja ymmärrystä kulttuurihyvinvoinnista.

Nykyisissä tiedonkeruissa koettiin olevan aukkoja ensinnäkin ihmisten kokemusten ja tarpeiden huomioimisessa ja mitaamisessa kulttuurihyvinvointitoiminnassa. Kattavaa väestötasosta tietoa kaivattiin esimerkiksi siitä, kokevatko hyvinvointialueen asukkaat tarjotut palvelut riittäviksi (H1). Tällaista tietoa tarvittaisiin alueellisella tasolla kunnittain hyvinvointialueiden tarpeisiin siten, että erilaiset kuluttajaryhmät kulttuurisine tarpeineen erotellaan toisistaan (vrt. myös Backman ym., 2023). Saatavilla ei ole myöskään riittävästi tietoa kulttuurihyvinvoinnin parissa toimivien taiteilijoiden näkemyksistä ja motiiveista toimia alalla ja sote-toimijoiden kokemuksista kulttuurihyvinvointitoiminnasta (esim. H5).⁵⁰ Laadullisen tiedon lisäksi kulttuurihyvinvointitoiminnan kehittämisen ja seurannan tueksi kaivattaisiin tietoa tuotettujen palveluiden mitataavasta ja volyyymistä eri toimialoilla (H10).

Ylipäänsä nähtiin, että kulttuurihyvinvoinnin näkökulma ei ole olemassa olevissa tiedonkeruissa ole riittävästi osana hyvinvointia koskevaa tietopohjaa, minkä nähtiin vaikeuttavan kulttuurihyvinvoinnin edistämistä. Hyvinvointialueiden osalta kunnollista tietopohjaa ja seurantatietoa ei ole (H4). Vaatimukset kulttuurihyvinvoinnin vaikuttavuuden todentamisesta ovat luoneet kasvavaa painetta kehittää tiedontuotantoa systemaattisempaan suuntaan myös kuntatasolla. Kuntatasolla kulttuuri on sisällytetty hyvinvointityötä mittaavaan TEAviisariin, mutta TEAviisari sekä osallisuus- ja kulttuurihyvinvointi-indikaattorit tarvitsisivat vielä paljon kehitystyötä, että ne *”oikeasti sitten kertoo meille jotain siitä toiminnasta ja pystytään kehittämään sitä toimintaa eteenpäin”* (H6). Kulttuurihyvinvointitoiminnasta ylipäänsä kaivataan kunnissa nykyistä enemmän tietoa, mikä näkyy esimerkiksi *Taiteen ja kulttuurin barometrin 2020* (Ruusuvirta ym., 2021, s. 93–94) tuloksissa. Niiden mukaan kuntien kulttuurista vastaavat toimijat kaipasivat asiantuntijapalveluita juuri taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaihtoihin liittyen.

Taiteen ja kulttuurin keskeisten tiedontuottajien välille sekä näiden ja ministeriön sekä alan viranomaisten välille tarvitaan yhteistyörakennetta, jotta käsitteistöä, menetelmiä ja teknisiä ratkaisuja pystytään tehokkaammin kehittämään kokonaisuutena. Yhteistyöverkostossa tapahtuva kehittäminen edellyttää koordinaatiota, neuvottelua ja ohjausta ennen kaikkea opetus- ja kulttuuriministeriöltä, mutta myös yhteistyötä muiden

50 Kuten todettua, vuonna 2024 julkistettava taiteen ja kulttuurin barometri täyttää mainittua tietoaukkoa ja tuo uutta tietoa kulttuurihyvinvoinnin parissa toimivista taiteilijoista, heidän työskentelystään ja motiiveistaan.

ministeriöiden tai näiden alaisten virastojen kanssa (mm. STM, TEM, YM, Patentti- ja rekisterihallitus) näiden toimialoihin liittyvän tiedon kehittämisessä (OKM, 2020, s. 90). Kulttuurihyvinvoinnin toimialalla tiedontuotannon puutteellisuudet liittyvät osin siihen, että toimiala on vielä melko uusi, mutta on nähtävissä, että tiedontuotanto voi kehittyä yhdessä toiminnan järjestäytymisen kanssa (OKM, 2020, s. 54).

3.6. HYVINVOINTIALUEUUDISTUKSEN MURROSTILA

Tutkimuksemme aineistonkeruu osui keväälle 2023, jolloin sote-palveluiden järjestäminen oli muutoksessa. Hyvinvointialuemalliin oli juuri siirrytty. Hyvinvointialueet ovat kunnista ja valtiosta erillisiä julkisoikeudellisia yhteisöjä, joilla on alueellaan itsehallinto. Pyysimme vastaajia kertomaan näkemyksensä siitä, miten hyvinvointialueuudistus on tähän mennessä vaikuttanut toimintaan kulttuurihyvinvoinnin parissa.

Hyvinvointialueuudistuksen vaikutuksia koskevan kysymyksemme avoimista vastauksista (yht. 28) suurimmassa osassa eli noin kahdessa kolmasosassa (18 vastausta) hyvinvointialueuudistuksen vaikutukset nähdään tässä vaiheessa ensisijaisesti kielteisinä tai haitallisina toiminnalle. Yhteensä 10 vastausta ottaa asiaan kantaa suhteellisen neutraalisti. Ainoastaan neljässä vastauksessa tuodaan esiin uudistuksen saaneen aikaan myönteisiä kehityskulkuja. Näistäkin vastauksista yksi sisältää myös kielteisiä huomioita uudistuksesta. IKO-kyselyaineiston vastaajille hyvinvointialueuudistuksen vaikutukset näyttäytyvät kulttuurihyvinvointitoiminnan kannalta siten pääosin kielteisinä ja toimintaa heikentävinä tai vähintäänkin sille ongelmia tuottavina.⁵¹ Kuten todettua, kulttuurihyvinvointitoimintaa on edistetty ja kulttuuria yritetty integroida sote-rakenteisiin kovin epävarmassa tai vähintäänkin muutoksessa olevassa toimintaympäristössä aina Sipilän hallituksen ajalta asti (ks. Jakonen & Lahtinen 2019). Sote-uudistuksen epävarmuuden lisäksi keväällä 2020 puhjennut koronapandemia vei sosiaali- ja terveydenhuollon resursseja myös kulttuurihyvinvoinnin kehitystyöltä.

Muutamit positiivisesti uudistukseen suhtautuneet vastaajat näkivät, että hyvinvointialueuudistuksen myötä sekä kulttuurihyvinvointiin liittyvät kontaktit että ymmärrys kulttuurin merkityksestä ikäihmisille ovat lisääntyneet. Myös Kaikukortin osalta toimintaa on saatu laajennettua

51 On huomioitava, että kyselyvastaukset kuvaavat tilannetta aineiston keruu-aikaan toukokuussa 2023 IKO-hankkeiden näkökulmasta. On esitetty, että hyvinvointialueiden toiminnan kehittämisessä ja vakiintumisessa menee useampi vuosi. Koronapandemian jäljiltä on edelleen hoitovelkaa, jonka hoitaminen vie omat resurssinsa.

hyvinvointialueen muihin kuntiin ja Kaikukortti-yhteistyötä alueen kanssa edistettyä. Kulttuurihyvinvointi on myös saatu nivelvaiheessa paremmin osaksi hyvinvointialueen strategisia asiakirjoja. Eräs vastaaja totesi, että yhteistyötä on vuosien toiminnan jälkeen päästy kirjaamaan nyt myös sopimustasolla ja euromääräisesti. Myönteinen asia uudistuksessa on, että kulttuurihyvinvointia tarkastellaan osana aiempaa laajempaa palvelutarjontaa sekä hyvinvoinnin ja terveyden (ns. hyte) edistämistyötä. Näiden vastausten perusteella uudistustilannetta on kyetty hyödyntämään kulttuurihyvinvointitoiminnan kehittämiseksi. Tällä hetkellä kunnat etsivät omaa tapansa hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen (H10).

Uudistuksen kielteisistä puolista ja vaikutuksista vastaajilla oli runsaasti näkemyksiä. Osa vastauksista tuo esiin tilanteen keskeneräisyyden ja ongelmien tilapäisyyden, mutta osassa näkyy myös mahdollisia pitkäkestoisempia hyvinvointialueuudistuksen mukanaan tuomia esteitä kulttuurihyvinvointitoiminnan kehitykselle. Tilanteen keskeneräisyys, toiminnan katkeaminen ja tähän liittyvä epävarmuus tulevaisuudesta tiivistyvät kyselyvastauksissa:

Alkuvuosi seisautti koko toiminnan. Ei ollut yhteistyösopimusta, eikä kukaan sellaista rohjennut alkaa tekemään.[...]

[...] Epäilen vahvasti että tällä hetkellä keväällä 2023 ikäihmisiä hoivalaitoksissa koskevat laista nousevat kulttuurin saavutettavuusnäkökulmat tai -aktit eivät ole enää edes sanahelinää. Niitä ei yksinkertaisesti ole. Hyvinvointialue näyttää pahoinvointialueelta, kulttuurista karsitulta järjestelmältä, jossa organisaatio on tuplaantunut ja syönyt toimintamäärärahat kulttuurihyvinvoinnilta.

Paljon esille tuotu huoli koski katkenneita yhteyksiä ja muutoksessa kadonneita yhteistyökumppaneita tai toiminnan vastinpareja. Voidaan sanoa, että tutkimuksen aineistonkeruun hetkellä yhdyspintatyöskentelyä oli vaikea tehdä, sillä yhdyspinnat olivat paikoitellen kokonaan kadoksissa. Ei yksinkertaisesti tiedetty kehen tai mihin tahoon tulisi olla yhteydessä esimerkiksi tarjottaessa palveluita sote-sektorille ja/tai haettaessa rahoitusta tai muita resursseja toiminnalle. Samalla koettiin, että toimintaa joudutaan perustelemaan uudelleen uusille palveluiden tilaamisesta vastaaville tahoille. Jokaisella hyvinvointialueella on myös uusi ylintä päätösvaltaa alueella käytävä aluevaltuusto, johon pitäisi pystyä vaikuttamaan. Lisäksi uudistuksen jälkeen joudutaan olemaan mahdollisesti yhteydessä myös useampiin tahoihin, kun aikaisemmin yhteydenpitoon on saattanut riittää yhden kuntaorganisaatiota edustaneen henkilön kanssa kommunikointi. Esille tuotiin myös, että henkilöstö- ja organisaatiomuutosten vuoksi mahdollisten

sote-kumppaneiden nähdään olevan kiinnostuneita ensisijaisesti oman toimintansa organisoimisesta muutostilanteessa taidetoimijoiden ja kulttuurihyvinvoinnin jäädessä toissijaisiksi. Myös haastatteluissa tuotiin esille epätietoisuus yhteistyökumppaneista ja/tai vastuullisista tahoista:

[...] Se sote on irronnut siitä kunnan toiminnasta ja on ollut ne totutut yhteistyökumppanit siellä, vakiintuneet, niin sitten siinäkin on tapahtunut sitä myllerrystä siellä hyvinvointialueen puolella [...] ei enää olekaan välttämättä ne vanhat partnerit, kenen kanssa tehdään sitä työtä ja joilla on ollut selkeänä se, että miksi tätä tehdään, miksi tähän laitetaan resursseja, miksi tämä on tärkeää. [...] Kun me puhutaan tästä enemmän operatiivisesta toiminnan suunnittelusta ja kehittämistyöstä, niin sitten se ei olekaan niin itsestään selvää enää, että kuka se partneri siellä soten puolella on. [H6]

Kadonneisiin tai heikentyneisiin yhteyksiin ja yhteistyömuotoihin liittyy läheisesti toinen ongelma: epäselvyys toimintamalleista ja siitä, kuka tai mikä taho on vastuussa asioiden edistämisestä. Yhteyksien katkeaminen on ongelmallista esimerkiksi siksi, että toiminta on vahvasti verkostoihin ja epäviralliseen yhteistyöhön perustuvaa. Muutostilanteessa on käynyt niin, että verkostoista on kadonnut toimintamalleja mahdollistavia ”solmuja” yksittäisten henkilöiden asemien ja toimenkuvien muuttuessa. Verkostot pitää joiltakin osin rakentaa uudestaan ja löytää hyvinvointialueiden organisaatioista henkilöt, joiden toimenkuvaan kulttuurihyvinvointi kuuluu ja joilla on mahdollisuus tehdä muun muassa rahoitukseen ja tilaamiseen kuuluvia päätöksiä. Ylipäätään verkostoihin on ollut vaikea löytää henkilöitä, joilla on valtaa ja vastuuta päättää kulttuurihyvinvoinnista. Ongelmatilanne tuli esille myös haastatteluissa:

[...] On ehkä menossa sellainen tyhjiövaihe just siinä, että etsitään sitä toimintatapaa ja toimintamallia [...] nyt on [...] ikään kuin neuvotteluvaihe siitä, että miten ne asiat, mitä on ennenkin tehty, miten ne varmistetaan jatkossa ja etsitään just niitä vastinpareja, että kuka neuvottelee ja kenen kanssa ja kenen vastuulle mikäkin kuuluu. [H2]

Kuntatasolla käytössä olleet käytännöt ja toimintamallit ovat saattaneet kadota, eikä uusia ole vielä löydetty tai otettu vanhoja toimintamalleja käyttöön hyvinvointialueiden organisaatioissa. Vastauksissa tuli esille myös, että vanhoja hyviksi todettuja käytäntöjä on jouduttu puolustamaan muutoksessa, eli on ikään kuin juostu paikoillaan.

Kulttuurihyvinvoinnin rahoitus pohja on myös ollut muutoksessa. Konkreettisina esimerkkeinä esitettiin muun muassa se, että yksittäisten hoivalaitosten mahdollisuudet kulttuuripalveluiden ostamiseen ovat vähentyneet, hyvinvointialueiden resurssien hyte-toimintaan ja ennaltaehkäisevään toimintaan koetaan kaventuneen, eikä rahoitusta ikäihmisten

kulttuuritoimintaan ole osoitettu. Haastatteluissa ongelmaksi nostettiin myös, että aikaisemmin vahvoilla kulttuurihyvinvointitoimintaan panostaneilla alueilla rahoituspohja on saattanut kaventua. Aikaisemmin toimintaa on saatettu rahoittaa sekä kulttuuri- että sote-sektorilta kuntaorganisaation sisällä, ja tämä tilanne on muuttunut.

Tässä sote-uudistuksen [...] että siellä on ollut yllättäviä kuntia tai alueita, jotka on olleet pitkään vahvoja tässä ikääntyneiden kulttuuristen oikeuksien edistämisessä ja tässä kulttuurisen vanhustyön skenessä ja nyt yhtäkkiä sitten tämän sote-uudistuksen myötä he löytääkin itsensä sellaisessa tilanteessa, että he joutuvat lähtemään rakentaa uudelleen täysin semmoisia rakenteita, mitkä me ollaan ajateltu että on ollut pysyviä, [...] Että yhtäkkiä se rahoituspohja onkin mennyt niin, että se onkin vaan siellä kulttuurin puolella, vaikka sillä on pitkä tausta, että se on ollut myös sieltä soten puolelta rahoitettu. [H6]

Eri alueilla on ollut hyvin erilaisia valmiuksia ja lähtötilanteita kulttuurihyvinvointitoiminnassa hyvinvointialueisiin siirryttäessä (esim. H4). Lähtötilanteiden erilaisuuden vuoksi muutostilanne voi näyttäytyä jo tehdyn työn hukkaan heittämiseltä mutta myös mahdollisuudelta saada aikaan muutoksia ja levittää toimivaksi todettuja käytäntöjä. Hyvinvointialueiden sisällä mahdolliseksi ongelmaksi nostettiin myös ensivaikutelmalta myönteisenä näyttäytyvä pyrkimys mahdollistaa yhdenvertaiset palvelut kaikissa hyvinvointialueen kunnissa (IKO-kysely). Ongelmaksi tämä saattaa muodostua silloin, jos periaatteen noudattaminen ei mahdollista yksittäisiä ja joustavia rahoituspäätöksiä kulttuurihyvinvointitoiminnan tilaamiseksi vain joissakin kunnissa tai yksittäisissä hoitolaitoksissa. Toisaalta alueellisten erojen tasaaminen kuntien välillä voidaan myös nähdä mahdollisuutena, joka ikään kuin pakottaa myös kulttuurihyvinvoinnin mahdollisuuksia heikommin hyödyntäneet osat hyvinvointialueista mukaan toimintaan (H10).

Hyvinvointialueuudistuksen vaikutuksia ja nykytilannetta kuvaa hyvin seuraava keskeisen verkostotoimijan vastaus, jossa tuodaan esille kulttuurihyvinvointitoiminnan esteitä. Esille nousevat yhdyspintatyön keskeneräisyys, epäselvyys taidetoimijoiden, kulttuurisektorin ja sote-sektorin vastinpareista ja vastuutahoista, rahoitustilanteen epäselvyys, ylipäättään riittämätön ymmärrys kulttuurihyvinvoinnin merkityksestä ja kansallisen koordinoivan tahon puuttuminen:

Valtakunnallisessa kehittämistyössä kuntien ja hyvinvointialueiden kanssa on käynyt selväksi, että sote-uudistuksen jäljiltä ikääntyneiden kulttuurihyvinvointitoiminnan osalta yhdyspintatyön rakentaminen on kesken, vastuutahot/vastinparit erityisesti hyvinvointialueiden puolelta puuttuvat/ovat epäselviä ja rahoitusta toimintaan uupuu varsinkin sote-palveluista. Lisäksi tunnistamme, että ymmärrys

kulttuurihyvinvoinnista ja ko. toiminnasta on vajanaista ja erityisesti ikääntyneiden osalta ei tunnisteta vastuuta ennaltaehkäisevästä ja toimintakykyä ylläpitävästä kulttuuritoiminnasta. Valtakunnallista kehittämistoimintaa hidastaa myös pysyvän koordinoivan tahon resurssipuute. (IKO-kysely)

3.7. KULTTUURIHYVINVOINNIN KEHITTÄMISEN ESTEET

Seuraavaksi käsittelemme kulttuurihyvinvoinnin kehityksen keskeisimmät esteet IKO-hankkeiden näkökulmasta. Olemme tuoneet esille, että kulttuurihyvinvointitoiminnan konteksti, sote-sektori on jatkuvassa muutoksessa. Muutostilanne tuo omia erityisiä haasteita ja esteitä, mutta samalla kulttuurihyvinvointitoiminnalla on myös pitkäkestoisia, osin rakenteellisia ongelmia, jotka odottavat edelleen ratkaisuaan. Jo aiemmin on keskusteltu esimerkiksi rahoitusmalleista, monihallinnollisuudesta ja yhteistyöstä, koordinaatiosta sekä hankekehittämisestä (Jakonen & Lahtinen, 2019).⁵² Kuitenkin tilanne on myös kehittynyt joiltain osin muutamien viime vuosien aikana.

Ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnan ajankohtaisten esteiden kartoittamiseksi esitimme aikaisempaan tutkimukseen perustuvan kysymyksen toiminnan nykyisistä esteistä.⁵³ Vastausten perusteella keskeisimmät tekijät ovat perusrahoituksen puute ja pienuus (yhteensä 25 mainintaa) sekä toiminnan hankepainotteisuus (21 mainintaa). Seuraavaksi keskeisimmät esteet olivat alueellisen koordinoivan tahon puute (14 mainintaa) sekä heikko tilaaja- ja ostajaosaaminen (12 mainintaa). Kaikki muut esteet saivat alle kymmenen mainintaa.⁵⁴

52 Kärkihankeraportissa (Jakonen & Lahtinen, 2019) todettiin erityisesti seuraavien teemojen kaipaavan jatkokehitystä/tutkimusta politiikkatoimia suunniteltaessa ja kehitettäessä: A) rahoitusmallit, B) yhteistyö eri tasoilla ja monihallinnollisuus, C) hankekehittäminen ja juurtuminen, D) taide- ja kulttuurikentän osaaminen, E) arviointitiedon hyödyntäminen, F) taiteen ja kulttuurin vaikuttavuus sote-palveluissa.

53 ”Olemme tunnistaneet aiempien selvitysten perusteella seuraavia esteitä kulttuurihyvinvointitoiminnalle. Mitkä ovat omasta näkökulmastasi tällä hetkellä merkittävimmät esteet ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin edistämiseksi?”

54 Tarkasteltaessa vastauksia vain niiltä tahoilta, jotka hakivat mutta eivät olleet saaneet IKO-rahoitusta (n=9), useimmin mainittujen esteiden järjestys pysyi samana kuin koko vastaajajoukolla: kulttuurihyvinvointitoiminnan perusrahoituksen puute tai pienuus (7 mainintaa), kulttuurihyvinvointitoimintaa koordinoivan tahon puute alueellisesti (5 mainintaa) ja toiminnan hankepainotteisuus (5 mainintaa).

TAULUKKO 4.

Tunnistetut ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnan edistämisen esteet.

Este	Valittujen vastausten määrä	Kuinka moni vastaajista (yht. 33) valitsi vaihtoehdon (%)
Kulttuurihyvinvointitoiminnan perusrahoituksen puute tai pienuus	25	76%
Toiminnan hankepainotteisuus	21	64%
Kulttuurihyvinvointitoimintaa koordinoivan tahon puute alueellisesti	14	42%
Heikko kulttuurihyvinvointipalvelujen ostaja- ja tilaajaosaaminen	12	36%
Epäselvät vastuutahot	7	21%
Kulttuurihyvinvointitoiminnan heikko tunnettuus	5	15%
Sote-sektorin sääntely ja käytännöt	5	15%
Kehittämisyhteistyön puute tai pienuus	5	15%
Epäselvyys siitä, mitä kulttuurihyvinvointi tarkoittaa	4	12%
Kulttuurihyvinvointitoimintaa koordinoivan tahon puute valtakunnallisesti	4	12%
Poliittisen tahdon puute	4	12%
Yhtenäisten ja/tai selkeiden tavoitteiden puute	3	9%
Kulttuurihyvinvointia koskevan täydennyskoulutuksen puute	3	9%
Taiteen heikko arvostus kulttuurihyvinvointitoiminnassa	3	9%
Puutteet hyvien käytäntöjen ja toimintamallien levittämisessä	3	9%
Puutteet toiminnan markkinoinnissa ja myynnissä	2	6%
Puutteet taide- ja kulttuurialan peruskoulutuksessa koskien kulttuurihyvinvointia	2	6%
Muu	2	6%
Osaavan taide- ja kulttuurityövoiman puute	1	3%
Taiteilijoiden heikko työmarkkina-asema	1	3%
Taidekentän kielteiset asenteet soveltavaa taidetta kohtaan		0%
Välittäjätoiminnan heikkous tai puute		0%

Vastaajat saivat valita vaihtoehdoista yhteensä neljä keskeisintä estettä.

Tulokset kertovat osaltaan siitä, että esimerkiksi jo vuosina 2016–2019 hallituksen kärkihankkeen aikana tavoitteeksi asetetut sote-sektorin rahoitusmallit kulttuuritoiminnalle eivät ole merkittävästi edenneet. Toiminta on edelleen hankepohjaista ja monin osin kulttuurisektorin rahoittamaa; tosin IKO-rahoitus oli pääosin peräisin STM:n budjetista. Kärkihankkeen tavoitteeksi asetettiin aikanaan se, että sosiaali- ja terveydenhuollon käyttökustannuksista varattaisiin osuus taide- ja kulttuuripalveluiden hankintaan tai taide- ja kulttuurilähtöisen hoito- ja asiakastyön kehittämiseen (Jakonen & Lahtinen, 2019, s. 20). Rahoitusmallien rakentaminen osoittautui tuolloin hankalaksi useasta syystä, esimerkiksi maakunta- ja soteuudistuksen epävarmuuden ja peruuntumisen vuoksi.⁵⁵ Kärkihankkeen arvioinnissa totesimme (emt., s. 92) kehityshankkeiden antamien arvioiden perusteella, että taiteen kentällä ei ole mahdollisesti riittävästi tarjontaa, jos soveltavan taiteen kysyntä sote-palveluissa kasvaisi. Asiassa oli suuria alueellisia eroja kuntien ja maakuntien välillä. Tähän nähden huomionarvoista on, että tämän tutkimuksen aineistoissa esimerkiksi osaavasta taide- ja kulttuuri-työvoimasta ei nähdä olevan pulaa, eikä myöskään toiminnan markkinointi tai myynti ole merkittävä este. Myöskään taiteen heikkoa arvostusta tai taidekentän kielteisiä asenteita soveltavaa taidetta kohtaan ei nähdä juurikaan esteinä.

Esteiden lisäksi kysyimme kyselyvastaajilta perusteluita ja ratkaisuehdotuksia. Saimme kaiken kaikkiaan 28 kuvausta siitä, miten esteitä voisi ratkaista. Yhteensä 18 vastaajaa näki, että resurssien lisääminen ratkaisisi esteitä. Tämä voisi tarkoittaa myös, että toiminnan kehittymisen esteenä nähty hankepainotteisuus vähenisi. Tällä hetkellä verkosto- ja hankekehittäminen on normi niin kulttuurihyvinvointitoiminnassa kuin laajemminkin. Kulttuurihyvinvoinnin parissa toimivat näkevät myös, että toimintaa ei koordinoita riittävästi. Koordinaatio vaatisi puolestaan nykyistä pysyvämät vastuut ja resurssit. Keskeinen asia olisi luoda taho alueelliseen koordinointiin.

Seuraavassa luvussa esitämme suositusten muodossa ratkaisuehdotuksia (ikäihmisten) kulttuurihyvinvointitoiminnan ja siihen liittyvän taiteilijoiden toiminnan edistämiseksi. Hyödynnämme suosituksissa sekä aikaisempaa tutkimusta että kaikkea tätä tutkimusta varten kerättyä uutta aineistoa.

55 Keskeisimpiä tekijöitä olivat kehityshankkeiden lyhyt toteutus aika, maakunta- ja sote-uudistuksen epävarmuus ja peruuntuminen, sote-kustannusten kaavailut säästötavoitteet ja rahoituksen niukkuus. Lisäksi juurtumista vaikeuttivat epäselvyys kehitettävästä rahoitusmallista sekä suhteellisten vähillä kulttuurisektorin resurssilla toimivien kehityshankkeiden vaikeus vaikuttaa sosiaali- ja terveyssektorin rahoituskysymyksiin. (Jakonen & Lahtinen, 2019, s. 8–9.)

4 SUOSITUKSET: IKÄIHMISTEN KULTTUURIHYVINVOINNIN TULEVAISUUS JA TAITEILIJAT

Esitämme seuraavassa tiivistetysti kehittämisehdotuksia ja suosituksia. Ne ovat varsin samansuuntaisia kuin kulttuurihyvinvointia koskevissa aikaisemmissa selvityksissä ja dokumenteissa, vaikka tuomme esille myös erityisesti hyvinvointialueiden murrosvaihetta, ikäihmisten kulttuurihyvinvointia sekä taiteilijoiden toimintaedellytyksiä koskevia huomioita. Esimerkiksi Taiku3-ryhmän suosituksissa kulttuurihyvinvointitoiminnan edistämiseksi (Taiku3-yhteistyöryhmä, 2023, s. 19–20) sekä muissa tuoreissa selvityksissä (Backman ym., 2023; Anttila ym., 2022) on osittain samanlaisia havaintoja ja ehdotuksia.

Esitämme tutkimuksemme aineistojen⁵⁶ pohjalta suositukset (ikäihmisten) kulttuurihyvinvointitoiminnan ja sitä kautta myös taiteilijoiden työskentelyedellytysten kehittämiseen viidessä kategoriassa: 1) tavoitteet, strategiat ja vaikuttaminen, 2) rahoitus, 3) koordinaatio, 4) ymmärrys ja osaaminen, 5) toimintamallit sekä 6) vaikuttavuus ja tiedontarpeet. Kategoriat ovat osittain päällekkäisiä; yhdessä kategoriassa esillä oleva asia voi olla olennainen myös muissa kategorioissa esitettyjen asioiden toteuttamiseksi. Kysyttäessä erityisesti taiteilijoiden toimintaedellytysten kehittämisestä⁵⁷ aineistossamme tulivat esille varsin yleisen tason kehittämisehdotukset ja seikat. Nämä on otettu mukaan alla oleviin suosituksiin ja kehittämisehdotuksiin. Taiteilijoiden työn mahdollistaminen ikäihmisten kanssa tapahtuukin pitkälti kulttuurihyvinvointitoiminnan yleisen kehittämisen kautta.

56 Kuten muuallakin raportissa, hyödynnämme tässä keräämäämme kyselyaineistoa (2023), Taiken TOO-kyselyn (2021) vastausaineistoa sekä keväällä 2023 tekemiämme asiantuntijahaastatteluita.

57 ”Mitä pitäisi tehdä, jotta erityisesti taiteilijoiden tai taiteen ammattilaisten osaamista voitaisiin hyödyntää paremmin ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin parissa?” (28 vastausta)

Tavoitteet, strategiat ja vaikuttaminen

- Tarvitaan edelleen kulttuurin hyvinvointivaikutusten integroimista julkisiin päätöksenteko- ja ohjausjärjestelmiin niin kansallisella, alueellisella kuin paikallisellakin tasolla. Kulttuurihyvinvoinnin ohjauksessa ja budjetoinnissa tulisi soveltaa laaja-alaista ilmiöpohjaista ajattelua kokonaiskuvan parantamiseksi.
- Ikääntyneiden kulttuurihyvinvointi tulisi saattaa kaikkien relevanttien dokumenttien osaksi ja tavoitteita olisi pyrittävä konkretisoimaan muun muassa hallitusohjelman kulttuurihyvinvointiohjelmatavoitteiden osalta esimerkiksi omalla neuvottelukunnalla.
- Poliittista tahtoa kulttuurihyvinvoinnin rahoittamiseen pitää vahvistaa erityisesti alueellisella tasolla. Tämä edellyttää vaikuttamista ja tiedottamista kulttuurihyvinvoinnin vaikutuksista.

Rahoitus

- Kulttuurihyvinvoinnissa tulisi kokeilla sekä kansallisella tasolla että hyvinvointialueilla ilmiöpohjaisen budjetoinnin keinoja tai vähintään nykyisten budjettirakenteiden ilmiöpohjaista tarkastelua. Ilmiöpohjaisuus tulee yhdistää selkeään tavoitteenasetteluun ja vaikuttavuuden pohdintaan.
- Kulttuurihyvinvointitoimintaan tarvitaan pysyvämpää rahoitusta. Tarvitaan pitkäkestoisia ja useampivuotisia rahoitusmahdollisuuksia ja taiteilijoille pitkäkestoisempia sopimuksia tai työsuhteita.
- Sote-sektorin roolia kulttuurihyvinvointitoiminnan rahoituksessa tulisi vahvistaa.
- Tarvitaan pysyvä rahoitus kulttuurihyvinvointitoimintaan kuntien ja hyvinvointialueiden budjeteissa.
- Resursseja tulisi kohdistaa paikalliseen toimintaan ja keskittyä erityisesti ikääntyneiden kiinnostuksen kohteisiin.
- Kulttuurille tulisi allokoida rahoitusta hyte-kertoimen perusteella ja hyödyntää hyvinvointialueilla käyttöön otettavaa hyte-kerrointa.
- Olemassa olevia kulttuurihyvinvoinnin toimintamalleja ja -käytäntöjä (esim. Kaikukortti, kulttuurilähete) tulisi resursoida ja vakiinnuttaa valtakunnallisiksi sekä laajentaa edelleen niiden kohderyhmää muun muassa ikäihmisiin.

Koordinaatio

- Tarvitaan koordinoitua yhteistyötä ja verkostoitumista kulttuuri-toimijoiden, sote-sektorin ja kuntien välillä. Tämä auttaa myös tiedonkulun ja kommunikaation haasteissa.
- Tarvitaan pysyvää ja riittävästi resursoitua valtakunnallista koordinaatiota hyvien käytäntöjen jakamiseen ja jalkauttamiseen.
- On pohdittava Taiken kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijapalveluiden ja toisaalta myös Taikusydämen rooleja ja vastuita kulttuurihyvinvointitoiminnan edistämisessä ja koordinoinnissa.
- Kulttuurihyvinvoinnin hanketoimijoiden yhteistyötä ja mahdollisuutta tiedon ja kokemusten jakamiseen tulee tukea.
- Tarvitaan pysyvää kulttuurihyvinvointiin fokusoitunutta neuvottelukuntaa.
- Tarvitaan nimetyt alueelliset yhteyshenkilöt kulttuurihyvinvoinnin edistämiseen esimerkiksi alueellisten kulttuurihyvinvoinnin osakeskusten kautta. Välittäjätoimintaa kulttuurialan ja taidekentän sekä sote-sektorin välille tulee parantaa.
- Tarvitaan kulttuurihyvinvointiin suunnattua koordinaatioresurssia hyvinvointialueille. Yhteistyön lisäämiselle ja päällekkäisyyksien välttämiseksi on tarvetta.

Ymmärrys ja osaaminen

- Tarvitaan lisää taiteen ja kulttuurin ymmärrystä sote-sektorille, erityisesti hyvinvointialueuudistuksen jälkeen. Sote-toimijoiden ymmärrystä kulttuurin merkityksestä osana kokonaisyhyvinvointia tulee lisätä.
- On nykyistä vahvemmin tuotava esiin ikäihmisten kulttuuriset oikeudet osana kokonaisyhyvinvointia.
- Kulttuurin ja taiteen ostamiseen, kilpailutuksiin ja tarjouspyyntöihin tarvitaan lisää osaamista, samoin taiteilijoiden työn hinnoitteluun.
- Tarvitaan lisäkoulutusta kulttuurihyvinvoinnista taiteilijoille ja sotepuolen henkilöstölle.

Toimintamallit

- Taiteilijan työn tunnettuutta sote-ympäristössä tulee vahvistaa ja ammattimaisuutta korostaa esimerkiksi ammattinimikkeiden ja palkkauksen kautta.
- Tulee luoda pysyviä työpaikkoja taiteilijoille kulttuurihyvinvointityössä.
- Tulee selkeyttää minimivaatimukset ammattimaiselle ja vaikuttavalle kulttuurihyvinvointitoiminnalle.
- Kulttuuri ja taide tulee entistä vahvemmin integroida hoitoympäristöihin.
- Kulttuurihyvinvoinnissa käytössä olevia toimintamalleja tulee yhdenmukaistaa niiden kehittämistyön mahdollistamiseksi.
- Tarvitaan mahdollisuuksia sote-henkilökunnalle sekä taiteen ja kulttuurin ammattilaisille uusien toimintamallien yhteiskehittämiseen.
- Toimintamuotojen ja hyvien käytäntöjen tulisi olla skaalattavia eri hyvinvointialueille, samalla huomioiden paikalliset ominaispiirteet ja resurssit.

Vaikuttavuus ja tiedontarpeet

- Vaikuttamis- ja kehittämistyön tueksi tarvitaan tietoa sosiaali- ja terveyspalveluiden piirissä tarjottavista kulttuuripalveluista sekä ikäihmisten kulttuurin käytöstä ja toiveista.
- Kulttuurihyvinvoinnin aspekti tulee liittää olemassa oleviin tiedonkeruuihin osaksi hyvinvointia koskevaa tietopohjaa, ja olemassa olevia tiedonkeruita tulee tältä osin edelleen kehittää.
- Eri toimijoiden (tiedontuottajat, ministeriöt, viranomaiset) välille tarvitaan tiedon tuottamiseen keskittyvää yhteistyörakennetta, jotta kulttuurihyvinvoinnin käsitteistöä, menetelmiä ja teknisiä ratkaisuja pystytään tehokkaammin kehittämään kokonaisuutena.
- Kulttuurihyvinvointia koskevat hankkeet ja toimenpiteet tarvitsevat selkeää tavoitteenasettelua, jos niiden vaikuttavuutta halutaan arvioida.

5 IKO-TOIMINNAN SAAVUTUKSIA

Esittämiämme ja aineistosta esille nostamiamme suosituksia ja kehittämisehdotuksia voidaan suhteuttaa siihen, mitä aineistomme perusteella Taiken IKO-kokonaisuudessa on aikaansaatu tämän raportin kirjoitushetkeen asti. Pyysimme IKO-rahoitusta saaneita hankkeita edustaneita vastaajia kertomaan esimerkin konkreettisesta ikäihmisten kulttuurihyvinvointia edistävästä ratkaisusta, joka on toteutunut tai toteutuu IKO-rahoitetussa hankkeessa. IKO-hankkeiden aikaansaamat muutokset tulevat esille avoimissa vastauksissa ensinnäkin pyrkimyksinä toiminnan systematisoitumiseen, toiseksi toimijoiden yhteistyön tai yhteiskehittämisen lisääntymisenä sekä kolmanneksi työn arjessa tapahtuvana palveluiden kehittämisenä ja ikäihmisten kohtaamisena.

Kyselyvastauksissa nousi esille erityisesti pyrkimys kohti toiminnan systematisoitumista, joka ilmeni monin eri tavoin. Konkreettisin ilmentymä tästä olivat toimintamallien testaukset ja/tai käyttöönotot hankkeiden aikana tai niiden seurauksena. Vastaajat kirjoittivat esimerkiksi Taiken IKO-kokonaisuudessa merkittävään asemaan nostetusta (ks. Turpeinen, 2023, s. 9–10) etsivän kulttuurisen vanhustyön mallista ja sen pilotoimisesta osana hanketoteutusta.

Etsivän kulttuurisen vanhustyön toimintamallin käyttöönotto ja täten uusien, aikaisemmin tavoittamattomien ikääntyneiden saaminen mukaan kulttuuritoimintaan.

Erinomaisesti on toiminut taiteilijoiden ja kunnan kulttuuripuolen yhdessä toteuttama kartoitus kulttuurinautinnoista sivuun jäävistä ikäihmisistä ja sen pohjalta toteutetut taiteilijoiden kehittämät eri ratkaisumallit: on tavoitettu esimerkiksi helposti ulkopuolelle jääviä ikämiehiä taiteen pariin heille nimenomaisesti mittatilaustyönä valmistetuilla taidesisällöillä, jotka saaneet erittäin positiivisen vastaanoton.

Toiminnan systematisoituminen näkyi myös siinä, että hankkeissa pyrittiin ja myös päästiin toimimaan aikaisempaa pitkäjänteisemmin. Hankkeissa pystyttiin esimerkiksi vierailemaan samoissa kohteissa useampia kertoja ja näin luomaan tunne jatkuvuudesta ja rakentamaan luottamusta potilaskohtaamisissa ja sote-ammattilaisten kanssa.

Se hanke missä itse olen mukana on tuonut pitkäjänteistä toimintaa alueelle. Olemme vierailleet samoissa yksiköissä useammin. Se rakentaa luottamusta puolin ja toisin.

Olemme voineet kiertää samoissa kohteissa, ikäihmisille on tullut jatkuvuuden tunne. Meitä jo odotetaan. Kohtaaminen taiteen äärellä on voimauttavaa.

Systematisoituminen näkyi jossain määrin myös toiminnan tuotteistamisena ja tilaamisen helpottumisena, esimerkiksi kulttuurihyvinvointipalveluiden tuottajien ja tilaajien välistä kommunikointia helpottavana verkkoalustana tai -kauppana.

Lisäksi vastaajat kertoivat yhteistyöstä eri toimijoiden kesken. Yhteistyössä oli kysymys esimerkiksi siitä, että oltiin mukana kansallisen tason verkostossa kehittämässä toimintaa, tehtiin yhteistyötä kuntaorganisaation sisällä eri sektoreiden kesken tai saatiin valtionhallinnon eri toimijoita kommunikoimaan paremmin keskenään. Esille tuli myös se, että taidetoimija voi vaikuttaa siihen, että hyvinvointialueen toimijat saadaan avaamaan keskinäinen keskusteluyhteys ja toimimaan paremmin yhdessä.

Vastauksissa tuotiin toiminnan kehittämisen lisäksi esille myös varsinainen taiteilijan työ hyvinvointikontekstissa ja ikäihmisille suunnattujen palveluiden tekeminen ja kokeminen. Tällöin kysymysmuotoilumme ”konkreettinen ratkaisu” tarkoitti pieniä ja arkisia, mutta samalla merkittäviä kohtaamisia taiteilijoiden ja ikäihmisten välillä. Näissäkin vastauksissa tuotiin jossain määrin esille kohtaamisten ja kokemisten taustalla vaikuttavat resurssit, rakenteet ja toimintamallit sekä niitä koskevat muutokset. Tällöin puhuttiin esimerkiksi tiloista tai mahdollisuuksista uusien asiakasryhmien kohtaamiseen ja houkuttelemiseen.

Ikäihmiset tapaavat toiminnan kautta toisiaan ja pääsevät keskustelemaan yhdessä. Heille annetaan tila ja aikaa, sekä taiteellista stimulaatiota.

[...] kyllä se on se ihmisten kohtaaminen kasvotusten.

Olemme rahoituksen turvin aloittaneet kumppanuuden sateenkaarisenoireiden kanssa. Tarjoamme heille niin etänä kuin lähitoimintoina osallisuutta, vuorovaikutusta ja hyvinvointia lisäävää luovaa ja liikunnallista toimintaa. Erityisesti etätoiminnassamme olemme tavoittaneet valtakunnallisen vertaistukiryhmän kautta henkilöitä, jotka eivät välttämättä pääse tai pysty osallistumaan julkisesti sateenkaariväen tapaamisiin.

IKO-hankkeissa toimineiden vastaajien kirjo oli kyselyssämme suuri, yksittäisistä taiteilijoista kulttuurihyvinvointipalveluiden kehittäjiin ja institutionaalisiin tilaajatahoihin. Tämä näkyy myös kuvatuissa toiminnan vaikuttavuutta avaavissa kyselyvastauksissa. Vaikuttavuuden skaala ulottuu yksittäisistä ikäihmisten kohtaamisista hallinnon eri sektoreiden toimijoiden yhteistyön kehittymiseen ja toimintamallien luomiseen sekä niiden levittämiseen. Konkreettista ruohonjuuritason toimintaa kuvaavista vastauksista on vaikea selkeästi erottaa varsinaista pitkäkestoista vaikuttavuutta. Näissä vastauksissa on kysymys pääosin siitä, että IKO-rahoitus on mahdollistanut sinänsä merkityksellistä toimintaa hankekauden ajan tarjoamalla lisäresursseja toimintaan.

IKO-hankkeiden vaikuttavuutta voidaan tarkastella paitsi suhteessa IKO-kokonaisuudelle asetettuihin tavoitteisiin myös aineistossamme esiin tulleisiin kulttuurihyvinvointitoiminnan kehittämistarpeisiin nähden. IKO-toiminnassa on pyritty luomaan toimintamalleja ja laatusuosituksia kulttuurihyvinvointipalveluiden järjestämiselle. On kehitetty hanketoiminnan kautta etsivän kulttuurisen vanhustyön toimintamallia sekä laajemmin ikäihmisten kulttuurihyvinvointipalveluiden laatusuosituksia, Suomen mallia ja tiekarttaa vuoteen 2030. Näissä toimenpiteissä luodaan valmiuksia toimia, jos resursseja toiminnalle löytyy poliittisessa päätöksenteossa niin valtakunnallisella kuin alue- ja paikallistasollakin. Näillä toimenpiteillä voidaan jossain määrin vastata esimerkiksi koordinaatioon ja toiminnan pysyvyyteen liittyviin ongelmiin.

Kaikukortti-toimintamallin ottaminen käyttöön myös kulttuurisessa vanhustyössä IKO-toiminnan myötä on merkityksellistä. Taiteilijoiden näkökulmasta sillä ei ole välitöntä toimintaedellytyksiä parantavaa vaikutusta rahoituksen osalta, koska se on palvelu, jota taidetoimijat tarjoavat lähtökohtaisesti ilmaiseksi. Voidaan kuitenkin ajatella, että tilaajaosaaminen ja toiminnan koordinaatio eri toimijoiden välillä voivat kehittyä kortin laajentuneen käyttöönoton myötä.

Teatterikeskuksen toimenpiteissä on kehitetty tiedontuotantoa ja tietoperustaa esimerkiksi POKKA-arviointityökalun käyttöönoton kautta. Teatterikeskuksen toiminnassa on myös pyritty tehokkaampaan välittämiseen tai yhdistämiseen palveluiden tuottajien ja tilaajien välillä, ja näin on myös mahdollisesti nostettu tilaajaosaamisen tasoa ainakin mukana olleiden tahojen osalta. Lisäksi on pyritty tietoisuuden, ymmärryksen ja verkostojen kehittämiseen.

IKO-kokonaisuudessa ei kenties pystytty vaikuttamaan merkittävästi kaikkein isoimpiin rakenteellisiin seikkoihin, esimerkiksi toiminnan julkiseen rahoitukseen. Toisaalta kyse on siitä, jatketaanko Ikäohjelman toteuttamista ja resursointia 2020-luvulla poliittisilla päätöksillä. Toiminnan painopiste oli pääosin keskitason toimissa eli konkretiaa lähellä olevien toimintamallien kehittämisessä, ja mukana oli paljon myös ruohonjuuritaso konkreettisia toimenpiteitä. IKO-hankkeiden toteuttamisen ajankohta oli myös huomattavan haasteellinen hyvinvointialueiden aloitellessa toimintaansa. IKO-rahoituksella käynnistetyn ja/tai kehitetyn toiminnan ja toimintamallien tilaa kannattaisikin tutkia uudestaan muutaman vuoden päästä hyvinvointialueiden tilanteen oletettavasti vakiintuessa.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tavoitteenamme oli luoda kulttuurihyvinvoinnin poliittishallinnollisen järjestelmän tilannekuva vuonna 2023 ja tarkastella siinä avautuvia toimintamahdollisuuksia ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin parissa toimivien taiteilijoiden kannalta. Lisäksi pyrimme esittämään, mitä toimenpiteitä tarvittaisiin ikäihmisiä koskevan kulttuurihyvinvointitoiminnan ja tähän kytkeytyvän taiteilijoiden toiminnan edistämiseksi. Näin tehdessä olemme liikkuneet taiteilijoiden työn ja tätä työtä mahdollistavien rakenteiden tutkimisen välimaastossa.

Huolimatta siitä, että erityisen huomion kohteena tässä raportissa olivat taiteilijoiden toimintaedellytykset ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnassa, käsitelimme tutkimuksessamme myös laajemmin kulttuurihyvinvointitoimintaa ja sen kehittämistä. Taiteilijoiden toimintaedellytysten tarkastelu ja huomioiden tekeminen niistä tarkoitti väistämättä myös yleisempää kulttuurihyvinvointitoiminnan tarkastelua ja yleisten kehittämissuhteiden tekemistä. Huolimatta ikäihmisiä koskevan kulttuurihyvinvointitoiminnan erityispiirteistä myös ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnan tarkastelussa päädyttiin käsittelemään laajemmin kulttuurihyvinvointia koskevia ongelmia ja kehittämismahdollisuuksia. Tämä raportti asettuikin yhdeksi osaksi sekä Cuporessa että muualla tehtyjen kulttuurihyvinvointitoimintaa koskevien tutkimuksien ja selvityksien jatkumoa.

Tutkimuksemme perusteella ikäihmisten kulttuurihyvinvointitoiminnan keskeisimmät esteet tällä hetkellä ovat perusrahoituksen puute ja pienuus, toiminnan hankepainotteisuus, etenkin alueellisen mutta myös valtakunnallisen koordinoinnin puute sekä sote-sektorin heikko tilaaja- ja ostajaosaaminen. Tekemämme havainnot ovat linjassa useiden aikaisempien tutkimusten kanssa. Aineistomme perusteella voimme sanoa, että kulttuurihyvinvoinnin – osin ratkaisemattomat – perusongelmat ovat nähtävissä myös ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin edistämässä ja taiteilijoiden roolissa siinä.

Analyysimme perusteella taiteilijoiden toimintaedellytyksien kehittäminen ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin parissa tarkoittaa kulttuurihyvinvointitoiminnan yleisten perusedellytyksien kohentamista. Tähän liittyen esitimme suosituksia kuudessa, toisiinsa limittyvässä kategoriassa: 1) tavoitteet, strategiat ja vaikuttaminen, 2) rahoitus, 3) koordinaatio, 4) ymmärrys ja osaaminen, 5) toimintamallit sekä 6) vaikuttavuus ja tiedontarpeet.

Suosituksia voidaan tiivistää seuraavasti: kulttuurihyvinvointia tulisi saada yhä kiinteämmäksi osaksi päätöksenteko- ja ohjausjärjestelmiä ja sen

merkitys tulisi kirkastaa päätöksentekijöille erityisesti hyvinvointialuekon-
tekstissa, tulisi kehittää pysyviä rahoitusratkaisuja joissa sote-sektorilla olisi
suurempi rooli, kulttuurihyvinvointitoimintaa tulisi koordinoida paremmin
erityisesti aluetasolla ja hyvinvointialueilla, tilaajaosaamista tulisi kehittää
sote-sektorilla sekä lisätä edelleen sote- ja hyte-toimijoiden ymmärrystä
kulttuurihyvinvointitoiminnan vaikuttavuudesta ja merkityksestä. Toi-
mintamallien tulisi olla yhdenmukaisia, skaalattavia ja samalla riittävän
joustavia paikallisten erityispiirteiden huomioimiseksi. Vaikuttavuuden ja
tiedontarpeiden osalta tulisi hyödyntää ja soveltaa olemassa olevia tiedon-
keruita paremmin sekä luoda yhteistyörakenteita käsitteistön, menetelmien
ja teknisten ratkaisujen kehittämiseksi kokonaisuutena.

Sote-sektoriin kiinnittyvien kulttuurihyvinvointitoiminnan muotojen
lisäksi on myös ylipäättään kehitettävä kulttuuripolitiikkaa valtion tasolla
ja kunnissa siten, että erilaisten, myös heikommassa asemassa olevien ryh-
mien kulttuuriset tarpeet tunnustetaan ja niihin vastataan nykyistä parem-
min. Kulttuurin kysynnän ja tarjonnan kohtaamista on kohennettava eri
ryhmien tarpeista ja toiveista lähtien.

Kulttuurihyvinvointitoiminnan yleisten edellytysten lisäksi tulisi kiin-
nittää huomiota myös erityisesti taiteilijoiden toimintaedellytyksiin. Taiken
kanavoimassa IKO-rahoituksessa ja sen mahdollistamassa toiminnassa eri-
tyisenä huomion kohteena ovat olleet toimintamallit ja laatusuosituksen
muotoilu. Niiden avulla voidaan epäsuorasti vaikuttaa laajempiin raken-
teellisiin seikkoihin, mutta niiden vaikutus näkyy myös konkreettisessa
taiteilijan toiminnan kehittämisessä ja sen edellytyksiä systematisoivissa
toimenpiteissä. Tulee toki huomioida, että IKO-toimintaa on toteutettu
osana laajempia muutoksia, joihin sen vaikutusmahdollisuudet eivät vält-
tämättä ulotu.

Hyvinvointialueuudistus on tuottanut kulttuurihyvinvointitoimin-
taan murroskohdan, joka tarjoaa mahdollisuuden toiminnan kehittämi-
selle, mutta toisaalta saattaa uhata jo saavutettuja asioita. Kustannussäästöt
ja työvoimapula voivat hidastaa kulttuuritoiminnan integrointia soteen.
Tutkimuksemme toteutusajankohtana juuri toimintansa aloittaneet hyvin-
vointialueet aiheuttivat hyvinvointitoiminnalle olemassa olleiden ongel-
mien lisäksi lisähaasteen: yhdyspinnat olivat paikoitellen tyystin kadoksissa
sote-sektorin alueellisten ja paikallisten organisaatorakenteiden muututtua.
Sen lisäksi että taiteellisen toiminnan ja hoivatyön sekä sen hallinnoimi-
sen välillä on ymmärrettävästi erilaisia toimintalogiikoita ja toimijoilla on
erilaisia tavoitteita, toimijat eivät välttämättä lainkaan päässeet yhteyteen
toistensa kanssa. Taiteilijoiden oli vaikeaa tarjota tuottamiaaan palveluita

sote-sektorille, koska he eivät tieneet kenen sote-toimijan kanssa tulisi kommunikoida, ja sama epätietoisuus koski sote-sektoria.

Taiteilijoilla on intoa olla mukana ikäihmisten kanssa toteutettavassa kulttuurihyvinvointitoiminnassa, heidän läsnäololleen hoitoympäristöissä on selkeä tarve ja toiminnan merkitys sisäistetään aikaisempaa useammin. Olennaista olisi säilyttää tahto toiminnan kehittämiseen myös hyvinvointialueuudistuksen myötä, sillä rahoitukseen liittyvistä perusongelmista huolimatta tasaista edistystäkin tapahtuu. Taiteilijoiden toimintaedellytyksiä osana kulttuurihyvinvointitoimintaa olisikin tärkeä tarkastella myös hyvinvointialueuudistuksen aikaansaaman muutostilanteen tasaannuttua.

LÄHTEET

- ALLI-verkosto. Ikäystävällinen taide ja kulttuuri. Haettu 15.9.2023 osoitteesta <https://ailiverkosto.fi/ikaumlystaumlvaumlallinen-taide-ja-kulttuuri.html>
- Ansio, H., Houni, P., & Piispa, M. (2018). ”Ei ole keksitty sitä ammatinimikettä mikä olisin”: Sosiaalisesti sitoutuneen taiteen tekijät ja hybridinen työ. *Yhteiskuntapolitiikka*, 83, 5–17. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201802143413>
- Anttila, S., Kuusisto, E. & Siltanen, K. (2022). *Selvitys kulttuurihyvinvointipalvelujen toimintamalleista kunnissa ja perustettavilla hyvinvointialueilla*. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriö & Aluekehittämisen konsulttitoimisto MDI. <https://www.mdi.fi/wp-content/uploads/2022/08/Kulttuurihyvinvointi-loppuraportti.pdf>
- Backman, J., Hyssälä, L., Kivelä, A., Norppa, L., Virta, S., Vuolasto, J. (2023). *Kulttuurin ja liikunnan hyvinvointivaikutukset osaksi päätöksenteko- ja ohjauksjärjestelmää*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2023:16. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-959-2>
- Belfiore, E. (2006). The social impacts of the arts – myth or reality? Teoksessa M. Mirza (toim.), *Culture Vultures*, (s. 20–37). Policy Exchange. <https://www.policyexchange.org.uk/wp-content/uploads/2016/09/culture-vultures-jan-06.pdf>
- Bethmann, A. & Bergmann, M. (2023). SHARE Sampling Guide 10. Working Paper Series 87/2023. SHARE-ERIC. <https://doi.org/10.6103/wp.872023>
- Braun, V., Clarke, V., Boulton, E., Davey, L. & McEvoy, C. (2021). The online survey as a qualitative research tool. *International Journal of Social Research Methodology*, 24(6), 641–654. <https://doi.org/10.1080/13645579.2020.1805550>
- Clift, S., Phillips, K. & Pritchard, S. (2021). The need for robust critique of research on social and health impacts of the arts. *Cultural Trends*, 30(5), 442–459. <https://doi.org/10.1080/09548963.2021.1910492>
- Cupore & Taike (ilmestyy). *Taiteen ja kulttuurin barometri 2022*. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore.
- Daykin, M., Gray, K., McCree, M. & Willis, J. (2017). Creative and credible evaluation for arts, health and well-being: opportunities and challenges of coproduction. *Arts & Health*, 9(2), 123–138. <https://doi.org/10.1080/17533015.2016.1206948>

- Daykin, M. (2019). Social movements and boundary work in arts, health and wellbeing: A research agenda. *Nordic Journal of Arts, Culture and Health*, 1(1), 9–20. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-7913-2019-01-02>
- Dufva, M. & Rekola, S. (2023). *Megatrendit 2023*. Sitran selvityksiä 224. Sitra. <https://www.sitra.fi/julkaisut/megatrendit-2023/>
- Fancourt D. & Finn S. (2019). *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review*. WHO Regional Office for Europe. (Health Evidence Network HEN Synthesis Report 67). <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/329834/9789289054553-eng.pdf?sequence=3>
- Haataja, M. (2023). *Kulttuurihyvinvointia ikäihmisille Kaiku-kortin avulla -hankkeen loppuraportti*. Kulttuuria kaikille -palvelun julkaisuja 1/2023. Opetus- ja kulttuuriministeriö. https://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/Hankkeet/Kaikukortti/Kulttuurihyvinvointia_ikaihmisille_Kaikukortilla-loppuraportti.pdf
- Hirvi-Ijäs, M., Kautio, T., Kurlin, A., Rensujeff, K. & Sokka, S. (2020). *Taiteen ja kulttuurin barometri 2019. Taiteilijoiden työ ja toimeentulon muodot*. Cuporen verkkojulkaisuja 57. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2020/taiteen_ja_kulttuurin_barometri_2019.pdf
- Hirvi-Ijäs, M., Rensujeff, K., Sokka, S. & Koski, E. (2017). *Taiteen ja kulttuurin barometri 2016. Taiteilijan työskentelyedellytykset muutoksessa*. Cuporen verkkojulkaisuja 42. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2017/cupore_barometri_2016_13.pdf
- Hirvi-Ijäs, M., Rensujeff, K., Sokka, S. & Koski, E. (2018). *Taiteen ja kulttuurin barometri 2017. Nuoret taiteentekijät*. Cuporen verkkojulkaisuja 47. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2018/cupore_barometri_2017_final.pdf
- Hirvi-Ijäs, M., Sokka, S., Rensujeff, K. & Kurlin, A. (2019). *Taiteen ja kulttuurin barometri 2018. Taiteilijat ja taiteen liikkuvuus*. Cuporen verkkojulkaisuja 51. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2019/taiteilijoiden_ja_taiteen_liikkuvuus._taiteen_ja_kulttuurin_barometri_2018._v_09.pdf
- Houni, P., Turpeinen, I. & Vuolasto, J. (2021). *Taidetta! Kulttuurihyvinvoinnin käsikirja*. Taiteen edistämiskeskus. <https://www.taike.fi/fi/julkaisut/taidetta-kulttuurihyvinvoinnin-kasikirja>
- Huhtinen-Hildén, L., Puustelli-Pitkänen, A., Strandman, P., Ala-Nikkola, E. (2017). *Kohti luovaa arkea. Kulttuurinen vanhustyö asiakaslähtöisyyden edistäjänä: tutkimusraportti*. Metropolia Ammattikorkeakoulu. <https://www.theseus.fi/handle/10024/124164>.

- Huhtinen-Hildén, L., Vilkkuna, A.-M. (toim.) (2013). *Kulttuurinen vanhustyö. Taide kumppanina läpi elämän*. Metropolia Ammatikorkeakoulu. https://www.metropolia.fi/sites/default/files/publication/2019-11/2013_huhtinen_hilden_vilkkuna_kulttuurinen_vanustyö_mikrokirja.pdf
- Hukkamäki, M. (2023). *Kulttuurinen ikäohjelma elävöittämissä ikäihmistien kulttuurista mahdollisuushorisonttia ja lisäämässä toimintakykyä. Teatterikeskuksen jäsenyhteisöjen toimintamalleja IKO1-hankkeessa*. Teatterikeskus. https://static1.squarespace.com/static/63b2d604bc6b02b1797efdd/t/64fad52424b1a261f0db3a25/1694160165287/IKO+1+raportti+Teatterikeskus+korjattu_.pdf
- Hämäläinen, L. (2021). *Kulttuurihyvinvointi osana alueellisia hyvinvointikertomuksia sekä kulttuurihyvinvointisuunnitelmat Suomessa: Kysely alueiden hyvinvointikoordinaattoreille 2021*. Turun ammattikorkeakoulu. Powerpoint-esitys. https://taikusydan.turkuamk.fi/uploads/2022/03/d4fea289-kyselyn-esittelydiat_alueelliset-hyvinvointikertomukset_kulttuuri_2021.pdf
- Hänninen, S. & Junnila, M. (2012). *Vaikuttavatko politiikkatoimet? Sosiaali- ja terveydenhuolto vaikuttavuusarvioinnin kohteena*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90840/URN_ISBN_978-952-245-527-7.pdf?sequence=1
- Innokylä. (13.2.2023). *Kaikukortilla kohti yhdenvertaisempaa kulttuuria ja osallisuutta*. Haettu osoitteesta <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/kaikukortilla-kohti-yhdenvertaisempaa-kulttuuria-ja-osallisuutta-kaikukortin>
- Jakonen, O., Kurlin Niiniaho, A., Oksanen-Särelä, K. & Sokka, S. (2021). *Mahdollisesti kulttuuria? Valtion kulttuurirahoitus Suomessa vuonna 2019*. Cuporen työpapereita 13. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2021/cuporen_tyopapereita_13_mahdollisesti_kulttuuria.pdf
- Jakonen, O. & Lahtinen, E. (2019). *Taide, kulttuuri ja hyvinvointi: Hallitusohjelman kulttuurin kärkihankkeen arviointi: Prosenttitaiteen periaatteen laajentaminen yhteistyössä sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa*. Cuporen verkkojulkaisu 53. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2019/kar kihankeraportti_final.pdf
- Jakonen, O. & Renko, V. (2023). Cuporen kulttuuripoliittinen vaalikatsaus, osa 2: Millaista kulttuuripolitiikkaa puolueet tavoittelevat seuraavalla vaalikaudella? 16.03.2023. <https://www.cupore.fi/fi/tietoa/blogi/cuporen-kulttuuripoliittinen-vaalikatsaus-osa-2-millaista-kulttuuripolitiikkaa-puolueet-tavoittelevat-seuraavalla-vaalikaudella>

- Kaljunen, R. (12.9.2022). Julkisten hankintojen suunnittelusta puuttuu aikaa, työkaluja ja tekijöitä. Laurea-ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022111565631>
- Kangas, A., Sokka, S., Ikonen, H. & Jakonen, O. (2018). *Aktiiviset osallistujat. Kuntalaiset kulttuuri- ja liikuntapalvelujen kehittäjinä*. Cuporen verkkojulkaisuja 46. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2018/cupore_kupli_final.pdf
- Karhunen, P., Petäjäjärvi, K. & Turpeinen, I. (2021). *Taiteilijuus monialaisissa ympäristöissä. Kysely kulttuurihyvinvointialla työskenteleville ja työelämän organisaatioissa toimiville*. Taiteen edistämiskeskus. <https://www.taike.fi/fi/file-download/download/public/165>
- Kartano, K. (2023). *Robkeus kohdata. Taiteilija vanhustyössä*. Taiteen edistämiskeskus. <https://www.taike.fi/fi/julkaisut/rohkeus-kohdata-taiteilija-vanhustyossa>
- Karttunen, S. (2017). Laajentuva taiteilijuus: Yhteisötaiteilijoiden toiminta ja identiteetti hybridisaatio-käsitteen valossa. *TaHiTi*, 7(1), <https://tahiti.journal.fi/article/view/85656>.
- Kippo, S., Koivisto, T.-A., Mäki-Opas, T., Lehikoinen, K., Lehtimäki, A.-V., Lavikainen, P., Turtiainen, M. & Martikainen, J. (2023). *Kulttuurihyvinvointitoiminnan taloudellinen arviointi: Arviointimenetelmien jatkokehitystarpeet Suomessa*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:26. Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-361-6>
- Koivisto, T.-A., Lehikoinen, K., Lapio, P., Lilja-Viherlampi L.-M. & Salanterä, S. (2020). *Kulttuuri ja taide sairaalassa ja muissa terveyspalveluissa*. Arts Equal Policy brief 1/2020. https://sites.uniarts.fi/documents/14230/o/artsequal+-+toimenpidesuositus+-+2020+-+nro+i+%E2%80%93+2020+o8+14_NETTI.pdf/e9eb7dd8-d0e7-2879-2816-b7cf56c998of?t=1599650585009
- Kulta ry. (29.1.2020). Kulttuuriset oikeudet vanhustalutlakiin! Haettu osoitteesta <https://kulttuurijataide.fi/kulta-ry-kulttuuriset-oikeudet-vanhustalutlakiin/>
- Kulttuurihyvinvointipooli (27.8.2021). Lainsäädännön tulee tukea iäkkäiden henkilöiden kulttuuristen tarpeiden toteutumista. Haettu osoitteesta <https://www.kulttuurihyvinvointipooli.fi/lainsaadannon-tulee-tukea-iakkaiden-henkiloiden-kulttuuristen-tarpeiden-toteutumista/>
- Lahtinen, E., Jakonen, O. & Sokka, S. (2017). *Yhdenvertaisuus ja saavutettavuus kulttuuripolitiikassa*. Tietokortti 3. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/tietokortit/cupore_tietokortti_saavutettavuus.pdf

- Laimi, T., Pusa, A.-M., Rajala, K. & Stenvall, E. (2023). *Mielekästä vapaa-aikaa, kavereita ja koordinaatiota: Harrastamisen Suomen mallin arviointi*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 12:2023. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/KARVI_1223.pdf
- Laitinen, L., Jakonen, O., Lahtinen, E. & Lilja-Viherlampi, L.-M. (2020). From grass-roots activities to national policies – the state of arts and health in Finland. *An International Journal for Research, Policy and Practice*, 14(1), 14–31. <https://doi.org/10.1080/17533015.2020.1827275>
- Laki hyvinvointialueesta. (29.6.2021/611). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2021/20210611>
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista. (28.12.2012/980). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980>
- Laki kuntien kulttuuritoiminnasta. (166/2019). <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190166>
- Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä. (612/2021). <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2021/20210612#Pidm46494959186544>
- Laukkanen, A., Jaakonaho, L., Fast, H. & Koivisto, T.-A. (2022). Negotiating boundaries: reflections on the ethics of arts-based and artistic research in care contexts. *Arts & Health*, 14(3), 341–354. <https://doi.org/10.1080/17533015.2021.1999279>
- Lehikoinen, K. (2017a). *Taiteen prosenttiperaatetta laajentamalla hyvinvointia sote-palveluihin*. ArtsEqual Policy Brief 5/2017. https://www.artsequal.fi/documents/14230/0/PB_prosenttitaide_sote-UUSI/4d546a44-eb70-4d64-95cf-3c6b9d01a20e
- Lehikoinen, K. (2017b). Justifying the arts in health and care in Finland: A discourse analytic inquiry. *Cogent Arts & Humanities*, 4(1). <https://doi.org/10.1080/23311983.2017.1345048>
- Lehikoinen, K. (2019). Dance in Elderly Care. Professional Knowledge. *Journal of Dance Education*, 19(3), 108–116. <https://doi.org/10.1080/15290824.2018.1453612>
- Lehikoinen, K. & Rautiainen, P. (2016). *Kulttuuristen oikeuksien toteuttaminen osaksi sote-palveluja*. ArtsEqual Policy Brief 1/2016. <https://www.artsequal.fi/documents/14230/26193/Sote-sektori+suositus/df5a3d5e-ae22-413d-baea-cedce6db2575>
- Leppisaari, K. (toim.) (2013). *Tahtoa, toimintaa ja teoriaa: Kulttuurinen vanhustyö nyt ja tulevaisuudessa*. Osaattori ja Lasipalatsin media-keskus Oy.

- Liikanen, H.-L. (2003). *Taide kohtaa elämän: Arts in Hospital -hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa*. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/10810>
- Liikanen, H.-L. (2010). *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia – ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014*. Opetusministeriön julkaisuja 2010:1. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-826-7>
- Lilja-Viherlampi, L.-M. (2021). Mitä on kulttuurihyvinvointi? *Musiikki* 4/2021, 74–89. <https://doi.org/10.51816/musiikki.113252>
- Lilja-Viherlampi, L.-M. & Rosenlöf, A.-M. (2019). Moninäkökulmainen kulttuurihyvinvointi. Teoksessa Ilona Tanskanen (toim.): *Taide töissä: Näkökulmia taiteen opetukseen sekä taiteilijan rooliin yhteisössä*. Turun ammattikorkeakoulun raportteja: 256, 20–39. <https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522167170.pdf>
- Lohtander, M., Hätönen, H., Katainen, J., Lundkvist, T., Siira, T. & Hovi, A.-M. (2021). *Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kokonaisarkkitehtuuri*. Sosiaali- ja terveysministeriö, 11/2021. https://stm.fi/documents/1271139/48496181/Hyvinvoinnin+ja+terveyden+edist%C3%A4misen+kokonaisarkkitehtuuri_2021_11.pdf/1ee1af2c-84a0-67fd-b39a-ce343a6939d4/Hyvinvoinnin+ja+terveyden+edist%C3%A4misen+kokonaisarkkitehtuuri_2021_11.pdf?t=1640004797802
- Luukkonen, J., Majoinen, K. & Kuopila, A. (toim.) (2016). *Rajapinnoilta yhdyspintoihin: Kehittämisaloite kunnan ja maakunnan yhteistyöstä*. Kuntaliiton verkkojulkaisu. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2016/1794-rajapinnoilta-yhdyspintoihin-kehittamisaloite-kunnan-ja-maakunnan-yhteistyosta>
- Mirza, M. (2006). The arts as painkiller. Teoksessa M. Mirza (toim.), *Culture Vultures*. Policy Exchange, 93–110. <https://www.policyexchange.org.uk/wp-content/uploads/2016/09/culture-vultures-jan-06.pdf>
- Mäkisalo-Ropponen, M. (2023). Ilmiöpohjainen budjetointi tukemassa terveyden ja hyvinvoinnin edistämistyötä. Blogikirjoitus. Haettu 28.10.2023 osoitteesta <https://www.muistiliitto.fi/fi/muistiliitto/ajankohtaista/muistiliiton-blogi/blogikirjoitukset/ilmiopohjainen-budjetointi-tukemassa-terveyden-ja-hyvinvoinnin-edistamistyota>
- Nuutinen, T., Laulainen, S. & Salonen, A. O. (2021). Taiteilija-ammattilaiset kulttuurihyvinvoinnin toimijoina ikääntyneiden hoivayhteisöissä: Kuvailuva kirjallisuuskatsaus. *Gerontologia* 35(3), 231–248. <https://journal.fi/gerontologia/article/view/102736/65356>

- Nuutinen, T., Laulainen, S. & Salonen, A. O. (2022). Taiteilijat kulttuurihyvinvointitoiminnan rajapinnalla. Tutkimus taiteilija-ammatillisista ikääntyneiden hoivayhteisöissä. *Yhteiskuntapolitiikka*, 87(5–6), 502–512. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022112466749>
- OECD. (2023). Elderly population (indicator). The elderly population is defined as people aged 65 and over. Haettu 21.8.2023 osoitteesta <https://doi.org/10.1787/8d805eaf-en>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2017). *Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuripolitiikan strategia 2025*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:20. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-466-5>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2018). *Taide- ja taiteilijapolitiikan suuntaviivat. Työryhmän esitys taide- ja taiteilijapolitiikan keskeisiksi tavoitteiksi*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018: 34. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-598-3>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2020). *Taiteen ja kulttuurin toimialan tilasto- ja tietoperusta. Nykytila ja kehittämissuhteet*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:13. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-708-6>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2022). *Kulttuurin aika on nyt ja aina. Kulttuurialan tulevaisuustyöryhmän ehdotukset seuraavalle hallituskaudelle*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja: 2022:23. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-764-2>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2023). Kulttuuripolitiikan tilasto- ja tietoperustan kehittäminen. Haettu 16.9.2023 osoitteesta <https://okm.fi/kulttuuripolitiikan-tietoperusta>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö & Sosiaali- ja terveysministeriö. (2018). *Suositus taiteen ja kulttuurin saatavuuden ja saavutettavuuden parantamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollossa – mukaan lukien hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen*. Esite. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-599-0>
- Opetusministeriö. (2003). *Valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta*. Opetusministeriön julkaisuja 2003:20. Opetusministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-442-510-6>
- Pitkänen, E. (26.10.2023). *Epättyypilliset työsuhteet ovat taidealoilla hyvinkin tyypillisiä*. Tieto & Trendit -artikkeli. Tilastokeskus. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2023/epatyyppilliset-tyosuhteet-ovat-taidealoilla-hyvinkin-tyypillisia/>
- Pynnönen, K. (2011). *Aktiivinen ikääntyminen. Mitä suomalaiset tutkimukset ovat siitä sanoneet*. Cuporen verkkojulkaisuja 6. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. <https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2011/aktiivinenikaantyminen4.pdf>

- Renko, V., & Hirvi-Ijäs, M. (2023). Kulttuuripolitiikkaa erilaisilla alueilla. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja*, 6(1), 53–55. <https://doi.org/10.17409/kpt.125635>
- Rosenlöf, A.-M. (14.3.2023). Kulttuurihyvinvoinnin historia on taiteen ja parantamisen historiaa, joka ulottuu taiteen syntyvaiheisiin. Haettu osoitteesta <https://talk.turkuamk.fi/taide/kulttuurihyvinvoinnin-historia-on-taiteen-ja-parantamisen-historiaa-joka-ulottuu-taiteen-syntyvaiheisiin/>
- Ruokolainen, O., Sokka, S., Kurlin, A. & Tohmo, T. (2019). *Taide- ja kulttuurilaitokset osana Jyväskylän kehitystä ja hyvinvointia*. Cuporen verkkojulkaisu 56. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2019/cupore_taide_ja_kulttuurilaitokset_osana_jyvaskylan_kehitysta_ja_hyvinvointia_valmis.pdf
- Ruusuvirta, M., Lahtinen, E., Rensujeff, K. & Kurlin Niiniaho, A. (2021). *Taiteen ja kulttuurin barometri 2020. Taiteilijat ja taiteen tekeminen kunnissa*. Cuporen verkkojulkaisu 67. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2021/taiteenjalkulttuurinbarometri_2020_cupore.pdf
- Ruusuvirta, M., Lahtinen, E., Rensujeff, K. & Kurlin Niiniaho, A. (2022). *Taiteen ja kulttuurin barometri 2021. Tulevaisuuden taiteentekijät*. Cuporen verkkojulkaisu 69. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. [https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2022/taiteen_ ja_kulttuurin_barometri2021.pdf](https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2022/taiteen_ja_kulttuurin_barometri2021.pdf)
- Saukko, N., Kaunisharju, K., Vuolasto, J., Saaristo, V. & Wiss, K. (2023). Hyvinvointia ja terveyttä edistävä kulttuuritoiminta kunnissa 2023. *Tutkimuksesta tiiviisti* 58/2023. Terveyden ja Hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-215-0>
- Selin, M. (17.11.2023). *Etsivä kulttuurinen vanhustyö*. Haettu osoitteesta <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/etsiva-kulttuurinen-vanhustyo>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2015). *Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia. Toimintaohjelman 2010–2014 loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:17. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3578-5>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2019). *Kulttuuri ja taide hyvinvoinnin edistäjinä sosiaali- ja terveydenhuollossa, työelämässä ja koulutuksessa: Terveyttä ja hyvinvointia edistävän taide- ja kulttuuritoiminnan yhteistyöryhmän raportti ja jatkotoimenpide-ehdotukset*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:34. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4069-7>

- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2020a). *Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030: Tavoitteena ikävyvykäs Suomi*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:31. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-6865-3>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2020b). *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023: Tavoitteena ikäystävällinen Suomi*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:29. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5457-1>
- Suomen perustuslaki. (11.6.1999/731). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Taike (2023a). IKO - Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -hankkeet. Taiteen edistämiskeskus. Haettu 8.8.2023 osoitteesta <https://www.taike.fi/fi/projektit/iko-hyvinvointia-kulttuurista-ikaihmisille-hankkeet>
- Taike (2023b). Kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijapalvelut. Taiteen edistämiskeskus. Haettu 8.8.2023 osoitteesta <https://www.taike.fi/fi/taike-vaikuttaa/asiantuntijapalvelut/kulttuurihyvinvoinnin-asiantuntijapalvelut>
- Taiku3-yhteistyöryhmä (2023). *Kulttuurihyvinvoinnin yhteistyöryhmä Taiku3. Yhteenveto toimikaudesta 9.4.2020–15.2.2023*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2023:18. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-967-7>
- Terveydenhuoltolaki. (1326/2010). <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2023a). *Terve Suomi-kyselyosuuden indikaattoritaulukot*. Haettu 16.10.2023 osoitteesta https://repo.thl.fi/sites/tervesuomi/kyselyosuus_2022/index.html
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2023b). *Yhdyspinnat hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä*. Www-sivu. Haettu 30.8.2023 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/hyvinvointijohtaminen/yhdyspinnat-hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisessa>
- Tilastokeskus (2023). Väestö ja yhteiskunta. Haettu 24.11.2023 osoitteesta https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#vaeston-ikarakenne
- Timonen, V-P., Rotko, T. & Kauppinen, T. (2022). *Kulttuurihyvinvointi: Vaikutusten mittaaminen hyvinvoinnin osoittajana*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 10/2022. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-839-2>
- Turpeinen, I. (2023). *Kansallisen ikäohjelman (2021–2023) Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -IKO-hankkeiden loppuraportointi*. Taiteen edistämiskeskus. <https://www.taike.fi/fi/julkaisut/kansallisen-ikaohjelman-2021-2023-hyvinvointia-kulttuurista-ikaihmisille-iko-hankkeiden>

- Uusikylä, P., Köppä, L., Jaakkola, S. & Paavola, J.-M. (2023). *Kohti yhteistä ikäystävällistä Suomea: Kansallisen ikäohjelman vaikuttavuusarviointi*. Loppuraportti 01/2023. Innolink; Frisky & Anjoy.
- Valtioneuvosto. (2019). *Osallistava ja osaava Suomi: Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma*. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-808-3>
- Valtioneuvosto. (2020). Yhdyspintatyön toimeksianto 25.11.2020. VN/8869/2019. <https://soteuudistus.fi/documents/16650278/0/Yhdyspintaty%C3%B6n+toimeksianto+2511.PDF/eba8ef56-e9a5-3bb6-a27b-4e52ee54ebf9/Yhdyspintaty%C3%B6n+toimeksianto+2511.pdf?t=1614851910757>
- Valtioneuvosto. (2021). *Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen: Toimeenpanosuunnitelma*. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:27. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-670-9>
- Valtioneuvosto. (2022a). *COVID-19-kriisin yhteiskunnalliset vaikutukset Suomessa. Keskipitkän aikavälin arvioita*. Valtioneuvoston julkaisuja 2022:14. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-708-9>
- Valtioneuvosto. (2022b). *Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030: Tavoitteena ikäkyvykäs Suomi: Periaatepäätös*. Valtioneuvoston julkaisuja 2022:70. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-535-1>
- Valtioneuvosto. (2023). *Vahva ja välittävä Suomi: Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma*. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>
- Valtiovarainministeriö. (2023). *Julkisen talouden meno- ja rakennekartoitus*. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2023:13. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-277-2>
- Weckström, K. (19.6.2023). *Kulttuuriammateissa ja -toimialoilla työskenneiden lukumäärä kasvoi vuonna 2022*. Tilastokeskus. Katsaus. <https://stat.fi/julkaisu/cl8oeroia5tqjobw7j53t19l3>
- YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus. Haettu 28.10.2023 osoitteesta <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/finnish>

LIITTEET

LIITE 1.

ASIAANTUNTIJAHAASTATTELUT

Haastattelut toteutettiin helmi-huhtikuussa 2023 sekä kasvokkain että Teams-sovelluksen kautta.

Hätönen, Heli	Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö
Kaattari, Minna	AURA-hanke / Helsingin kaupunki
Karanto, Anu	Teatterikeskus
Kauhanen, Heli	Taiteen edistämiskeskus
Korja, Venla	Taiteen edistämiskeskus
Kuitu, Pilvi	Kulttuurikeskus PiiPoo
Norppa, Laura	Opetus- ja kulttuuriministeriö
Rosenlöf, Anna-Mari	Turun ammattikorkeakoulu / Taikusydän
Räsänen, Jenni	AURA-hanke / Helsingin kaupunki
Sillanpää, Veera	AURA-hanke / Helsingin kaupunki

LIITE 2.

HAASTATELURUNKO ASIAANTUNTIJAHAASTATTELUIHIN

Haastattelurunkoa muokattiin ja sovellettiin kuhunkin haastatteluun erikseen. Seuraavassa esitetty perusjäsenitys teemoineen. Kunkin haastattelun tarkempi runko saatavissa tutkijoilta.

- Oma toimintasi / edustamasi organisaation toiminta ja tavoitteet kulttuurihyvinvointitoiminnassa
- Ikäihmisten kulttuurihyvinvointi
- Toimijakenttä ja verkostot
- Tietolähteet ja tiedontarpeet
- Taiteilijoiden toiminta ja roolit
- Kulttuurihyvinvoinnin tuoret kehityskulut ja muutokset, kunnat, hyvinvointialueet, yhdyspinnat
- Keskeisimmät seikat, jotka vaikuttavat taiteilijoiden asemaan kulttuurihyvinvointitoiminnassa ja kulttuurihyvinvointitoiminnan kehitykseen
- Yhteenveto ja tulevaisuus: mihin tulisi keskittyä nyt ja jatkossa

LIITE 3. KYSELYLOMAKE IKO-HANKETOIMIJOILLE

1. Taiteen edistämiskeskus rahoittaa vuosina 2021–2023 Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -hankkeita (ns. IKO-hankkeet). Oletko/olitko toimija tai kumppani hankkeessa, joka sai kyseistä rahoitusta?

1) Olen/olin toimija tai hankekumppani IKO-rahoitusta Taikesta saaneessa hankkeessa, 2) Olen ollut mukana hakemassa Taikesta IKO-rahoitusta, mutta sitä ei saatu.

2. Valitse missä roolissa ensisijaisesti vastaat kyselyyn.

1) Taiteilija, 2) Taide- tai kulttuuriorganisaation edustaja, 3) Kunta- tai aluetason edustaja (esim. kunta, kaupunki, maakunnan liitto), 4) Sosiaali- ja terveyssektorin toimija, 5) Hyvinvointialueen edustaja, 6) Valtion organisaation edustaja (esim. valtion aluehallinnon toimija), 7) Muu, mikä?

3. Miksi toimit tai organisaatiosi toimii kulttuurihyvinvoinnin parissa tällä hetkellä? Valitse tärkein.

1) Taloudelliset syyt tai rahoitus, 2) Taiteen tekeminen tai edistäminen, 3) Hyvinvoinnin edistäminen, 4) Muu syy, mikä?

4. Kerro lyhyesti, mitä sinä tavoittelet tai organisaatiosi tavoittelee kulttuurihyvinvointia koskien?

5. Mitkä rahoituslähteet ovat omasta näkökulmastasi luonteivimpia kulttuurihyvinvointia edistävän toiminnan rahoittamisessa? Voit valita useamman.

1) Taide- ja kulttuurihallinnon tukimuodot (esim. Taiken apurahat ja avustukset), 2) Kaupunkien ja kuntien rahoitus, 3) Säätiöiden rahoitus, 4) Sosiaali- ja terveyssektorin rahoituskanavat (esim. STM, STEA), 5) Hyvinvointialueiden rahoitus, 6) Yksittäiset sote-palveluiden toteuttajat, 7) EU-rahoitus, 8) Muu, mikä?

6. Miten kulttuurihyvinvointitoiminnan rahoitusta tulisi mielestäsi kehittää?

7. Taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista vaaditaan usein mitattavaa tietoa. Millaista mielestäsi on vaikuttava kulttuurihyvinvointitoiminta?

8. Millaista erityisosaamista ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin parissa toimiminen edellyttää omasta näkökulmastasi katsoen?

9. Mitkä tai ketkä ovat viime aikoina olleet tärkeimpiä yhteistyökumppaneitasi ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin edistämisessä? Voit valita useampia. Yhteistyö voi viitata laajasti esim. rahoituksen saamiseen, tietojen ja kokemusten vaihtoon, yhteisiin hankkeisiin tms.

1) Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2) Taiteen edistämiskeskus, 3) Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, 4) Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos THL, 5) Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA, 6) Taikusydän ja/tai sen alueverkostot, 7) AILI-verkosto, 8) Kulttuuri- ja taidealan keskusjärjestö KULTA ry, 9) Kulttuurihyvinvointipooli (valtakunnallisista kulttuurihyvinvoinnin toimijoista koostuva asiantuntijaelin), 10) Kunnan kulttuurihallinto, 11) Kulttuuri- ja taidealan organisaatiot (esim. järjestöt, yhdistykset, taide- ja kulttuurilaitokset), 12) Yksittäiset taiteilijat, 13) Koulutusorganisaatiot (esim. yliopistot tai ammattikorkeakoulut, vapaa sivistystyö), 14) Kuntaliitto, 15) Maakuntien liitot, 16) Hyvinvointialueet (esim. koordinaattorit, hyte-tiimit, muut toimijat), 17) Sote-palveluita tuottavat tahot (esim. hoitolaitos, palvelutalo), 18) ELY-keskukset, 19) Sosiaali- ja terveysalan järjestöt, 20) Poliitikot tai puolueet, 21) Muu taho, mikä?

10. Kerro, miten hyvinvointialueuudistus on tähän mennessä vaikuttanut toimintaasi kulttuurihyvinvoinnin parissa?

11. Olemme tunnistanee aiempien selvitysten perusteella seuraavia esteitä kulttuurihyvinvointitoiminnalle. Mitkä ovat omasta näkökulmastasi tällä hetkellä merkittävimmät esteet ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin edistämiseksi? Valitse neljä tärkeintä.

1) Yhtenäisten ja/tai selkeiden tavoitteiden puute, 2) Epäselvyys siitä, mitä kulttuurihyvinvointi tarkoittaa, 3) Epäselvät vastuutahot, 4) Kulttuurihyvinvointitoimintaa koordinoivan tahon puute alueellisesti, 5) Kulttuurihyvinvointitoimintaa koordinoivan tahon puute valtakunnallisesti, 6) Kulttuurihyvinvointitoiminnan heikko tunnettuus, 7) Puutteet toiminnan markkinoinnissa ja myynnissä, 8) Heikko kulttuurihyvinvointipalvelujen ostaja- ja tilaajaosaaminen, 9) Sote-sektorin sääntely ja käytännöt, 10) Osaavan taide- ja kulttuurityövoiman puute, 11) Puutteet taide- ja kulttuurialan peruskoulutuksessa koskien kulttuurihyvinvointia, 12) Kulttuurihyvinvointia koskevan täydennyskoulutuksen puute, 13) Taiteilijoiden heikko työmarkkina-asema, 14) Toiminnan hankepainotteisuus, 15) Kehittämisyhteistyön puute tai pienuus, 16) Kulttuurihyvinvointitoiminnan perusrahoituksen puute tai pienuus, 17) Poliittisen tahdon puute, 18) Taiteen heikko arvostus kulttuurihyvinvointitoiminnassa, 19) Taidekentän kielteiset asenteet soveltavaa taidetta kohtaan, 20) Välittäjätoiminnan heikkous tai puute, 21) Puutteet hyvien käytäntöjen ja toimintamallien levittämisessä, 22) Muu, mikä?

12. Perustele vastauksesi lyhyesti ja kerro, miten valitsemiasi esteitä voisi ratkaista.

13. Mitä pitäisi tehdä, jotta erityisesti taiteilijoiden tai taiteen ammattilaisten osaamista voitaisiin hyödyntää paremmin ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin parissa?

14. Kerro esimerkki konkreettisesta ikäihmisten kulttuurihyvinvointia edistävästä ratkaisusta, joka on toteutunut tai toteutuu IKO-rahoitustussu hankkeessanne.

15. Oliko Taiken IKO-rahoituksella merkitystä tämän ratkaisun toteutumiseen?

1) Merkittävässä määrin, 2) Jossain määrin, 3) Ei juurikaan

16. Kerro IKO-rahoitetun hankkeen kokemuksiin perustuen, mitä ikäihmisten kulttuurihyvinvointipalveluiden järjestämisessä pitäisi erityisesti kehittää.

LIITE 4.**TAIKE: HYVINVOINTIA KULTTUURISTA IKÄIHMISSILLE (IKO)**

Seuraava kuvaus ladattu Taiteen edistämiskeskuksen sivuilta

2.11.2023 osoitteesta: <https://www.taike.fi/fi/projektit/>

iko-hyvinvointia-kulttuurista-ikaihmisille-hankeet

IKO - Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -hankeet

Taike toteuttaa Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille –kokonaisuuksia, joiden tavoitteena on vahvistaa toimijoiden ja alueiden kulttuurihyvinvointitoimintaa. Hankekokonaisuudet edistävät suoraan tai välillisesti taiteilijoiden työllistymistä kulttuurihyvinvoinnin toimialalla.

Hankkeen tila: Käynnissä

Ajankohta: 1.9.2021–31.12.2023

Taiteella ja kulttuurilla on vaikutusta ikäihmisten hyvinvointiin, toimintakykyyn ja terveyteen. Keskeisenä vaikuttavuustavoitteena on suunnata ennaltaehkäiseviä ja toimintakykyä parantavia toimia iäkkäälle väestölle.

Ikäihmisten laadukkaat palvelut sisältävät taidetta ja kulttuuria

Hankkeissa kehitetään kulttuurilähete- ja etsivän kulttuurityön toimintamalleja. Hankekokonaisuus kohdistuu osaltaan hyvinvointialueiden ja kuntien yhteistoimintaa hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. Hankkeiden tuloksia ovat taiteellisen toiminnan ja koordinaation hyvät käytännöt, ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin laatusuosituksia ja ikäihmisten kulttuurihyvinvoinnin Suomen mallin toimenpidesuositus.

Osana Kansallista ikäohjelmaa vuoteen 2030

Kulttuurihyvinvoinnin hankekokonaisuus on osa Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) hallinnoimaa Kansallista ikäohjelmaa. Ohjelmassa varaudutaan väestön ikääntymiseen laaja-alaisesti. Ohjelman hankkeilla kannustetaan mahdollisimman toimintakykyisen ikääntymisen turvaamiseen. Yhtenä tavoitteena on taloudellisesti ja sosiaalisesti kestävä palvelujärjestelmä.

Kansallisen ikäohjelman (2021–2023) Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille -IKO-hankkeiden loppuraportointi

Loppuraportoinnissa Taiteen edistämiskeskuksen ohjaamat IKO 1 (2021–2022) sekä IKO 2 ja IKO 3 (2022–2023) -hankeet. Lataa ikäohjelman loppuraportointi.

LIITE 5. IKO-TOIMINNAN RAHOITUS JA HANKKEET

KOONTI Hyvinvointia kulttuurista ikäihmisille IKO-hankkeet 2021–2023
STM 1 990 000 eur + Taike 80 000 eur = 2 070 000 eur

IKO 1 / 680 000 eur

Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta ry 80 000

Rovaniemen kaupunki (AILI-verkosto: Rovaniemi, Seinäjoki, Espoo) 80 000

Teatterikeskus ry (+ delegointisopimukset) 520 000: ANTI Festivaali, Myrskyryhmä, Osiris teatteri ja Loiske Ensemble, Piste Kollektiivi, Sirkus Magenta, Teatteri Ilmi Ö, Teatterikone, Todellisuuden Tutkimuskeskus

IKO 2 / 610 000 eur

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö sr 110 000

Rovaniemen kaupunki (AILI-verkosto +delegointisopimukset) 450 000: Rovaniemi (Piste Kollektiivi, Osiris Teatteri); Seinäjoki (PerformanceSirkus, Studio Murros); Espoo (Myrskyryhmä, PerformanceSirkus, Teatteri Ilmi Ö, Teatterikone); Oulu (taiteilijasopimukset); Jyväskylä (TeatteriKone, Osiris Teatteri); Kuopio (ANTI-festivaali, Teatterikone)

Teatterikeskus ry 50 000

IKO 3 / 700 000 + 80 000 (Taiken rahoitus) = 780 000 eur

Etelä-Pohjanmaan liitto 90 000

Etelä-Savon Tanssiopiston kannatusyhdistys ry 60 000

Folk Extreme Oy 60 000

Helsingin kaupunki (AILI-verkosto) 180 000

Keravan palvelutalososätiö sr 50 000

Kulttuuriosuuskunta G-voima 60 000

Sallan kunta 90 000

Sirkus Magenta ry 60 000

Suomen sarjakuvaseura ry 50 000

lisäksi:

Sairaalaklovnit ry 80 000